

6
КЛАС

М. В. Дмитрієва

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

М. В. Дмитрієва Українська література 6 клас

М. В. Дмитрієва

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник
для 6 класу спеціальних закладів
загальної середньої освіти (F 70)

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Київ
«Либідь»
2019

УДК 821.161.2.09*кл6(075.3.056.2/.3)

Д53

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 04.09.2019 р. № 1178)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Умовні позначення:

— СЛОВНИЧОК

— ПІСЛЯТЕКСТОВІ ЗАПИТАННЯ Й ЗАВДАННЯ

Дмітрієва, М. В.

Д53

Українська література : підруч. для 6 кл. спец. закл. заг. середньої освіти / М. В. Дмітрієва. — К. : Либідь, 2019. — 160 с. : іл.

ISBN 978-966-06-0798-9.

УДК 821.161.2.09*кл6(075.3.056.2/.3)

ISBN 978-966-06-0798-9

© Дмітрієва М. В., 2019

© Гутман М. Б., ілюстрації, 2019

Любий друже!

Запрошуємо тебе в чарівний світ художнього слова. Надійним помічником у вивченні захопливого предмета «Українська література» стане підручник, який ти тримаєш у руках.

«Книга вчить, як на світі жить», — говорить народне прислів'я. Уміщені в підручнику вірші, оповідання, повісті, казки, байки допоможуть тобі пізнавати життя в усій його розмаїтості, змусять тебе замислитися, що таке добро і зло, правда і кривда, благородство і ницість, порядність і нікчемність.

Відповідаючи на післятекстові запитання й виконуючи завдання, ти краще запам'ятаєш зміст творів та їхніх героїв.

Народна мудрість говорить: «Хто багато читає, той багато знає». Читаючи твори класиків української літератури та сучасних письменників і поетів, ти зможеш дістати пораду, зробити правильний вибір, аби зростати гідною людиною, що любить рідний край, пишається своєю Батьківщиною.

Успіхів тобі!

До школи

Ну, прокидайтеся, діти:
ранок — до книжки пора!
Сонечко вспіло залити
все посереду двора!

Швидше вдягайтесь до школи!
Кращі прогаєте дні, —
пізно вертати, — ніколи
їх не повернете, ні!

Змалку кохайтесь в освіті,
змалку розширюйте ум.
Бо доведеться у світі
всяких назнатися дум.

Треба самим розвертати:
як і до чого все йде,
шлях безпомилушно взяти —
той, що до правди веде.

Щоб не зросли ви на сором
(бійтесь найпаче того)
та не зробились позором
рідного краю свого.

Павло Грабовський

Розвертати — тут: розмірковувати.

1. Прочитай уважно вірш мовчки й уголос.
2. Коли розпочинаються заняття у школі?

3. До кого у вірші звертається поет?
4. Знайди в тексті й прочитай, що необхідно робити змалку дітям у школі.

Загадка

Дуже я потрібна всім —
і дорослим, і малим.
Всіх я розуму учу,
а сама завжди мовчу.

(Книга)

Урок розпочинається

(Уривок)

У клас входить учитель. Він досвідчений педагог, викладає багато років свій улюблений предмет — географію. А поки вчитель іде до столу, кладе журнал і сідає, ми з вами спробуємо розв'язати одну «задачку».

Того, хто вас учить, можна назвати кількома словами (ми щойно так зробили). Це вчитель, викладач, педагог. Як видумаете, чи ці слова зовсім однакові за значенням? Виявляється, що не зовсім.

Учитель — від слова «учити», він навчає, викладає якийсь предмет у школі.

Викладач — від слова «викладати», він викладає свої знання перед студентами, бо викладачами звичайно звать учителів інститутів, університетів.

Ну, а педагог? По-грецьки — це «дітовод», «вихователь». Значить, це людина, яка і навчає, і виховує. От ми вашого вчителя географії й назвали педагогом — за його вміння і досвід.

На столі в учителя журнал. Не шукайте родичів цього слова серед наших слів, бо воно запозичене. Утворене воно від французького слова «жур» — «день». Виходить, що журнал — це щоденник, у якому щодня записують ваші добрі й не дуже добрі діла.

За Аллою Коваль

1. Якими словами можна назвати того, хто вас учить?
2. Що по-грецьки означає слово *педагог*?
3. Як у вас у школі називають педагогів — учителі чи викладачі?
4. Від якого слова утворене слово *журнал*?

Прислів'я

Шануй учителя, як родителя.

Осінь

(Уривок)

Осіню дмухнуло —
висохли квіточки;
хмуρο, безпритуло
глянули садочки.

Жовкне і травиця,
така її доля,
хіба зелениться
хлібець серед поля.

Швидко погнав води
струмок бистрохвилий.
Пташки від негоди
подалися в ірій.

Павло Грабовський

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Що сталося восени з квіточками?
3. Знайди і прочитай, як виглядають садочки.
4. Чому пташки подалися в ірій?
5. Який настрій викликає вірш?
6. Як потрібно читати вірш — піднесено, радісно чи спокійно, за-мріяно?

Дощова осінь

Водить осінь хороводи
то із листя, то з дощів.
На прогулянку виходять
парасолі і плащі.

Там розмову парасолі
із плащами завели:
«Ах, як довго у неволі,
у темниці ми були.

Та вернулися тумани,
задощило в небесах, —
і ми знову у пошані,
знов нас носять на руках».

І прийшли тоді до згоди
парасолі і плащі,
що найбільша насолода —
це коли ідуть дощі.

Анатолій Качан

1. Прочитай вірш мовчки й уголос з відповідною інтонацією.
2. Цей вірш сумний чи веселий?
3. Як люди рятуються від осіннього дощу?
4. Знайди і прочитай, яка погода найбільше подобається парасолям і плащам.

Крилате насіння

Кружляє над нами
насіння крилате,
радіє насіння,
що вміє літати.

Це клени високі
з осінньої гілки
синів проводжають
в далеку мандрівку.

Одна насінина
з кленової крони
довірливо сіла
мені на долоню.

І згадують сумно
дерева бувалі:
колись і вони
над землею літали!

І каже: — Я довго
блукала над містом,
але на асфальт
не наважилась сісти.

— Ми знову знялись би,
як наше насіння,
та роки не ті
і тримає коріння...

Благаю, мій друже,
якщо це не важко,
візьми й посади мене
в землю, будь ласка.

Кружляє у небі
насіння крилате,
радіє насіння,
що вміє літати.

Я виросту кленом
у нашому краї
і шумом зеленим
тебе привітаю.

Анатолій Качан

1. Прочитай уважно вірш.
2. Насіння якого дерева *вміє літати*?
3. Як ти думаєш, дерева вміють мислити?
4. Поміркуй, у прямому чи переносному значенні вжито слова:

*І згадують сумно
дерева бувалі:
колись і вони
над землею літали!*

5. Прочитай, куди насінина просить її посадити.
6. А ти вирощував(-ла) якісь рослини з насінин?

Загадка

Йдуть і йдуть, і йдуть дощі,
стали мокрими кущі,
жовкне листя, в'януть квіти,
скрізь калюжі поналито.
І ніде не видно пташки,
ані бджілки, ні мурашки,
затягнула хмари просинь —
то до нас приходять

(осінь)

Прислів'я

Грамоті вчиться — завжди пригодиться.

Хто?

Посперечались якось три дівчинки, хто з них кращою першокласницею буде.

— Я буду кращою першокласницею, — каже Люся, — тому що мені мама вже шкільну сумку купила.

— Ні, я буду кращою першокласницею, — сказала Катя. — Мені мама форму з білим фартушком пошила.

— Ні, я... Ні, я, — сперечається з подругами Оленка. — У мене не тільки шкільна сумка і пенал, не тільки форма з білим фартухом є, мені ще дві білі стрічки в коси подарували.

Сперечалися так дівчатка, сперечалися — охрипли. До подружки побігли. До Маші. Нехай вона скаже, хто з них найкращою першокласницею буде.

Прийшли до Маші, а Маша за букварем сидить.

— Не знаю я, дівчатка, хто найкращою першокласницею буде, — відповіла Маша. — Нема коли мені. Я сьогодні мала ще три літери вивчити.

— А навіщо? — питають дівчата.

— А для того, щоб найгіршою, останньою першокласницею не стати, — сказала Маша і почала знову читати буквар.

Принишкили Люся, Катя і Оленка. Не стали більше сперечатися, хто найкращою першокласницею буде. І так ясно.

Євген Пермяк

1. З однокласниками прочитайте текст в особах.
2. Скажи, чому Люся вважала, що вона буде найкращою першокласницею.
3. Подумай, чому Катя була переконана, що найкращою буде саме вона.
4. Знайди і прочитай, у чому була впевнена Оленка.
5. До кого побігли подруги, щоб їх розсудили?
6. Що робила Маша, коли до неї прийшли дівчата?
7. Як готувалася Маша до вступу в перший клас?
8. Подумай і зроби висновок: що важливіше, аби стати найкращим учнем, — гарні речі чи знання?

Найкраща лінійка

Микола й Роман сидять за однією партою. У Миколи за письмові роботи завжди найкращі оцінки, а в Романа — погані.

Ось і сьогодні роздала вчителька зошити з тим диктантом, що вчора писали. У Миколи найвища оцінка, а в Романа ніякої, бо забагато помилок. Написала вчителька: «Треба краще працювати».

Засумував Роман.

Після уроку мови пішли діти в майстерню. Там був урок ручної праці. Кожному учневі вчитель дав дощечку й загадав зробити лінійку.

Микола й Роман працювали поруч. У Миколи вийшла лінійка крива, кострубата. А в Романа — рівна, гладенька, гарна.

Учитель сказав:

— У Романа лінійка найкраща. Йому ставлю найвищу оцінку. А тобі, Миколо, ніякої не можу поставити. Треба краще працювати.

Засумував Микола.

Закінчився урок. Роман просить учителя:

— Дайте мені ту лінійку, що я зробив.

— Бери, — дозволив учитель.

Роман узяв лінійку, приніс її в клас і поклав на парту, поруч із зошитом, у якому за диктант немає ніякої оцінки.

За Василем Сухомлинським

1. Назви героїв оповідання.
2. Хто з хлопчиків найкраще написав диктант?
3. А хто зумів зробити рівну, гладеньку, гарну лінійку?
4. Що зробив Роман, аби показати, що всі діти мають різні таланти?
5. Визнач основну думку твору.
6. А яку справу найкраще робиш ти?

Здивовані квіти

Сю ніч зорі чомусь колючі,
як налякані їжачки.
Сю ніч сойка кричала в кручі,
сю ніч ворон сказав: «Апчхи!»
Сю ніч квітка питала квітку:
— Що ж це робиться, поясни?
Тільки вчора було ще влітку,
а сьогодні вже восени!

Ліна Костенко

1. Прочитай вірш мовчки, а потім — виразно вголос.
2. Яка пора року настала після літа?
3. Як зустріли цю зміну зорі, птахи, квіти?
4. У прямому чи переносному значенні вжито слова: *Сю ніч ворон сказав: «Апчхи!»*?

* * *

Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: — Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

А листя просить: — Дай нам тої втіхи!
Сади прекрасні, роси — як вино.
Ворони п'ють надкльовані горіхи.
А що їм, чорним? Чорним все одно.

Ліна Костенко

1. Прочитай вірш мовчки, а потім — виразно вголос.
2. Якого кольору стає листя клена восени?
3. Чого хоче листя — облетіти чи залишитися зеленим?
4. Зауваж: листя у вірші вміє розмовляти. Це приклад персоніфікації в літературі.

Персоніфікація — це надання неживим предметам чи явищам природи людських якостей.

Вже брами літа замикає осінь...

Задощило. Захлюпало. Серпень випустив серп.
Цвіркуни й перепілочки припинили концерт.

Чорногуз поклонився лугам і садам.
Відлітаючи в Африку, пакував чемодан.

Де ж ти, літо, поділось? Куди подалось?
Осінь, ось вона, осінь!
Осінь, ось вона, ось.

Осінь брами твої замикала вночі,
погубила у небі журавлині ключі.

Ліна Костенко

1. Прочитай вірш мовчки, а потім — виразно вголос.
2. Яким місяцем закінчується літо?
3. Зачитай, хто *припинив концерт*.
4. Куди зібрався відлітати чорногуз?
5. У рядках *Осінь, ось вона, осінь! Осінь, ось вона, ось* повторюється звук [с]. Чи не нагадує це шурхіт осіннього листя?

Я хочу сказати своє слово...

Катерина Іванівна повела своїх першачків у поле. Був тихий ранок ранньої осені. Далеко в небі летів ключ перелітних птахів.

Вони тихо курликали, і від того в степу було сумно.

Катерина Іванівна сказала дітям:

— Сьогодні ми будемо складати твір про осінь, небо, про перелітних птахів. Кожен із вас нехай скаже, яке зараз небо. Дивіться, діти, уважно. Вибирайте в нашій рідній мові красиві точні слова.

Діти притихли. Вони дивились на небо й думали. Через хвилину почулося:

— Небо синє-синє...

— Небо голубе...

— Небо чисте...

— Небо блакитне...

І все. Діти знов і знов повторювали ті самі слова: синє, голубе, чисте, блакитне.

Трохи збоку стояла маленька синьоока Валя й мовчала.

— А ти чого мовчиш, Валю?

— Я хочу сказати своє слово.

— Ну, яке ж твоє слово про небо?

— Небо ласкаве... — тихо сказала Валя й сумно усміхнулась.

Діти притихли. І в цю мить вони побачили те, чого не бачили досі.

— Небо сумне...

— Небо тривожне...

— Небо журливе...

— Небо студене...

Небо грало, тремтіло, дихало, усміхалось, як жива істота, і діти дивилися в його сумні сині-сині осінні очі.

Василь Сухомлинський

1. Куди вчителька повела своїх першачків на урок?
2. Про що школярі мали складати твір?
3. Які слова дібрали діти, описуючи колір неба?
4. А яким побачила небо маленька Валя?
5. Що побачили в небі першокласники після Валиних слів?
6. Подивись на небо. Опиши його.

Останній листочок

Листя падає
додолу.
Засинає
гай і поле.
На вербі
один
листочок.
До зими
один
деньочок!

Анатолій Камінчук

1. Пригадай назви пір року. Які зміни в природі відбуваються восени?
2. Поясни, як ти розумієш вислів: *Засинає гай і поле*.
3. Скільки днів залишилося до зими?
4. Яким настроєм сповнений вірш — сумним чи веселим?
5. Прочитай вірш виразно.

Лист батька

Сину мій, дорогий Максиме!

Мені так хочеться поговорити з тобою у цю коротку годину затишшя і перепочинку між боями. Тиша завжди навіває спогади й тугу за рідними. Як ми всі тут, солдати, гостро відчуваємо біль розлуки з тими, з ким не нажилися, не навтішалися! А я ж тебе, синку, так мало бачив!

Виростеш колись, сину, дізнаєшся, як умирали ми за Україну.

Виростеш, прочитаєш про це в книгах, сину мій. Я знаю, будуть написані такі книги, бо подвиг народу ніколи не забувається...

Пам'ятай, синку, в житті ніщо легко не дається. Ти ростеш без батька, Максимку. Хочу тобі сказати, в цю хвилину нашої розмови, яким би хотів бачити тебе, коли ти виростеш, станеш повнолітнім. Насамперед, будь добрим, сину. Доброта робить людину щедрою, і на світі немає нічого кращого, крім радості праці і радості віддавання. Будь працьовитим. Тільки праця приносить щастя людині. Навіть тоді, коли вона маленька. Та й швачка радіє з вишитих нею узорів на полотні, коваль

радіє з того, що робить підкову, сівач радіє вирощеним урожаюм, учений — новим відкриттям. І так скрізь, сину.

Я хочу, щоб ти любив книжку. Може, у тобі народиться якась іскра таланту, а вона буває від любові до природи, до людей, може, ти здолаєш те, чого не зміг подолати твій батько. Але ким би ти не захотів бути, ніщо не дається легко. І ніщо не дається відразу. Так вчили мене розумні люди, про це і я тобі кажу, щоб знав ти, коли обиратимеш дорогу. Треба, щоб у серці твоєму завжди горів вогонь жадоби до життя.

Щастя тобі в твоєму житті. Гармати б'ють, дрижить землянка. Я йду, сину, в бій. Коли що, завжди пам'ятай про матір, люби її, вона в тебе єдина, і єдина в нас мати — Вітчизна, за яку ми, солдати, зараз ведемо жорстокий бій!

Будь здоровий, Максимку... Цілую тебе міцно, мій проліску, мій горбчику...

Твій батько Гордій Чуприна.

За Іваном Цюпою

1. Кому адресовано лист?
2. Що відчують солдати у розлуці зі своїми родинами?
3. Як батько радить Максимові ставитися до праці?
4. Чому тато радить Максимові бути добрим?
5. Як батько радить синові ставитися до книги?
6. За що солдати ведуть жорстокий бій?

* * *

Буду я навчатись мови золотої
у трави-веснянки, у гори крутої,
в потічка веселого, що постане річкою,
в пагінця зеленого, що росте смерічкою.
Буду я навчатися мови-блискавиці
в клекоті гарячим кованої криці,
в кореневищі пружному ниви колоскової,
в леготі шовковому пісні колоскової,
щоб людському щастю дбанок свій надбати,
щоб раділа з мене Україна-мати.

Андрій Малишко

Наша Батьківщина

Від дитинства аж до скону
ми всі добре про це знаєм,
що зовемось українці
й українських предків маєм.

Батько, мати, брат, сестриця
і всі інші члени роду —
всі належать до одного
українського народу.

Бо родитись українцем —
це велика честь і слава,
рідний край свій полюбити —
найважливіша з усіх справа.

В нім пливуть глибокі ріки
і шумлять степи безкраї,
стрункі гори пнуться в хмари,
синьоводе море грає.

Буйне збіжжя колосисте
на врожайних росте ріллях,
є у надрах сіль і нафта,
віск, залізо і вугілля.

Українці й українки —
всі кохають до загину
славну землю батьків своїх —
свою рідну Україну.

Але щоб цю землю свою
міцно, щиро покохати,
треба все її минуле
добре вивчити, пізнати.

Треба знати те, як предки
на землі цій колись жили,
як її грудьми своїми
заступали-боронили.

Як за волю і за долю
йшли у бій, як на забаву,
здобували собі рани,
Україні й собі славу.

Як невпинно працювали
і боролись всі завзято,
щоб їх люба Україна
була дужа і багата.

Хай не буде ні одної
української людини,
що не вміла б розказати
про минуле України.

Роман Завадович

1. Прочитай вірш з відповідною інтонацією.
2. Яка справа найважливіша для всіх громадян України?
3. Що потрібно, аби щиро й міцно покохати рідну землю?
4. Яка головна думка вірша?

Катерина малювала півники

(Оповідання з книги «Дитинство Тараса»)

Ранок був ясний, сонячний. На небі ні хмарки. Тиша. Тарас проснувся дуже рано. Йому не спиться. Катря ще вчора казала, що буде хату мазати... Коли помаже — нові малюнки на стінах розмалює.

«І у нас будуть нові півники, — подумав Тарас. — Он у Бондаренка помазали хату і хіба такі півні намалювали!.. У нас будуть кращі... Катря малює краще всіх на світі.

У Решетилів стіни розмальовані квітами. Скільки їх там! І маки, і всякі квіти: сині, зелені, червоні... У хаті Оксани Ковалівни — чорнобривці...

Проте у нас буде найкраще».

Ярина з Марією ще спали в запічку, Микита на полу, Катря, видно, давно вже господарює... Не спиться Тарасові, і він швиденько стає з полу на долівку. Тихенько, щоб не розбудить сестричок і брата, одчине двері, виходить у сіні, надвір.

Свіже ранкове повітря дихнуло в обличчя.

У садку весело виспівували пташки. Соловейко то ніжним, тоненьким голоском дріботів, то тьохкав, аж на серці радісно ставало.

— Чого це ти, Тарасику, так рано встав?

— Я тобі на поміч прийшов.

— Та й помочи з тебе! Спав би! Людські діти ще сплять. Уранці найсолодший сон.

— А мені не спиться, Катрися. Ти ж казала, що будеш хату мазати і нові малюнки на стінах намалюєш.

— Еге ж, буду мазати, нові малюнки намалюю, — говорила Катря, розводячи білу глину в черепку. Біля хати була вже замішана руда глина.

«Шпарувати буде», — подумав Тарас.

Катря мазала хату, а під руками весь час вештався братик і надочував питаннями: коли та які малюнки вона малюватиме.

— Катрусю, ти на комині нові півні намалюєш?

— Намалюю, але зачекай трохи й не перешкоджай, не ходи під руками, а то й свята застануть з віхтями.

Хату побілено, помазано долівку. Поки вона сохла, Катря в сінях заходила готувати фарби, щоб на стінах і на комині намалювати нові малюнки.

— Катрусю, зроби, щоб півень не такий сердитий був. Добав чубчика — гребінь дуже похилився. Катрусю, добав трохи хвостика.

І на комині з-під умілих рук вирости на високих ногах два півники. Тарас аж підстрибував з радощів.

«Як виросту, буду малярем».

Дмитро Красицький

Піл — широкі грубі дошки, покладені в хаті між піччю і протилежною стіною, які служать і як ліжко, і як лава.

Долівка — земляна підлога, обмазана глиною, у селянській хаті.

Сіні (сіни) — нежила частина хат і невеликих будинків, яка з'єднує жиле приміщення з ґанком.

Віхті (віхоть) — жмут соломи, сіна тощо; шматок старої тканини для миття й очищення чого-небудь, мазання.

Кобин — передня (нижня) частина димоходу селянської печі.

1. Як прикрашали в селах хати навесні?
2. Коли Катря почала мазати хату?
3. Чому не спалося Тарасові?
4. На що очікував хлопець, поки Катруся мазала хату?
5. З яким почуттям Тарас спостерігав за роботою сестри?
6. Ким вирішив стати Тарас, як виросте?

Золоті в тебе пальчики

(Оповідання з книги «Дитинство Тараса»)

Якось Тарас ніс подвір'ям воду до кухні й зачув галас паненят у садку:

— Учитель, учитель! — і вони кинулися назустріч літній людині. Оточений панськими дітьми, учитель сів на лавочці й почав щось розповідати.

Поставивши відра на землю, Тарас підкрався до огорожі послухати, про що йтиме мова. Серце його завмирало в грудях.

Учитель Превлоцький розповідав дітям, що вчитиме їх малювати. І одразу розпочав урок. Він пояснював просто, ясно, а панські діти ніяк не могли второпати. «І чого тут не розуміти?» — дивувався Тарас.

Учитель ще раз пояснив, і Тарасові здалось, що навіть баран, який ходив по подвір'ю і скуб траву, і то вже міг би розібрати... Прощаючись, учитель сказав, що приходитиме щодня в післяобідню пору, і звелів паненятам приготувати папір та олівця.

З того дня Тарас почав потай слухати уроки малювання. Зранку він дуже вправно працював на кухні, щоб скоріше усе впорати, а в обідню пору зникав, що й не розшукати.

Сховавшись за тином, хлопець уважно слухав, що говорив учитель. Він сумлінно перемальовував усі малюнки, які давав учитель своїм учням. Незабаром Тарас навчився знімати натуру, затушовувати тіні.

Одного разу вчитель примітив, що якесь бідне хлоп'я, сидячи за тином, слухає його і щось малює.

«І що то воно може малювати своїми огрубілими пальцями», — подумав учитель і підійшов до огорожі. Його здивуванню не було меж — кірацька дитина тримала в руках чудово виконаний малюнок.

Учитель глянув на руки Тараса, на чорні, загрубілі від тяжкої роботи пальці й промовив:

— Золоті в тебе пальчики, хлопче... Дай малюнок...

Схопились панські діти, обступили вчителя, у руках якого було пречудово виконане тільки-но дане їм завдання.

Учитель розпитав Тараса, хто він, чий, звідки, як опинився серед челяді, що робить, похвалив за малюнок і дозволив приходити на уроки.

— Учись, учись! З тебе буде маляр! — І дав Тарасові аж п'ять аркушів паперу й олівець.

Дмитро Красицький

Челядь — панська прислуга.

1. Яку роботу виконував Тарас на панській кухні?
2. До кого прийшов учитель малювання?
3. Чи легко панським дітям давалася наука?
4. Як Тарас сприймав пояснення вчителя?
5. Зачитай, що хлопець робив, аби впоратися з роботою і вивільнити час для навчання.
6. Де ховався Тарас, щоб слухати вчителя?
7. Чого навчився хлопець, на відміну від паненят?
8. Що порадив учитель Тарасові?

Чабан, маляр, кухар

(Скорочений уривок із книги «Тарасові шляхи»)

Отара ягнят, як біла хмарка, що впала на зелені луки... Хай собі пасуться!

Він лежить на пагорбку, забувши про ягнят, забувши про всі поневіряння і знущання.

Хмарки линули, линули, і раптом одна, велика й темна, закрила сонце.

Ніби прокинувся Тарас від сну чарівного. Що він? Кому він потрібний? Що його, Тараса, чекає?.. Так гірко йому стало. Опустив голову на коліна й заплакав.

Немов вітер прошелестів травною, і чийсь ніжний дотик відчув він на шиї. Глянув. Дивилися ніяково й ніжно великі карі очі, а навколо рожевого личка, ніби сяйво сонячне, світлі кучері з коси вибилися.

— Чом же плачеш ти? Ох, дурненький Тарас, бач, як малий, плаче. Давай я сльози тобі витру, — дівчинка витерла широким рукавом очі Тарасові.

Тарас дивився ніяково. Це ж Оксаночка, ота кучерява Оксаночка, з якою гралися маленькими! Вона виросла, стала ще краща. Тарас дивився ніяково, але ніби сонце засяяло знову. Вона сіла коло нього і поклала руку на плече.

— Не сумуй, Тарасику, адже, кажуть, найкраще від усіх ти співаєш, найкраще від усіх ти читаєш, ще й, кажуть, малюєш ти. От виростеш і будеш малярем, еге ж?

— Еге ж, малярем, — усміхнувся радісно.

— І ти розмалюєш, Тарасе, нашу хату, еге ж?

— Еге ж... А всі кажуть, що я ледащо і ні на що не здібний... — мовив він, але не сумно, а ніби сам дивуючись, що так кажуть. При Оксаночці він не міг журитися, і взагалі при ній усе ставало зовсім іншим. — Ні, я не ледащо, я буду-таки малярем!

— Авжеж, будеш! — переконливо мовила Оксаночка і раптом засміялася. — А що ти ледащо, то правда. Дивись, де твої ягнята! Ой, бідні ягняточка, що чабан у них такий, — вони ж питоньки хочуть!

Схопилися за руки й побігли вдвох до ягнят і, так само тримаючись за руки, весело погнали їх до води.

Він був і пастухом, і погоничем, і ким він тільки не був, і чого тільки не робив! Але йому ж хотілося бути малярем! Все, що бачив він, йому хотілося змалювати. І гаї, і тополі, і... Оксаночку. Та минали літа, і було йому вже п'ятнадцять років.

— Ледащо! — казали люди. Бо замріється пастух, а череда в шкоду зайде. Або тут попові запрягати треба, на хрестини чи на похорони їхати, а погонич десь у садку під грушею притулився і виводить щось на папері.

...І знову, як колись, закинув Тарас торбинку за плечі і пішов шукати щастя.

Він шукав його недалеко. У селі Хлипнівці, що за Вільшаною, дяком був теж хороший маляр. До нього і прийшов Тарас. Дякувати долі, цей маляр уже не був хіромантом, як тарасівський дяк; йому було байдуже, які лінії на руках у Тараса. Він наказав йому намалювати хату, і малюнок Тарасів йому сподобався.

— Так от що, парубче, — мовив дяк, — лишити тебе у себе я б лишив, але ж ти панський, от мені й потрібен дозвіл від пана, щоб ти в мене жив і вчився. Іди мерщій у Вільшану та попроси в управителя, щоб такий документ дав.

— А він дасть? — спитав Тарас, і аж дух йому перехопило.

— А чому ні? Повчишся у мене й до пана вернешся.

«То вже побачимо», — подумав Тарас. І ніби не драна свитина була в нього на плечах, а крила вирости.

— Так я піду, побіжу мерщій. До побачення, дядечку, я прийду зразу ж!

Він справді ніби летів у Вільшану. Він учитиметься малювати! Гей, осокори, ви чуєте? Пташко, ти летиш швидко, — як тебе обігнати?

— Дядьку, ви їдете до Вільшаної, може, підвезете? Е, ні! Я швидше, ніж ваш кінь!..

«Скажений!» — подумав дядько, який їхав шляхом.

* * *

Управитель, товстенький, гладенький чоловічок, сьогодні одержав від молодого пана Енгельгардта, якому тепер належали всі маєтки й села, листа. Лист, напевне, був дуже важливий, бо відразу управитель почав гримати на всю челядь, двох за якісь дрібниці відправив на стайню під різки, а сам ходив, як хмара, з заклопотаним, сердитим обличчям.

— Там до вас якийсь хлопець з Кирилівки проситься, — сказали йому.

— Ну, жени його сюди!..

Перед ним став хлопець із жвавими сірими очима.

— Пане управителю, я до вас. Я от дуже хочу вчитися малювати, і хлипнівський дяк бере мене в учні. Я прийшов до вас, щоб ви дозволили, документа дали.

Хлопець говорив вільно, жваво.

«А саме тебе, голубе, мені й треба!» — подумав управитель, враз повеселішав, аж прицмокнув.

— А батьки в тебе є?

— Ні, померли, сам я.

— Ну, воно й краще.

— Та ні... — похитав головою Тарас, — де там уже краще — як горох при дорозі, хто не йде, той і скубне. От як я вивчуся на маляра, пане управителю... Так дасте документа?..

— Якого документа? Дурниці! — засміявся управитель. — От я листа від пана одержав. Йому саме таких хлопців, як ти, треба в козачки набрати.

— У козачки? Які козачки?.. — ледве вимовив Тарас.

— А такі там козачки, пан уже знає. Так що тебе я до кухаря нашого посилаю. Ти хлопець, нівроку, моторний і меткий, може, й навчишся чого.

— Пане управителю... — тремтячим голосом мовив Тарас. — Я хочу на маляра вчитися. Хлипнівський маляр погодився мене взяти.

— Ну, годі там базікати! — махнув рукою управитель. — Пан наказав усіх хлопців йому зібрати. Одведіть його на кухню.

Ще не розуміючи, що сталося, Тарас поплентався за якимсь служником на кухню...

Він глянув з вікна, ніби прощаючись з луками, гаями, ставками. Тепер прощавай усе!.. То хоч вільно він бігав собі скрізь, а тепер — ніби в клітку його посадили.

Шляхом їхали гарби, може, і в Кирилівку, де Яринка, Оксаночка, дід... Тепер він уже зовсім невільник... А як весело годину тому біг він цим самим Чорним шляхом!..

Так Тарас потрапив до свого пана Енгельгардта.

За Оксаною Іваненко

Хіромант — людина, яка по лініях руки нібито вгадує майбутнє і визначає характер.

Різки — прутики, якими карають кого-небудь.

Гарба́ — високий віз на двох або чотирьох колесах.

1. Як змінився настрій Тараса, коли хмара закрила сонце?
2. Хто заспокоїв хлопця?
3. Ким мріяв стати малий пастух?
4. Хто погодився навчати талановитого кріпака малярства?
5. Чи дав дозвіл панський управитель Тарасові?
6. Ким став відтоді п'ятнадцятирічний кріпак Тарас Шевченко?

Вставало сонце з-за Дніпра

Вставало сонце з-за Дніпра,
теплом ласкаво огортало,
стояв задуманий Тарас,
а серце плакало-співало.

Прадавні гори, як діди,
правічну істину леліють,
гнучких тополь стрункі ряди
несуть до хмар огненну мрію.

Ой Україно — зелен-сад,
колиско дум, пісень крилатих,
твої добро, любов, краса
пітьму віків змогли здолати!

Антоніна Литвин

1. Прочитай уважно вірш мовчки та вголос.
2. Який настрій у Тараса викликав схід сонця?
3. Зауваж: щоб передати стан внутрішнього збентеження ліричного героя, поетеса використовує поєднання антонімів — *плакало-співало*.
4. Знайди епітети, які передають і шанобливе ставлення Тараса до свого рідного краю, і замилювання його чарівною красою.

МІЙ ЧУДОВИЙ КРАЙ — УКРАЇНА!

* * *

(Уривок з оповідання «В бур'янах»)

Україна... В одному вже тільки цьому слові і для нашого вуха, і навіть для вуха чужинців бринить ціла музика смутку і жалю... Україна — країна смутку і краси, країна, де найбільше люблять волю і найменше мають її, країна гарячої любові до народу і чорної йому зради, довгої, вікової, героїчної боротьби за волю... Україна — це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золотої пшениці, медовії та молочнієї ріки...

Україна — розкішний вінок із руги і барвінку, що над ним світять заплакані зорі...

Степан Васильченко

1. Прочитай у тексті, якою була Україна в ХІХ столітті. Саме в ті часи ...*смутку і жалю, вікової героїчної боротьби за волю* жив і творив Тарас Григорович Шевченко.
2. Зверни увагу, які антоніми вжито в цьому описі: *найбільше* люблять волю і *найменше* мають її; країна *гарячої любові до народу* і *чорної йому зради*.

* * *

Тече вода з-під явора
яром на долину.
Пишається над водою
червона калина.
Пишається калинонька,
явор молодіє,
а кругом їх верболози
й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
та попід горою.
Хлюпоцуться качаточка
помеж осокою.
А качечка випливає
з качуром за ними,
ловить ряску, розмовляє
з дітками своїми.

Тече вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло дівча воду брати,
брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
в садок погуляти,
порадитись, кого б то їм
своїм зятем звати?

Тарас Шевченко

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Який настрій викликав у тебе опис природи?
3. Зверни увагу на вживання поетом пестливих слів: *калинонька, качаточка, качечка.*

* * *

(Уривок із поеми «Сон»)

...Світає,
край неба палає;
соловейко в темнім гаї
сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
стеги, лани мріють,
меж ярами над ставами
верби зеленіють.
Сади рясні похилились,

тополі по волі
стоять собі, мов сторожа,
розмовляють з полем.
І все то те, вся країна,
повита красою,
зеленіє, вмивається,
дрібною росою,
споконвіку вмивається,
сонце зострічає...
І нема тому почину,
і краю немає!

Тарас Шевченко

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Яку частину доби змальовано у творі?
3. Чи доводилося тобі зустрічати світанок на природі?
4. Поясни, як ти розумієш рядки: *І нема тому почину, і краю немає!*
5. Знайди і прочитай рядки, у яких підкреслено красу рідного краю.

* * *

(Уривок)

Зацвіла в долині
червона калина,
ніби засміялась
дівчина-дитина.
Любо, любо стало,
пташечка зраділа
і защебетала.
Почула дівчина
і в білій свитині
з біленької хати
вийшла погуляти

у гай на долину.
І вийшов до неї
з зеленого гаю
козак молоденький:
цілує, вітає,
і йдуть по долині,
і йдучи співають.
Як діточок двоє,
під тую калину
прийшли, посідали
і поцілювались.

Тарас Шевченко

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Яку рослину описав поет?

3. З чим порівнює Тарас Шевченко цвіт калини?
4. Хто, крім людей, зрадів цвітові калини?

* * *

За сонцем хмаронька пливе,
червоні поли розстилає
і сонце спатоньки зове
у сине море: покриває
рожевою пеленою,
мов мати дитину.
Очам любо. Годиночку,
малую годину
ніби серце одпочине,
з Богом заговорить...
А туман, неначе ворог,
закриває море
і хмароньку рожевую,
і тьму за собою
розстилає туман сивий,
і тьмою німою
оповиє тобі душу,
й не знаєш, де дітись,
і ждеш його, того світу,
мов матері діти.

Тарас Шевченко

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Яку картину змальовано у творі?
3. Як змінює милу картину сивий туман?
4. За допомогою вчителя знайди у творі порівняння.
5. Який настрій у тебе викликає вірш?

Прислів'я

Рідна земля — мов колиска золота.

* * *

(Уривок із поеми «Княжна»)

Село! І серце одпочине:
село на нашій Україні —
неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
а на горі стоять палати,
неначе диво. А кругом
широколистії тополі,
а там і ліс, і ліс, і поле,
і сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.

Тарас Шевченко

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Який настрій викликає в тебе ця поезія?
3. Які порівняння використовує поет, підкреслюючи красу села?
4. Склади речення зі словосполученнями: *зелений гай; широколистії тополі; сині гори.*

* * *

На зеленому горбочку,
у вишневому садочку,
притулилася хатинка,
мов маленькая дитинка
стиха вийшла виглядати,
чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
немов мати до дитинки,
вийшло сонце, засвітило
і хатинку звеселило.

Леся Українка

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Які почуття викликає в тебе вірш?

3. Де притулилася хатинка?
4. Знайди у вірші пестливі слова. З кількома з них склади речення.
5. Знайди у вірші порівняння.

* * *

Літо краснее минуло,
сніг лежить на полі;
діти з хати виглядають
в вікна... шкода волі!

Сніг з морозом поморозив
всі на полі квіти...
«Десь зима та не скінчиться!»
Нарікають діти.

Діти нудяться в хатині,
нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта? —
все вони питають. —

Ждіте, ждіте, любі діти!
Літо знов прилине,
прийде мила годинька,
як зима та згине;

Он все поле сніг завіяв,
хоч не йди із хати!
У замкнуті дивись вікна,
ніде й погуляти!

і завітне наше поле,
і зазеленіє, —
знов його весна прекрасна
квіточками вкриє.

Леся Українка

1. Уважно прочитай вірш уголос і мовчки.
2. Чому діти не раді зимі?
3. До чого поетеса закликає дітей?
4. Які зміни відбуваються в природі навесні?
5. Знайди у творі дієслова. З кількома склади речення.

Серед краси

Маленький хлопчик в човен сів,
махнув весельцем — і поплив.

Світало. Сонечко вставало.
Ховався ранішній туман.
В росі сріблився сизий лан,
і на верхів'ях лісу сонце грало.

Спинився хлопчик. Ось краса!
Цвінуть хмарками небеса,
літають зграями качки,
щебечуть весело пташки.

Десь чути чайки ніжний плач.
Тут перепілка, там — деркач.
А он в зеленому ліску
кує зозуля: ку-ку-ку!

Олександр Олесь

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Де маленький хлопчик зустрів світанок?
3. Яка краса відкрилася хлопчику? Що він побачив; що почув?
4. Які птахи співали на світанку?
5. А ти прислухався(-лася) до співу різних пташок?
6. Знайди слова з пестливими суфіксами, які передають особливу симпатію до хлопчика й захоплення красою природи.

* * *

Білі гуси летять над лугами,
в синім небі біліють снігами,
в синім небі хмарками зникають,
довго-довго їх очі шукають.

Білі гуси на озеро впали,
тихі води кругом розгойдали...
Розцвіли, як купави великі...
Довго-довго їх чуються крики.

Навмивалися, накупалися,
нагойдалися, нагулялися.
Закричали, знялись і полинули,
тільки пір'я на спогад покинули.

Олександр Олесь

1. Прочитай вірш наспівно, ніби згадуючи побачене.
2. Які птахи пролітали над лугами? На що вони були схожі?
3. Знайди у другій строфі слова, ужиті в переносному значенні.
4. Які дієслова у третій строфі підкреслюють любов гусей до води?
5. Чи спостерігали ви за дикими птахами на водоймах?

* * *

Все навколо зеленіє,
річка ллється і шумить.
Тихо, тихо вітер віє
і з травою гомонить.

Як тут всидіти у хаті,
коли все живе, цвіте,
скрізь дзвенять пташки крилаті,
сяє сонце золоте...

«Швидше, мамо, черевички.
Глянь, як весело в саду!
Ти не бійся — до кринички
я і сам не підйду».

Олександр Олесь

1. Прочитай вірш радісно, із захопленням.
2. Якого настрою сповнений твір?
3. Знайди у вірші дієслова й простеж, як вони передають зміни в природі навесні.
4. Чому дитині не сидиться вдома?
5. Що дитина обіцяє мамі?

Люби свій край

Люби свій край, моя дитино,
бо тут з'явився ти на світ.
Це місце зветься — Україна!
І звідси ти почнеш політ.

Тут пісня мами колискова,
чарівна казка перед сном.
І наймиліша рідна мова,
калина й мальви під вікном.

А на високій тополині
лелеча лагідна сім'я.
І небеса високі сині,
і ніжна пісня солов'я.

Люби свій край, моя дитино,
тут з-під верби джерельце б'є.
А край наш рідний Україна —
це найдорожче, що в нас є!

Надія Красоткіна

1. Уважно прочитай вірш мовчки й уголос.
2. До чого поетеса закликає читачів?
3. Знайди епітети, які передають любов людей до своєї Батьківщини.
4. Зверни увагу: перша й остання строфи мають багато спільного. Це своєрідне обрамлення.

Не забудь!

Ще малий, але ж сміливець —
сам біжить у гай...
Ти, мій хлопче, українець —
те запам'ятай.

Ще мала, а по барвінок
вже ходила в гай...
Ти, дівчатко, українка —
тож не забувай.

Вирина стежина рідна
з теплої трави...
Мати наша — Україна,
не забудьте ви.

Віктор Терен

1. Уважно прочитай вірш мовчки й уголос.
2. До чого поет закликає всіх дітей?

Прислів'я

Людина без вітчизни, як соловей без пісні.

Рідна мова

Як то гарно, любі діти,
у вікно вам виглядати!
В ньому все: тополі, квіти,
сонце й поле біля хати.
На оте вікно ранкове,
що голівки ваші гріє,
схожа наша рідна мова —
цілий світ вона відкриє!
Бережіть її, малята,
бо вона — віконце миле,

що колись до нього мати
піднесла вас, посадила...

Віктор Терен

1. Уважно прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Звідки діти спостерігають красу природи — дерев, квітів, ранкового сонця?
3. На що схожа рідна мова?
4. Як треба ставитися до рідної мови?

Рідна мова

(Скорочено)

Прислухайтесь: з ранку й до вечора навколо нас звучить мова. Ось у сусідній кімнаті з кимось розмовляє мама, з вулиці долітають голоси людей. Ми всі так звикли до цього, що майже не помічаємо звучання мови. Ми чуємо її лише тоді, коли вона звернена до нас безпосередньо.

А тепер припустімо на хвилинку, що мови нашої — та й інших на землі — ще немає. Якою була б земля? Якими були б ми? Навіть уявити важко, яка б це була сумна й похмура картина: немає великих міст, навіть малих сіл, не ходять поїзди, не літають літаки, немає автомобілів, скрізь тихо, пусто й сумно. Стіною стоять непрохідні ліси, а в них — хижі звірі, гадюки й сови... А хто там боязко визирає з печери? Та то ж первісна людина! Скоцюрбилась від холоду й страху, щільніше натягає на голі плечі якусь шкуру, сторожко оглядається... Такими наші пращури були колись, такими б надовго вони зоставались, якби не винайшли мову.

Мова первісних людей була дуже бідною. Вона складалася з небагатьох слів. Значення кожного такого слова було нечітке, його супроводжували рухами, які допомагали людям порозумітися. Рухами вказували: «Піди туди!», «Візьми оце!», «Допоможи підняти!» Та минали століття, змінювалися люди, вдосконалювалися й мови.

Не одразу мови різних народів стали такими, якими вони є сьогодні. Змінювались уявлення людей про навколишній світ, змінювались й слова у мовах різних народів.

А далі сталася подія величезної ваги: люди винайшли письмо. Уявіть собі школу, в якій немає зошитів, книжок, щоденників, класної дошки — нічого. Як ви думаєте: чи легко було вчитися в такій школі? Дуже важко. Тому винахід письма полегшив навчання, відкрив дорогу розвиткові багатьох наук і мистецтв.

Важко навіть сказати, скільки людей протягом століть доклали своїх зусиль, щоб сьогодні ми з вами могли писати й читати.

Скільки мов на землі? Вважають, що приблизно п'ять тисяч.

Українською мовою розмовляють приблизно 45 мільйонів чоловік. Наша мова належить до високорозвинених мов світу. Багато зробили для вдосконалення нашої мови визначні представники народу — письменники, вчені, видавці книг, газет і журналів, освічені люди різних часів. Особливо почесне місце належить Тарасові Григоровичу Шевченку, який обробив, відшліфував і показав світові дорогоцінне каміння — мову простого, пригнобленого тоді народу України. Доклали своїх рук і свого розуму пізніші покоління українських письменників, учених, журналістів.

Ми з вами одержали в спадок сучасну українську літературну мову — багату, розвинену, гнучку. Нею можна висловити все: від найскладніших і найновіших наукових відкриттів до найвеселіших віршів, пісень і оповідань.

Проте наша мова, як і кожна, легко, без зусиль сама до рук не дається.

Постає мова перед нами в усій красі й принадності в піснях і віршах, казках і оповіданнях майстрів. А от коли доводиться самому щось переказати або розповісти, то інколи виходить дещо схоже на невправну гру на роялі — звуки є, а мелодії немає. Щоб вільно, невимушено, красиво розмовляти, треба вчитися. Вчитися довго й наполегливо: вивчати правила, бо це закони мови, запам'ятовувати нові слова й цілі речення (прислів'я та приказки), бо це збагачує вашу мову, вивчати всі вірші, бо це розвиває пам'ять. І тоді, послухавши вас, хтось скаже: «Як прекрасно звучить українська мова!»

Не шкодуйте часу й зусиль для вивчення мови. Мова — наш вірний друг і помічник протягом усього життя.

За Аллою Коваль

1. Якою була б наша земля, якби на ній не було мови?
2. Якою була мова первісних людей?

3. У зв'язку з чим постійно змінювалася мова?
4. Як вплинув на навчання винахід письма?
5. Скільки мов є на землі?
6. Скільки приблизно чоловік розмовляють українською мовою?
7. Яка роль Тараса Шевченка в удосконаленні нашої мови?
8. Назви деякі ознаки сучасної літературної мови.
9. Що треба робити, аби вільно, невимушено й красиво розмовляти?

Я був на далекій чужині...

Я був на далекій чужині,
там небо таке ж голубе,
та тільки нема Батьківщини,
нема там, Вітчизно, тебе,
бо в ріднім краю над землею
чистіша і глибша блакить.
І сонце Вітчизни моєї
яскравіше в небі горить.
Я слухав пісні на чужині —
хороші думки в тих словах,
але то не крила орлині,
що є в наших рідних місцях.

Василь Сухомлинський

1. Уважно прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Чого бракувало ліричному герою на далекій чужині?
3. Яке, на думку автора, небо й сонце в ріднім краю?
4. Як ліричний герой оцінює пісні, що він слухав на чужині? Чого, на думку ліричного героя, їм не вистачає?

Ластівка над вікном

Це такий давній-давній спогад дитинства. Я лежу біля вікна. На шибках дивні візерунки. Мороз намалював усяких звірів, квіти, сині гори й високу тополю. Запам'яталася ця тополя: стоїть горда й струнка, вітер гне її, а вона не хилиться...

Пригріло сонце, візерунки розпливлися, засиніло небо. Над вікном защебетали ластівки. Вони сідали на підвіконня, заглядали в кімнату. Літали кудись швидко-швидко, приносили в дзьобиках землю й ліпили гніздечко.

Я сидів біля вікна й дивився, як ластівки клопочуться біля гнізда. Що не день — то все більше пригрівало сонечко. Зашелестіло листя на яблунях. Ластівки були спокійні й ласкаві. У гнізді в них лежали яєчка.

А потім ластівки стали сторожки, обережні й чутливі. З гніздечка виглянуло ластовеня.

Оте ластів'яче гніздо й досі в нас над вікном. Воно — мов пісня далекого дитинства. Коли я чую слово Батьківщина, мені пригадуються візерунки на шибці й перша грудочка землі в ластів'ячому дзьобику.

Василь Сухомлинський

1. Які дивні візерунки бачив герой твору на шибках узимку?
2. Кого герой побачив на підвіконні, коли пригріло сонечко?
3. Чим були зайняті ластівки?
4. Як змінилася поведінка пташок, коли з яєчок вилупилися пташенята?
5. Що пригадує автор, коли чує слово Батьківщина?

Україні

Від душі всієї, від всього серденька
люблю тебе, рідна Україно-ненька.
Люблю і вас, ниви буйні, колосисті,
і степи, як море сине — розложисті.

Марко Лукинюк

1. Прочитай уважно вірш мовчки й уголос.
2. Кого поет називає ненькою?

До тебе, рідна Україно, я серцем лину

Ми живемо у вільній і незалежній державі — Україні. Усі діти у нас навчаються в школі. А навчання у школі обов'язкове. Про це записано в найвищому Законі нашої держави — Конституції.

Усі ми, громадяни України, любимо свою Батьківщину, бо тут народилися, вперше зіп'ялись на ноги. Недарма ж у народі кажуть: «Де рідний край, там і рай, а де чужина — там домовина», «Добре тому, хто в своєму дому». Бо у своєму рідному краю кожна травинка людині допомагає, кожна квіточка дарує усмішку, кожна пташечка співає тільки для тебе. «Людина без Вітчизни, що соловей без пісні».

Кажуть, що в рідній хаті і стіни допомагають, і це правда. У себе вдома людина почувається вільною, сміливою і сильною: навколо рідні люди, друзі, земляки. Рідна земля, як мати, — добра, щира, мила. Вона готова захистити кожного з нас. Але й людина має бути готовою захистити рідну землю, тобто бути справжнім патріотом своєї Батьківщини.

За Надією Красоткіною

Зіп'ялись на нóги — почали ходити.

Домовіна — труна або могила; місце поховання.

Тúга — сум.

1. У якій країні ми живемо?
2. Чому легко жити у своєму рідному краю?
3. Чому людина не може бути щасливою без рідні?
4. Зачитай прислів'я з тексту. Спробуй пояснити їх.

Найкраща в цілім світі

Люблю я в рідному краю
веселі співанки пташині,
і річки бистру течію,
і руту-м'яту при долині;
пропахлі вітром колоски,
гінке-гінке безмежне поле,
і мамин хліб, і ті стежки,
якими вранці йду до школи;

і перші проліски в гаю,
і щедре сонечко в блакиті...
Люблю Вітчизну я свою,
вона — найкраща в цілім світі!

Лідія Компанієць

1. Прочитай уважно вірш мовчки й уголос.
2. Що любить ліричний герой у рідному краю?
3. Якою, на думку поетеси, є Вітчизна?
4. Як треба ставитися до Батьківщини?

Наш прапор — синьо-жовтий

Різні народи мали прапор іще в далеку давнину. Із прапором воїни йшли на бій із ворогами. В Україні також прапор з'явився дуже давно. Так, хоробрі українські козаки мали прапори різних кольорів: і червоного, і блакитного, і жовто-блакитного. Жовто-блакитний прапор мала перша Українська Народна Республіка.

Тепер ми маємо незалежну українську державу. Прапор у нас синьо-жовтий. Синій колір, як чисте небо, символ миру; жовтий, як пшеничний лан, символ багатства України, яка колись годувала хлібом й інші держави.

Прапор України

Україна — це небо блакитне,
а в тім небі — зірки золоті,
сяють нам з високості привітно
ці два кольори, ніжні й прості.

Україна — це жовта пшениця
і блакитні волошки у ній.
Гей, як любо кругом — подивіться! —
в тій країні коханій моїй!

Угорі — небозвід оксамитний,
а внизу — колосисті поля.
Край вітчизняний, край наш привітний —
рідне небо і рідна земля.

Павло Дубів

1. Уважно прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Що символізують блакитний і жовтий кольори в кожній строфі вірша?
3. Знайди епітети, які передають шанобливе ставлення поета до державного символу — Прапора.

Гімн України

Гімн — це величальна пісня на честь держави. Кожна країна має свій гімн. Під час виконання державного гімну всі присутні на знак пошани завжди підводяться. Державний гімн — це музично-поетичний символ держави.

Державним Гімном України є урочиста пісня на музику Михайла Вербицького зі словами першого куплета і приспіву пісні Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна».

Державний гімн України

Слова Павла Чубинського

Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля!
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці!

П р и с п і в:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

1. Що таке гімн?
2. Вивчи Державний Гімн України напам'ять.

Народний одяг

Коли вмию мамі
і миски й ложки,
мама дасть сорочку
вишиту в квітки.

А чемненька буду,
вивчу в школі все,
то бабуся плахту
ткану принесе.

Назбираю в лісі
тіточці грибків,
тітка дасть намиста
п'ятдесят рядків.

А поможу білля
випрати сестрі,
дасть мені сестричка
гарні стрічки дві.

А грядки пополю,
батько на кінець
купить мені в місті
добрий жупанець.

Ще піду я в поле
та нарву квіток,
і сама я вміло
виплету вінок.

А одягну все це,
скаже цілий світ:
— Ось вам українка,
наче маків квіт!

Леся Храплива

Плáхта — український жіночий одяг типу спідниці, зроблений із двох зшитих до половини полотнищ.

1. За що мама дасть дівчинці вишиту сорочку?
2. Яку винагороду одержить дитина за гарне навчання й поведінку?
3. Чим тітка віддячить дівчинці за грибки?
4. Що подарує дівчинці сестра за допомогу в пранні?
5. Як батько оцінить роботу дочки на грядках?
6. Де дівчинка назбирає квіток, щоб власноруч сплести вінок?
7. Чи гарною буде дівчинка в національному вбранні?
8. Чи є в тебе вишиванка?

Український віночок

Мабуть, кожна дівчинка вміє плести віночок — із жовтих сонечок-кульбаб, із кленових листочків — короною чи просто з'єднати в барвисте коло лісові й лугові квіти.

А чи знаєте ви, що український віночок — не просто краса, а й оберіг, «знахар душі», бо в ньому є така чаклунська сила, що біль знімає, волосся береже?

Впліталось до віночка багато квітів рожі, калини, безсмертника і деревію, незабудки, чорнобривців, любистку, волошки, ромашки.

Найпочесніше місце належало деревію. Ці дрібненькі квіточки здалеку нагадують велику квітку, її називають у народі деревцем. Коли квіти відцвітають, вітер розносить насінини далеко-далеко.

Та де б не проросла ця рослинка, вона завше цвіте. Тому люди й вплели її до віночка, як символ нескореності.

А барвінок до людської оселі, до городу тягнеться. Узимку відвар барвінку п'ють од простуди, влітку барвінком прикрашають святковий хліб, плетуть із нього весільні букетики. Цілий рік його шанують, бо вважають символом життя.

А безсмертник дарує здоров'я нашому роду людському. Чи виразки, чи подряпини — дуже гоїть, тому й співають славу цьому цвітові.

Цвіт вишні та яблуні — символ материнської любові.

Ружа, мальва та півонія у віночку — це символи віри, надії, любові.

А любисток і васильки були колись птахами, що вчили людей любити одне одного та бути щирими в розмовах. А як померли, то проросли двома пахучими рослинками — любистком та васильком. Люди люблять їх не лише за пахощі, а й за лікувальні властивості. Ними миють волосся, освіжають помешкання, купують у відварі маленьких дітей. Тому у віночку — це символ людськості.

А ромашка у віночку наймолодша за своїм віком. Її вплели у віночок люди, коли переконалися, що вона приносить не лише здоров'я, а й

доброту та ніжність, і вплітають її разом з гронами калини та цвіту яблуні, вишні. Переплітають з вусиками хмелю — символом гнучкості й розуму.

А всього в українському віночку — дванадцять квіточок, кожна — лікар, оберіг.

Плести віночки — то ціла наука і дійство. Наші прабабусі знали різні секрети: як плести і коли, як зберігати квіти у вінках.

В'язати стрічки треба теж уміти і символи їх знати. Скажімо, першою у віночку — посередині — в'яжуть світло-коричневу стрічку, символ землі-годувальниці. Пообіч від коричневої — жовті стрічки — символ сонця, за ними світло-зелені — символ краси і молодості. Потім голубі, сині — символ неба і води, що дають силу і здоров'я, далі — оранжеву — символ хліба, фіолетову — символ мудрості людини, малинову — символ душевності, щирості, рожеві — символ достатку. В'язали по строю й білу стрічку, коли кінці її були розшиті сріблом і золотом. На лівому кінці вишивали сонце, а на правому — місяць.

Люди вірили в силу стрічок. Стрічки берегли волосся од чужих очей, відмірювали їх за довжиною дівочої коси. Стрічку відрізали трохи нижче коси, щоб її сховати.

Коли дівчинка росла сиротою, то в косу вона вплітала голубі стрічки, і люди при зустрічі обдаровували дівчинку хлібом, грішми, тканиною, одягом.

Бажали їй стати щасливою та багатою.

Бездітні люди прохали стати їм за доньку. А дівчинка за повагу таку дарувала тим людям стрічку з віночка чи вишиту хустинку, в якій носила насіння любистку.

За Ольгою Кириченко

1. Якої форми бувають віночки?
2. Якій квітці й чому належало найпочесніше місце у вінку?
3. За що люди шанують барвінок?
4. Яку властивість має безсмертник?
5. Знайди в тексті й зачитай, що символізують цвіт яблуні та вишні, ружа, мальва та півонія.
6. За що люди люблять васильки та любисток?
7. А коли стали вплітати у віночок ромашку?
8. Як правильно в'язати у вінок стрічки?

Верба — мов дівчина золотокоса

Над ставком стоїть плакуча верба. Схилила свої зелені віти й дивиться у воду. Вітер подихне — гойдаються віти, мов коси дівочі, колишуться.

Біля самого стовбура помостила маленька пташка гніздечко. Прокидається вона рано-вранці. Як відлітає зі свого теплого гніздечка, зелені коси тремтять. Це верба прислухається до пташиного співу.

Прийшла осінь. Холодний вітер позолотив гілки. Дівчина-верба стала золотокоса. А пташки не стало. Куди вона поділась? Полетіла в теплий край — далеко-далеко за море. Весною вона прилетить, і верба перестане сумувати. Знову зазеленіють коси, рано-вранці прокидатиметься щаслива дівчина. І пташка буде щаслива, бо вона вдома, на Батьківщині. Бо Батьківщина — це найдорожче для нас. Дорожчого за Вітчизну нема нічого.

А зараз дівчина золотокоса сумує. Тихо над ставком. Впав золотий листок і поплив кудись далеко-далеко. Зітхнула верба.

Василь Сухомлинський

1. З ким письменник порівнює вербу?
2. Який настрій у золотокосої верби? Чому?
3. Чому пташки повертаються до своїх домівок?
4. Знайди в тексті й зачитай, що є найдорожчим для людини.

Прислів'я

Без верби і калини нема України.

Про Новий рік

У народі кажуть: скільки днів — стільки й свят. Та проте один із святкових днів особливий. Ви, очевидно, здогадалися — мова йде про Новий рік.

З Новим роком пов'язані обряди та дійства: щедрування й колядування, вертепні вистави з Маланкою та Козою, защедрини на врожайний рік.

На Новий рік бажають: «Щоб бджоли велися та медок носили», «Щоб у коморі зерна були гори», «Щоб вівці та корови були в господаря здорові»...

Вважалося, що кожен, хто відвідає на Новий рік оселю сусіда чи родича, має засіяти долівку житнім зерном, побажати найкращих газрозділів родині й господарству.

Особливою втіхою були новорічні обряди для дітвори. Ватагами й поодинці вони оббігали односельців, посівали їм і промовляли:

Житом, житом із долоні,
по долівці, по ослоні
засіваю в вашій хаті —
будьте дужі та багаті,
щоб збулося все нівроку —
з новим щастям, з Новим роком!

За *Василем Скуратівським*

1. Які обряди та дійства пов'язані з Новим роком?
2. Що люди бажають один одному на Новий рік?
3. Прочитай, які слова промовляли діти-посівальники.

Загадка

Сніг біленький і м'який —
подивиться любо.
І дерева, й малюки
одягають шуби.
Листя і трави нема,
бо до нас прийшла
(зима)

Колядник

Є колядочка у Гриця:
«Коляд-коляд-колядиця!»

Мати хусткою зав'яже —
тільки носик вигляда.
Хоч мороз «Дошкулю» каже,
так на те ж і коляда!

Гриць завбільшечки з мізинець,
але справжній колядинець.

Колядує, як годиться:
«Коляд-коляд-колядиця!
Дайте, дядьку, пиріг,
покладу собі у міх!

А не дасте пирога,
візьму бика за рога
та виведу на поріг,
та викручу правий ріг!»

Ось до іншого йде двору,
напуска ману сувору:
«Дядьку, дайте ковбасу,
а то хату рознесу!»

А дорослі тьоті й дяді
цим колядкам дуже раді.

І дають то те, то се,
і в торбинці Гриць несе,
мов господар із базару,
сливи, груші для узвару

й гарбузці аж золотисті,
й трохи кроликам вівса,
й пироги пухкі, пашисті,
й над усім цим — ковбаса!

Сам завбільшечки з мізинець,
коляд-коляд-колядинець.

Дмитро Білоус

Напускá ману́ сувору́ — вдає з себе сувору людину.

1. Прочитай вірш мовчки, а потім — виразно вголос.
2. Коли виконують колядки?
3. Який завбільшки колядинець Гриць?
4. Що наколядував у свою торбинку Гриць?
5. З яким настроєм виконують колядку?
6. Які колядки ти знаєш?

Щедрівки

* * *

Щедрівочка щедрувала,
під віконце підбігала:
— Що, бабусю, напекла,
то нам — до вікна.
Не щипай, не ламай,
а по цілому давай.

* * *

Щедрівочка щедрувала,
до віконця припадала:
— Чи ти, тітко, наварила,
чи ти, тітко, напекла?
Неси мені до вікна.
А в нашої неньки
рученьки біленькі,
кругом столу ходить,
варенички робить.

1. Прочитай щедрівки з відповідною інтонацією.
2. У яких словах відтворено сподівання щедрувальників на винагороду за вітання?

Засівальна

Сію, вію, завіаю,
з Новим роком вас вітаю!
На той Новий рік,
щоб ліпше вродило, ніж торік!
З Новим роком йду до хати,
сію, вію, завіаю,
вашу хату не минаю,
щось вам маю підшукати:
щоби діти всі здорові,
їсти кашу всі готові,
щоб вам була з них потіха,
а нам грошей хоч пів міха!

Ліпше — краще.

Потіха — радість.

Пів міха — пів мішка.

1. Зачитай вітання, висловлені у засівальній.
2. А тепер відшукай і зачитай побажання. Кому їх адресовано? Про що в них мовиться?

Золотий павучок

(Скорочено)

Цю історію на Святвечір любив оповідати мій дідусь...

Не тепер і не колись жила собі в нашому містечку одна сім'я: тато, мама і троє діток — Тарасик, Настуня та Ільчик.

У їхній привітній оселі завжди було багато радості і сміху.

Яких лишень забав не вигадували вони — і «князівна», і «чіт-нечіт», і «скіки-скіки», і, звичайно ж, «смішний телефон».

А на свята їхній татусь наймав бричку із золотогривим конем, і вони всі разом їхали за місто до лісу...

Але одного дня все перемінилося — на їхню країну напав північний ворог. Страшне горе, мов темна ніч, огорнуло всіх людей. Не оминуло воно й цю родину: тато пішов захищати рідний край, а мама і троє діток лишилися самі.

Була зима з високими снігами. Але вперше у їхньому домі не чуно було дитячого щебету... Хіба дуже повеселишся, коли нема чого їсти?

Уперше святий Миколай не приніс їм нічого, — а вони ж цілий рік були такі слухняні...

— Може, Миколай передасть нам дарунки аж на Різдво? — сумно замріялась маленька Настуня.

І ось настав Святий вечір. Щоб хоч трохи утішити рідних, Тарасик з самого рання пішов до лісу і привіз на санях ялинку.

Ялинка була дуже гарна, але прикрасити її не було чим...

Кілька днів тому Ільчик з Настунею крадькома пішли на ринок і виміняли усі їхні тридцять три ялинкові прикраси на тридцять три картоплини...

Правда, колись, окрім яскравих іграшок, вони чіпляли на ялинку обгорнуті в золоту фольгу горішки, яблука, а ще солодкі зірочки та місяченьки, спечені зі смачного тіста...

Однак сьогодні ялинка стояла без жодної прикраси.

Коли звечоріло, матуся заслала стіл білою скатертиною і вони посідали до столу. Ох і сумний був той Святвечір!

Уявіть собі: на різдвяному столі, окрім чотирьох картоплин і чаю, не було нічого. У кутку сиротливо шулилася неприбрана ялинка, а за столом не було тата. Хтозна, чи й живий він був... Згадавши про тата, діти ще дужче засумували...

Але мама сказала:

— Не журіться, мої серденьтка. Пам'ятаєте татів дарунок на минуле Різдво? — і почала виймати зі скрині одяг для Ангела, маску Кози і яскраві різнокольорові стрічки.

Тарасик переодягся на Козу, Ільчик — на Ангела, а Настуня прикрасила свою голівку стрічками.

— Які ж бо ви в мене гарні! — захоплено сплеснула в долоні матуся. Шкода, що татко вас не бачить... Слухайте, а чи не заколядувати нам його улюблену коляду! — І вони заколядували «Добрий вечір тобі, пане господарю!». Мама сказала:

— Ви так старалися, що коляда, мабуть, долинула аж до нашого татуса. Вона зігріє його у тих холодних снігах...

— Дивіться, дивіться! — раптом вигукнув маленький Ільчик і показав на ялинку.

Усі здивовано повернули свої голови.

— Що за диво?! — сплеснули вони руками. — Хто це так чарівно прикрасив нашу ялиночку?!

А дивуватися їй справді було з чого: ялинка зверху донизу стояла зодягнута в тонке золотисте плетиво і, наче казкова принцеса, осявала собою всю вітальню. А на самому вершечку сяяла мовби зіронька.

— Гляньте! Та це ж маленький золотий павучок! — вигукнула Настуня. — Це він прикрасив нам ялиночку!

Діти повибігали з-за столу, взяли за руки й почали танцювати довкола ялинки. Вони підстрибували і співали:

Павучок, павучок,
золотий чарівничок!
Сплів ялиночці убрання
із небесних ниточок!
Павучок, павучок,
золотий чарівничок...

Раптом у двері хтось постукав. Усі перестали веселитись і злякано зазмерли: «Хто б то міг бути?..»

Мама відчинила двері і мало не зомліла: на порозі стояв... їхній тато! Він був змучений, худий, але очі його світилися тихою радістю.

— Війна скінчилася. Ми перемогли ворога, — сказав він і почав виймати з рюкзака і з кишень смачнючі різдвяні гостинці.

Усі кинулися йому на шию, і я навіть не можу описати, скільки радості, щасливих слів і дзвінких колядок було того різдвяного вечора! Усі сміялися, галасували, танцювали, обіймалися, показували татові ялинку і знову сміялися й колядували...

А на самому вершечку ялинки сидів щасливий золотий павучок і таємниче підморгував їм то правим, то лівим очком. Ось так:
кліп-кліп, кліп-кліп, кліп-кліп...

Іван Малкович

Брічка — легкий візок для їзди, іноді з відкидним верхом.

1. Як жила сім'я, доки на країну не напав ворог?
2. На що сподівалися діти, коли вперше святий Миколай не приніс їм дарунків?
3. Що зробив Тарасик, щоб утішити рідних?
4. На що Ільчик із Настунею виміняли ялинкові прикраси?
5. Яким був Святвечір без батька?
6. Яку пораду дітям дала мама?
7. Про кого мама розповіла малому Ільчикові?
8. Яке диво сталося зі святковою ялинкою? Знайди і прочитай її опис.
9. Хто прикрасив ялинку?
10. Як діти зустріли тата, що повернувся з війни?

Іменинний обід

У Ніни велика сім'я: мати, батько, два брати, дві сестри й бабуся. Ніна найменша: їй восьмий рік. Бабуся — найстарша: їй вісімдесят два роки. У бабусі тремтять руки. Несе ложку бабуся — ложка дрижить, крапельки падають на стіл.

Скоро у Ніни день народження. Мама сказала, що на її іменини у них буде святковий обід. На обід Ніна нехай запросить подруг.

Ось і настав цей день. Мама накриває стіл білою скатертиною. Ніна подумала: це і бабуся за стіл сяде. А в неї ж руки тремтять.

Ніна тихенько сказала мамі:

— Мамо, хай бабуся сьогодні за стіл не сідає.

— Чому? — здивувалась мама.

— В неї руки тремтять. Крапає на стіл.

Мама зблідла.

Не сказавши жодного слова, вона зняла зі столу білу скатертину і сховала її в шафу.

Довго сиділа мовчки, потім сказала:

— У нас сьогодні бабуся хвора. Тому іменинного обіду не буде. Поздоровляю тебе, Ніно, з днем народження. Моє тобі побажання: будь справжньою людиною.

Василь Сухомлинський

1. Яка сім'я була у Ніни?
2. Кого мама дозволила Ніні запросити на іменинний обід?
3. Чому Ніна не хотіла, щоб бабуся сідала за стіл?
4. Чому мама відмінила свято?
5. Що мама побажала дочці?
6. Як діти мають ставитися до людей похилого віку?
7. Кого, крім друзів, ти запрошуєш на свій день народження?
8. Як ти ставишся до своїх бабусь і дідусів?

Бо я — людина

Вечоріло. Битим шляхом йшло двоє подорожніх — батько й семирічний син. Посеред шляху лежав камінь. Батько не помітив каменя, спіткнувся, забив ногу. Крекчучи, він обійшов камінь і, взявши дитину за руку, пішов далі.

Наступного дня батько з сином йшли тією ж дорогою назад. Знову батько не помітив каменя, знову спіткнувся і забив ногу.

Третього дня батько й син пішли тією ж дорогою. До каменя було ще далеко. Батько каже синові:

— Дивись уважно, синку, треба обійти камінь.

Ось і те місце, де батько спіткнувся й забив ногу. Подорожні сповільнюють кроки, але каменя немає. Бачать, обабіч дороги сидить сивий старий дід.

— Дідусю, — запитав хлопчик, — ви не бачили тут каменя?

— Я прибрав його з дороги.

— Ви також спіткнулися й забили ногу?

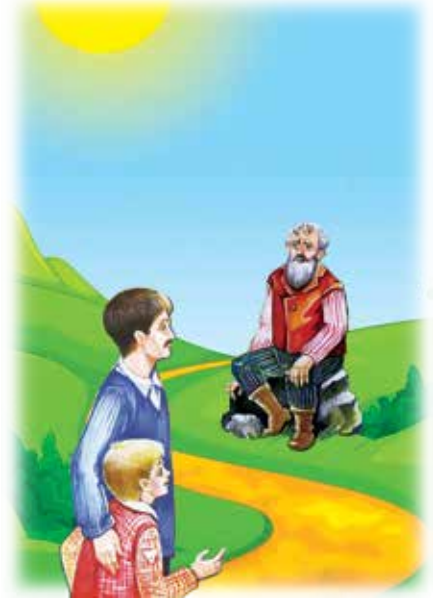
— Ні, я не спіткнувся й не забив ногу.

— Чому ж ви прибрати камінь?

— Бо я — людина.

Хлопчик зупинився у задумі.

— Тату, — запитав він, — а ви хіба не людина?

Василь Сухомлинський

1. Назви героїв оповідання.
2. Чому батько двічі спотикався й забивав ногу?
3. Хто прибрав каменя з дороги? Чому він це зробив?
4. Як дідусь пояснив, чому він прибрав камінь?
5. З яким питанням хлопчик звернувся до батька?
6. Якою має бути людина — байдужою, неухважною чи турботливою, передбачливою?

Ластівка і Шуліка

Трудяща Ластівка край берега літала,
земельку мокрую збирала,
щоб хатоньку собі зліпить,
щоб де було і їй, і діткам жить,
тихеньку долю веселити,
і Бога, і людей хвалити.

Сидів Шуліка на вербі
і так до неї обізвався:
— Дивуюсь я тобі, —
не раз я придивлявся —
усе ти між людьми і не боїшся їх,
пройдисвітів таких;
не тільки що під стріхою співаєш,
ще й у вікно літаєш...

От хоч і я — не в тебе вдавсь,
Шулікою на світі звуся,
а лиха від людей набравсь,
і зло бере, а все-таки боюся;
досадно стане хоч кому:
тобі привіт, мені — біда велика.
А та йому:

— Я — Ластівка, а ти — Шуліка;
я людям не чинила зла,
де не була,
а ти подумай, пане-брате,
яке життя твоє завзяте:
ввесь вік курчат і пташечок хапав,
ні ласки, ні жалю не знав.

Давно-давно мовляють люди:
що добренько роби, то й добре буде.

Леонід Глібов

1. Прочитай байку з відповідною інтонацією.
2. Для чого Ластівка літала край берега?
3. З яким птахом зустрілася Ластівка?
4. Чому Ластівка не боялася людей, оселяючись близько до них?
5. Через що Шуліку брало зло?
6. У житті треба чинити добро чи зло?

Прислів'я

Доброму скрізь добре.

Добрі брати

(Казка)

Жили в селі два брати. У молодшого було семеро дітей, а старший був неодружений. Жили вони в злагоді, землю обробляли спільно. Скосили брати якось жито і розділили гарний урожай порівну.

Настала ніч. Ліг старший брат і замислився: «А чи справедливо ми снопи поділили? У брата велика сім'я, дітям чимало хліба треба. Піду-но я на поле й перенесу своїх снопів у братову копу». Так і зробив.

А молодший брат теж ніяк не міг заснути. І йому не давала спати думка про те, чи правильно вони розподілили врожай. Каже він дружині: «Піду-но я на поле та перенесу трохи снопів у братову копу. Брат уже старий, живе самотою, помічників у нього немає». Так і вчинив.

На другий день бачать брати: у кожного копа така ж, як була, анітрохи не поменшала, в обох снопів порівну. Дивуються брати, але і той, і другий мовчать. Так кілька ночей підряд переносили брати снопи. Врешті вирішили вони постерегти свої копи та й зустрілися. Відтоді брати ще дужче полюбили один одного. І весь свій вік прожили щасливо, завжди допомагали один одному й ніколи не знали ні злиднів, ні горя.

Копá — стіжок зі снопів хліба.

Вчинів — зробив.

Злідні — бідність.

1. Чим займалися брати?
2. Яка сім'я була в кожного з братів?
3. Які стосунки були між братами?
4. Що вирішив зробити кожен із братів?
5. Як дізналися брати про дії один одного?
6. Чого вчить нас казка «Добрі брати»?

Прислів'я

Братня любов краще кам'яної стіни.

Важко бути людиною

Діти поверталися з лісу. Вони сьогодні ходили в далекий похід. Шлях додому пролягав через невеликий хутірець, що лежав у долині за кілька кілометрів до села. Втоmlені, знесилені діти ледве дійшли до хутірця. Зайшли в крайню хату, попросили води. З хати вийшла жінка, за нею вибіг маленький хлопчик. Жінка витягла з колодязя води, поставила на стіл серед двору, а сама пішла до хати. Діти напилися, відпочили на траві. Де й узялися сили. Відійшли на кілометр від хутірця, Марійка тут і згадала:

— А ми ж не подякували жінці за воду.

Діти зупинилися. Справді, забули подякувати.

— Що ж... — каже Роман. — Це не велика біда. Жінка вже й забула, мабуть. Хіба варто повертатися через таку дрібницю?

— Варто, — наполягає Марійка. — Хіба тобі самому не соромно перед собою, Романе?

Роман посміхнувся. Видно, що йому не соромно.

— Ви як хочете, — каже Марійка, — а я повернуся й подякую...

— Чому? Скажи, чи ж обов'язково це зробити? — питає Роман.—
Адже ми так потомилися.

— Бо ми люди. Якби ми були телята, можна було б і не вертатися. Вона рушила до хутірця. За нею пішли всі.

Роман постояв хвилинку й, зітхнувши, теж поплився за гуртом.

— Важко бути людиною, — сказав він.

Василь Сухомлинський

1. Звідки діти поверталися додому?
2. Завдяки кому діти втамували спрагу й відпочили?
3. Коли діти згадали, що не подякували жінці за воду?
4. Чому Роман не хотів повертатися, щоб виправити нечемну поведінку?
5. Зачитай відповідь Марійки на запитання, чи варто їм вертатися.
6. А як ти думаєш, чи легко бути людиною?

Прислів'я

За добро добром платять.

Ожеледь на дорозі

Уночі зривався холодний вітер і пройшов сніг із дощем. А вранці підмерзло. Тротуари взялися крижаною кіркою.

Мати попередила Костика:

— Будь обережним, надворі слизько: ожеледь.

— Я не боюся ніякої ожеледі! — весело проказав Костик і вискочив на вулицю.

Він зупинився біля під'їзду, роздивився, чи не видно когось із його друзів. Сьогодні неділя — і можна вволю награтися.

У цей час на дорозі з'явився якийсь малюк. Він дзвінко цокотів підборами своїх черевичків. Порівнявшись із Костиком, хлопчик несподівано змахнув руками і простягнувся на слизькому асфальті. Шапка його відлетіла убік.

Малюк просунувся кілька кроків на животі, а Костик голосно розсміявся. Хлопчик швиденько підвівся і пішов за шапкою. При цьому він сердито, спідлоба глянув на Костика.

Та Костик через газон уже вибіг на тротуар. Але не встиг ступити і кроку, як посковзнувся і гепнувся на льодову доріжку.

Якусь мить він полежав, відчуваючи, як запекло в лівому боці. Посунувши з очей шапку, повернув голову назад — чи ніхто не бачив, як він упав. Ні, поблизу нікого не було, а той хлопчик уже зник.

Тепер Костикові було не до сміху.

Іван Білий

1. Якою була погода вночі й уранці?
2. Про що попереджала мама Костика?

3. Що трапалося з малюком?
4. Як повівся Костик?
5. Чому Костику потім було не до сміху?
6. Чого вчить це оповідання?

Прислів'я

Над товаришем не смійся, бо над собою заплачеш.

Макароніна

(Скорочений уривок із повісті «Одиниця з обманом»)

Макароніна вважає, що дівчинкою вона народилася випадково. Вона грала у футбол, у хокей, малювала під час уроків військові кораблі, танки, літаки.

Дівчатка з Макароніною не дружили. Спілкувалася вона лише з двома дівчатками у класі — з Галочкою Білан і Светочкою Черненко, які уособлювали в собі все дівчаче. Макароніна врятувала колись дівчаток від хулігана з паралельного третього «А» — конопатого Гришка.

...Того вересневого дня Валера Галушкинський, захлинаючись, розказував, як він із хлопцями був у лісі й до пізнього вечора блукав там, переживаючи різні пригоди й несподіванки. Це було на околиці Києва, у Пущі-Водиці.

— А на каланчу лазив? — зненацька спитав Вітасик Дяченко.

— На яку каланчу? — вирячився Валера.

— Привіт! Був у Пущі й каланчі не знає!.. Там так класно. І таємничо. Кажуть, там бачили привидів...

Валера одразу скис.

А Ігор Дмитруха загорівся:

— Хлопці-і! А давайте... а давайте махонемо туди сьогодні!.. До Пущі якихось пів години. На дванадцятому трамваї. Зате поліземо на оту каланчу! Я про неї теж дещо чув.

Макароніна рішуче вигукнула:

— Все! Ми їдемо! Я, Галочка й Светочка! — і обернулася до дівчат. — Правда ж, дівчатка?

Галочка і Светочка не вимовили ані слова, лише широко розкрили оченята.

Макароніна цвіла, як троянда.

...За годину трамвай проминув площу Шевченка і несподівано в'їхав у ліс.

— Ти добре пам'ятаєш, де вилазити? — якимось неспокійно спитав Валера Вітасика.

— Аякже! На другій зупинці.

Перша зупинка була на початку лісу. А до другої трамвай їхав хвилин десять. Нарешті спинився.

Крім них, на зупинці не вийшов ніхто.

...Вони заходили в ліс усе далі й далі. Ліс дедалі густішав. Обабіч стежки стіною стояли дуби, берези, ліщина, а над ними здіймалися стрункі голі стовбури сосон із кронами високо вгорі.

— А що? Думаєте, тут диких звірів нема? — сказала Светочка, і оченята її зробилися круглими, як у ляльки.

— Пішли назад. Уже пізно, — швиденько підтримала подругу Галочка.

— Може, ми не в той бік пішли? — зітхнула Светочка.

Вітасик опустив очі.

— Треба вилізти на дерево й подивитися, — сказав Ігор. — Каланча здоровенницька. То її з дерева неодмінно буде видно.

— Я! Я! Я полізу! — вихопилася Макароніна і, не давши хлопцям опам'ятатися, першою кинулась до найближчого дуба й хвацько подерлася вгору.

Вона долізла вже до середини дуба, та сухий сук, на який вона стала ногою, раптом зламався. Макароніна, збиваючи листя й гілки, полетіла вниз.

Макароніна глухо гупнула на купу листя й одразу ж підхопилася.

Ліва нога Макароніни нижче коліна була геть закривавлена.

— Подряпина! — махнула рукою Макароніна. — Листочком заліплю і все.

Вона підняла із землі листочок і притулила до ноги. Та кров не зупинялася. Рана була глибока — падаючи, Макароніна напоролася на сук.

— Треба негайно перев'язати, — стрепенулася Галочка. — Ану, Світланко, допоможи!

Вона рішуче обома руками намагалась одірвати смужку від свого білого фартушка. Светочка нагнулась і, схопивши тканину зубами, одірвала.

Однієї смужки виявилось замало. І Светочка одірвала нову, вже від свого фартушка. А потім ще одну одірвала Галочка.

А хлопці стояли безсловесні, бездіяльні і якісь жалюгідні...

Перев'язавши Макароніні ногу, дівчатка підвелися, сплели руки, зробивши «стілчик», і наказали:

— Сідай!

— Та ні, я сама, не треба!

— Сідай! Ти що, не розумієш — тобі не можна рухатися, бо знову юшитиме кров. Ну!

І Макароніна сіла, обняла подруг за плечі. Дівчатка, згинаючись, рушили з місця. Тоді вже хлопцям стало соромно, й Ігор сказав:

— Ну, давайте вже ми! Ану, одступіться!

До трамвая дійшли без пригод, а на площі Шевченка пересіли в таксі й благополучно домчали Макароніну додому...

...Чотири дні Макароніна в школу не приходила.

А на п'ятий день двері класу розчинились і... всі здивовано ойкнули — ніхто її спершу не впізнав.

Макароніна була в гарно випрасуваному платтячку, у білих гольфах, а на голові — великий білий шовковий бант. І біла пов'язка на лівій нозі майже не кидалась у вічі.

І наче вперше в житті помітили, що Макароніна — тобто Ніна Макаренко — дуже гарненька дівчинка.

За Всеволодом Нестайком

1. Чому Макароніна вважає, що дівчинкою вона народилася випадково?
2. З ким із дівчаток Макароніна спілкувалася й чому?
3. Яку пропозицію Ігоря Дмитрухи підтримала Макароніна?
4. Що вирішили діти, коли зайшли далеко в ліс?
5. Що трапилося, коли Макароніна долізла до середини дуба?
6. Хто і як надав дівчинці першу допомогу?
7. Хто доніс подругу до трамваю?
8. Які зміни відбулися з Макароніною після цієї пригоди?

Прислів'я

Дерево міцне корінням, а людина — друзями.

Урок

Кожне літо приносило мені не тільки розваги та забави, а й працю на городі. Змалку мама привчала мене до сапки та лопати, як і водиться на селі.

Тож не встигнеш досхочу накупатися в річці, набродитись по луках чи набігатися в лісі, а мама вже нагадує:

— Бери сапку та йди полоти.

І я хоч-не-хоч, а мусив іти. Брав сапку, ішов на город, оглядаючи довжелезні рядки картоплі, кукурудзи, помідорів. «І навіщо ото, — гірко роздумував я, — такий городище? Ех, виросту, то зовсім не заводитиму городу! Краще купатися в річці чи ходити по суниці...»

Зітхаючи, нахилився я над рядками, починав оте сапання. Цього разу мама загадала полоти помідори.

— Ой, їх так багато! — пхенькав я, шукаючи сапку. Мало не плакав з досади, бо саме сьогодні мав іти в ліс гратися з хлопцями у військових.

— Нічого, нічого, ще встигнеш набігатись, — «втішала» мама. — Ти вже прополи помідори, а картоплю я буду сама полоти... А хочеш, я дам тобі урок.

— Який урок?

— От відміряй половину грядки, це буде тобі на сьогодні. А решту — завтра виполеш.

Подумавши, я пристав на таку пропозицію.

— Тільки дивись, добре поли, — попередила мама. — Прийду зі школи — перевірю.

— Та гаразд! — сказав я, наслідуючи дорослих. — Чого вже там.

Прийшовши на город, я відразу ж розбив помідори на дві частини. Яюсь вийшло, що та, яку мав полоти сьогодні, була значно менша від тієї, що залишалася на завтра. Але коли ще буде те завтра, а сьогодні ж я мав, хоч умри, кінчити якомога скоріше.

Тверда земля аж дзвеніла під сапкою, пірііще аж намотувався на держак, і мене розбирала злість. Здавалося, що бур'ян навмисне чіплявся за землю, аби лише довше затримати мене на городі.

Уже сонце підбилося на доброго дуба, коли прибіг Ванько.

— Пішли!

— Куди? — похмуро запитав я.

— Та до лісу ж! І хлопці вже зібралися... То ти не йдеш?

— А ти не бачиш! — мало не плакав я.

— То я вже пішов.

— Іди!

Ванько ще трохи постояв, поколупав ногою землю, а потім тихенько побрів з городу.

«Бач, йому весело, всім весело, — ображено супився я. — А тут маєш з оцими помідорами!» У ту хвилину найнещаснішою в світі людиною був я. І вже не тільки пірій, а й самі помідори наче насміхалися наді мною, забігаючи в найгустіший бур'ян, щоб я мав нахилитися над кожним.

А хлопці ж оце граються у військових, ганяють по лісі.

Уявив собі Миколу й Ванька, з якими мав бути в розвідці. Ось вони прокрадаються поза кущами, тримаючи наготові дерев'яні шабляки, ось налітають зненацька на «ворога», вимахуючи грізною зброєю.

— Ура! Р-р-р-а! Р-р-р-а!

Я так уявляю ту сутичку, що й сам починаю розмахувати сапкою, наче

шаблюкою. І пирій — уже зовсім не пирій, а вороже військо, яке я маю порубати і винищити. Я налітаю на нього, щосили рубаю шаблюкою-сапкою:

— Ура!.. Ура! Р-р-р-а!

Падають вороги, благають пощади, та я безжалюбно налітаю на них.

Перевів я дух лише тоді, коли догнав аж до краю рядка. Зупинившись, гордовито сперся на сапку, оглянувся.

— Оце молодець! — похвалила мене мама, прийшовши зі школи. — Бач, як схочеш, то й на гору повезеш, а не схочеш, то й з гори не спустиш.

Анатолій Дімаров

Пристáv на пропозицію — погодився.

Пирій — бур'ян.

Перевів дух — відпочив.

1. Чи хотів Сашко працювати на городі?
2. Чому він не пішов гуляти до лісу?
3. Яку пораду дала хлопцеві мати?
4. Що допомогло Сашкові впоратися з завданням?
5. Знайди і прочитай рядки про те, як Сашко уявляв собі гру з товаришами.
7. Поясни, як ти розумієш прислів'я: *Як схочеш, то й на гору повезеш, а не схочеш, то й з гори не спустиш.*
8. А ти завжди виконуєш прохання дорослих?

Вовка Онищенко

(Скорочений уривок із повісті «Одиниця з обманом»)

— Попрошу тишу!.. Урок почався.

Але тиша прийшла не зразу — ще якусь хвилину чулося човгання ніг, переговори.

Вчителька математики Марія Василівна терпляче ждала.

Нарешті гомін ущух.

— Хто не виконав домашнього завдання, підніміть руку.

Клас не ворухнувся. Руки не підняв ніхто.

— Гаразд. Починаю опитувати.

Палець учительки поволі повзе по журналу, по синьому стовпчику прізвищ, а очі поверх окулярів пильно оглядають клас.

Вовка пригнувся, просто ліг грудьми на парту. Тіло напружилось, немов перед стрибком, а в голові лише одна думка: «Невже не пронесе?!»

— Онищенко!

Вовка тяжко зітхнув, поволі підвівся і став, похиливши голову, мов приречений. Він нічого не говорив, та й навіщо?.. Вчителька й без слів усе зрозуміла.

— Сідай! Одиниця «з обманом»!

Потім вона викликала Любу Присяжнюк, і та стала жваво відповідати урок.

Вовка не слухав. Вовка сидів, підперши кулаком щоку, і спідлоба дивився на Марію Василівну. Дивився з такою безсилою люттю і відчаєм, як може дивитися тільки переможений на свого ворога-переможця.

Що вона наробила отою своєю одиницею!.. Що вона наробила!..

Все пропало!.. Все!

Сергій Петрович нізащо в світі не допустить Вовку до змагань.

Нізащо в світі!.. Його тренер Сергій Петрович — залізна людина.

Та що й казати — у дитячо-юнацькій спортивній школі, куди ходить Вовка, — це закон: у кого погані оцінки, того до змагань не допускають.

А як Вовка чекав цих змагань!..

Міські змагання зі стрибків у воду. Перші три призери їдуть у Краків. На міжнародні змагання поріднених міст (Київ—Лейпциг—Краків).

Краків... Міжнародні змагання... Уявляєте?..

І у Вовки були реальні шанси на призове місце.

І от...

Ну, звичайно, він, Вовка, винен... Звичайно... Ну, не вивчив...

Вовка був абсолютно, ну абсолютно переконаний, що його не викличуть. Адже Марія Василівна зовсім недавно викликала. І поставила трійку з плюсом. З плюсом! Цілком гарна оцінка... Спокійнісінько можна було сьогодні його не чіпати. Але ж ні — викликала! На зло викликала!.. Ну як до неї можна ставитися після цього?..

...У змаганнях Вовка Онищенко участі не брав. Сергій Петрович виявився справді залізною людиною. І хоча Вовка, втративши будь-яку гордість, намагався виправдатися, доводив, що це випадково, що він не винен, і навіть, мало не плачучи, присягався: «Я більше не буду», — нічого не допомогло.

Мало того! Коли у класі дізналися, що Вовку не допустили до змагань, всі з обуренням накинулися на нього.

— Ти ж не тільки себе підвів! Ти ж підвів усю команду! — захлинався Валера Галушкинський.

— Ми на тебе так надіялись! — мало не плакала Таня Верба. — Думали, у нас у класі буде чемпіон. А ти...

Як гірко Вовці було слухати усі ці докори!

І через оті докори, і через те, що всі його приниження і просьби виявилися марними, Вовчине серце краялося на шматки — він був дуже самолюбний. А самолюбні люди в своєму приниженні намагаються звинуватити будь-кого, тільки не себе. І Вовка звинувачував Марію Василівну. «Все вона, все через неї!» — з безсилим відчаєм думав він.

І Вовка вирішив помститися.

Він старанно готував уроки й чекав. Чекав, що Марія Василівна от-от викличе його, він блискуче відповість, одержить п'ятірку з двома плюсами і скаже: «А знаєте, я ж і тоді все на відмінно знав. Тільки в мене дуже боліла голова, і я не міг відповідати. А ви навіть не спитали мене, в чому справа. А відразу поставили одиницю “з обманом”. І я промовчав — з принципу. Ви ж бачите, що я все знаю. А ви... Ех ви!..» — гордо підвівши голову, він вийде з класу. І Марія Василівна нарешті зрозуміє, яка вона була несправедлива й жорстока. Але пізно.

Таку благородну й красиву помсту придумав Вовка.

Але Марія Василівна усе чомусь забувала викликати Вовку. До того ж цього року вона чогось стала хворіти, і її уроків часто не було. І невисловлені благородні слова Вовчині самотньо звучали в його душі — нікому не чутні й даремні.

І от надійшло Восьме березня — Міжнародний жіночий день.

Як стало вже традицією, жінок вітали напередодні — сьомого.

Вовка цілий місяць майстрував мамі подарунок — чемоданчик-аптечку з безліччю відділень та ящиків для ліків (Вовчина мама працювала лікарем у швидкій допомозі). Але вручити його сьогодні вранці не зміг — мама спала після нічного чергування.

Тому Вовці просто не сиділося на уроках. Йому кортіло побігти додому й урочисто піднести мамі подарунок. Він боявся — а що як мама, прокинувшись, подумає, що він взагалі нічого їй не подарує в цей день?

Як довго тягнуться сьогодні уроки! І мов на глум, останнім був урок Марії Василівни. Цей урок здався Вовці просто нестерпним.

Вовка вже не думав про те, щоб Марія Василівна викликала його. Йому було не до цього сьогодні.

Що вона там тягне? Кому це потрібно сьогодні? Могла б урешті-решт навіть трохи раніше відпустити. Усе-таки свято. Та й сама жінка все-таки. Хай би йшла святкувати.

Проте Марія Василівна, мабуть, не розуміла цього. Вона дотягла пояснення уроку до самісінького дзвоника. І, коли пролунав дзвоник, вона саме кінчила пояснювати. Учні одразу заметушилися, захопали кришками парт, дістаючи портфелі. Але з місць уставати не наважувались — Марія Василівна все ще стояла біля столу.

Марія Василівна зняла окуляри, провела рукою по стомлених очах і усміхнулась якоюсь дивною тремтливою усмішкою. Потім тихо, але так, що весь клас почув, сказала ніби сама до себе:

— От і закінчився мій останній урок... На все добре, діти...

Нарешті!.. Вовка рвонувся з місця й вискочив із класу. І лише в коридорі раптом зупинився. Що таке? З класу, крім нього, ніхто не вийшов. Певно, Марія Василівна ще щось говорила. На мить Вовка завагався, — якось негаразд вийшло. Але махнув рукою: «Ет! Мабуть, каже, щоб ми своїх матерів привітали зі святом. Самі знаємо! Не вертатися ж через це назад», — і побіг додому.

Мама дуже зраділа Вовчиному подарунку. Вона була така розчулена, що навіть сльози з'явилися в неї на очах. І все тому, що Вовка сам, власними руками змайстрував його.

Настрій у Вовки був чудовий. Він počував себе героєм. Це дуже приємне почуття, і його завжди хочеться продовжити. Вовка подався до сусідів. Сусіди, звичайно, все вже знали і теж стали хвалити Вовку. Правда, значно стриманіше. А восьмикласниця Нюрка й зовсім нічого не сказала. Вона крутилася перед дзеркалом.

— Куди це ти так чепуришся, красуне? — глузливим тоном спитав він.

— Як це куди? — підфарбовуючи вії, пискнула Нюрка. — До школи. На урочисті збори, присвячені Восьмому березня.

Вовка пхикнув — подумаєш, щастя, урочисті збори!

— Слухай, Вовко, — Нюрка обернулася, — чого це ти приховав, що ваша Марія Василівна йде на пенсію? Її сьогодні на зборах урочисто проведжатимуть.

— Що-о? — від подиву Вовка аж рота роззявив. Нюрка пильно глянула на нього:

— Ти що — не знав?

Вовка пробурмотів щось невиразне і вискочив з кімнати...

У Вовки голова пішла обертом. Як же це так?! Як же він міг не зрозуміти її слів: «От і закінчився мій останній урок...» І вискочив. Навіть не почекавши, що вона скаже далі. А вона говорила. Прощалася. І вийшло так, ніби Вовка навмисне, демонстративно вибіг, щоб не бути присутнім при цьому. І Марія Василівна попрощалася з усім класом, з усіма, — крім нього...

Ні! Негаразд усе-таки вийшло. Тим паче в день Восьмого березня. Ну що було почекати ще якусь хвилинку... І тоді — разом з усіма. А так: усі гуртом, а він — один. І Вовка раптом відчув себе самотнім-самотнім. Таке почуття в нього бувало, коли він запізнався і прогулював урок або коли його виганяли з класу. Йому тоді здавалося, що всі роблять щось правильне, потрібне, а для нього вже недосяжне. І ставало тривожно і навіть страшнувато.

Вовка обережно прослизнув у двері школи і, злодійкувато оглядаючись, рушив по сходах на другий поверх, де містився зал. Вовка знав, що на такі урочисті збори молодших класів не запрошують — лише старші. Знав також, що коли його побачать, то відішлють додому — дисципліна є дисципліна. Але Вовка не міг не прийти зараз до школи.

Щось тягло його сюди нестримно, як тягне, кажуть, злодія на місце злочину.

Коли Вовка підкрався до дверей, почувлися гучні оплески — мабуть, закінчилась доповідь або чийсь виступ. Двері були трохи прочинені, і Вовка бачив частину зали й сцену, на якій містилася президія. У центрі президії сиділа Марія Василівна. Очевидно, її вже почали проваджати, бо всі аплодували й дивилися на неї, а вона одна не аплодувала. І обличчя в неї було схвильоване і якесь розгублене. Встав Павло Павлович, учитель фізкультури, який теж сидів у президії, тільки з самого краю. І одразу в залі стало тихо, дуже тихо, так що Вовка навіть дихати перестав, щоб його не почули.

— Дорога Маріє Василівно...

Вовка не впізнав голосу Павла Павловича, — мужній і владний на уроках, зараз він звучав якимось тихо й схвильовано.

— Дорога Маріє Василівно... Ви знаєте, я не вмію виступати і говорити промови. Ви добре це знаєте. Ще коли я був Павликом-Равликом, вашим учнем у цій самій школі, ви часто дорікали мені за це. Ви ж були нашим класним керівником. Але сьогодні я не можу не виступити. Сьогодні з нашого колективу йдете ви, найдорожча для мене людина, мій учитель і тепер мій товариш по роботі... Знаєте, адже я через вас став учителем... Хотів бути таким, як ви... А був же просто спортсменом... Маріє Василівно, рідна, дорога ви моя... Спасибі вам за все, що ви зробили для мене, для нас, для всіх, кого ви вчили. А їх сотні, тисячі розкидані по всій землі... Наша школа назавжди зостанеться для вас рідним домом. Ви не залишаєте нашої сім'ї, а просто, просто...

Павло Павлович раптом почервонів, закліпав очима, потім вийшов з-за столу, підійшов до Марії Василівни, схилився й поцілував їй руку. І якусь хвилину так стояв, схилившись і притиснувшись до її руки. А Марія Василівна в цей час другою рукою гладила його по голові і щось шепотіла йому на вухо. І очі в неї були вологі й часто-часто кліпали.

У залі панувала мертва тиша. Вовка весь зіщулився і завмер за дверима. Йому хотілося втекти, сховатися, але він не міг зрушити з місця.

Знову почувлися оплески, а потім на сцену вийшла якась незнайома Вовці учениця дев'ятого класу. Від хвилювання Вовка погано розумів, що вона говорить: щось про Міжнародний жіночий день, про вчителів-жінок взагалі і про Марію Василівну зокрема... Але одна фраза

вкарбувалася йому в пам'ять: «Ваші одиниці “з обманом” учили нас чесності і правдивості». Це була якась смішна фраза, проте вона дійшла до Вовки. Одиниця «з обманом»!

Це ж була остання його оцінка в Марії Василівни. Більше того — це взагалі була остання одиниця «з обманом», яку поставила Марія Василівна: після Вовки більше ніхто не одержував такої оцінки. І Вовка так і не виправив її. Вона залишилась йому назавжди.

Будуть у Вовки і п'ятірки, і четвірки, і трійки, але ніколи йому вже не виправити оцієї одиниці «з обманом». Бо оцінки йому ставитимуть інші вчителі. А Марія Василівна вже ніколи нічого не поставить йому. І Вовка раптом уперше зрозумів усю безнадійність і непоправність цього короткого слова — ніколи. Його охопив розпач.

«Але ж і те, що я зараз стою під дверима і потай, як злодій, підслуховую, — це теж обман, це нечесно. Невже все життя я брехатиму і робитиму підло, нечесно? Невже на все життя в мене — одиниця “з обманом”?»

Хтось штовхнув Вовку, і він рвучко обернувся. Позад нього стояло четверо семикласників: три дівчинки і один хлопець — Костя Лось, якого Вовка добре знав, бо той теж був завзятим спортсменом — чемпіоном школи з гімнастики. Семикласники тримали в руках два кошики з квітами.

— Чого стоїш на порозі? — просичала до Вовки струнка білява дівчинка, що була в парі з Костею.

— Та це Вовка Онищенко. З четвертого «Б». Марія Василівна у них викладала. Мабуть, прийшов вітати від класу, запізнився і боїться заходити... Ну, ходімо, тільки швидше, бо знову хтось виступатиме, тоді буде незручно.

...І от Вовка — на сцені. Семикласники ставлять квіти на стіл президії і хутко повертаються назад у зал. А Вовка, раптом утративши над собою владу, застигає на місці в якомусь розпачливому заціпенінні.

Директор школи Йосип Гаврилович якийсь час запитально дивиться на нього, потім усміхається і несподівано каже:

— Слово має учень четвертого «Б» класу Онищенко Володимир.

У Вовки потемніло в очах. Невимовний жах охоплює Вовку. Усе тіло Вовчине — ніби чуже. Особливо руки. Він не знає, куди їх подіти. Вони заважають йому. Він то закладає їх за спину, то засовує у кишені, то стискає так, що тріщать суглоби...

Усі чекають.

Вовка мовчить.

— Говори, Онищенко, не соромся, — лагідно запрошує директор.

— Ну — «Дорога Маріє Василівно...», — пошепки підказує Павло Павлович, що сидить зовсім близько.

— Дорога Маріє Василівно, — машинально повторює Вовка, лякається власного голосу й замовкає.

Та вже пізно. Тепер треба щось говорити. І слова вириваються самі собою — гарячкові, безладні, нестримні...

— Я... в мене... Я нічого не хотів... Я просто... У мене... одиниця «з обманом»... остання... більше ні в кого... І я не виправив... Не встиг просто... Я хотів... учив... Слово честі... Тепер усе-все знаю... Чесне...

Вовчин голос раптом затремтів, зірвався, перед очима попливли яскраві кола. Вовка рвонувся з місця, кинувся в глиб сцени і, забившись у куток, гірко заплакав.

Крізь сльози він не чув шуму в залі, не розумів, що йому говорили. Він тільки відчув, як хтось обняв його обережно за плечі й кудись повів. Він ішов, затуливши обличчя руками, і нічого не бачив.

Потім, усе ще плачучи, він сидів на дивані і хтось мовчки ніжно гладив його по голові. А коли Вовка зрештою заспокоївся й розплющив очі, то побачив, що сидить в учительській, а поряд з ним — Марія Василівна, і більше нікого поблизу немає.

Помітивши, що Вовка вже не плаче, Марія Василівна усміхнулась і чомусь пошепки, хоча нікого в кімнаті не було, сказала:

— Дурненький, дурненький мій хлопчику! Ич, яке вигадав! Немає в тебе ніякої одиниці «з обманом». Ти її щойно виправив. Чуєш?.. Виправив. Не кожен може визнати свою провину. Та ще й привселюдно. Тільки чесна людина.

...Мине багато років, Вовка стане Володимиром Івановичем, інженером, космонавтом, а може, й учителем (хто знає!) — але ніколи в житті не забуде він цієї хвилини і цих слів...

За Всеволодом Нестайком

1. На що сподівався Вовка Онищенко, коли не виконав домашнього завдання із математики?
2. Кого Вовка звинувачував у тому, що не поїхав на міжнародні змагання до Кракова?

3. Як хлопець вирішив помститися вчительці Марії Василівні?
4. Який подарунок мамі до 8-го Березня приготував Вовка?
5. Чому хлопчик на останньому уроці з математики не дослухав учительку?
6. Чи зрозумів Вовка, що вчинив нечемно?
7. Як він виправив свою помилку?
8. Вибери слова, якими можна охарактеризувати вчительку: мудра, добра, зла, уважна, нечесна, хитра, спостережлива, чуйна.
9. З кількома вибраними словами склади речення про своїх учителів.
10. Як потрібно навчатися, щоб ніколи не довелося хитрувати і обманювати?

Нахаба

Скінчилися раз уроки, а вчителька наша і каже:

— Сашко Лісовий захворів. Хто піде його провідати?

— Я! Я! Я! — посхоплювались усі.

— Якщо ви і в нього так кричати будете, — говорить учителька, — то краще нікому не йти. Хворому потрібен спокій.

Ми запевнили її, що галасувати не будемо, а вчителька відповіла, що ми молодці, але все одно сьогодні хай підуть кілька чоловік, а завтра ще кілька і післязавтра теж.

— І пам'ятайте, — закінчила вона, — хворому потрібен спокій. Дивіться, щоб він не вставав з ліжка, розважте його, як зумієте. Може, і нагодувати доведеться.

Приходимо ми.

Лежить наш Сашко, горло замотане, книжку якусь читає.

— От добре, — мама його зраділа.— У мене саме обідня перерва кінчається. Там, на кухні, суп доварюється. Ви через десять хвилин з плити його зніміть, хлопця мого нагодуйте. А я побігла.

— Ну як тобі, — ми в Сашка питаємо, — нудно, мабуть, лежати?

— Та ні, — одказує. — Зовсім не нудно. Я от книжку читаю. Цікава!

Але ми вирішили, що це він так говорить, із ввічливості. Спробуй-но сам-один полежати весь день!

— Нічого, — підбадьорюємо, — ми тебе зараз розважимо. От тобі Наталка заспіває. У неї голос гарний.

— Чого це я буду співати ні з того ні з сього?! — Наталка нам. — Може, йому й не хочеться зовсім.

— Як це не хочеться?! Ех ти, подруга! Він же один тут. Ну, як знаєш. Тоді ми з Митьком заспіваємо.

Стали ми посеред кімнати, відкашлялись і давай співати.

Співали-співали, аж захрипли.

— Що, — питаємо, — повеселішало тобі трохи?

— Авжеж, повеселішало, — Наталка за нього відповідає. — Так фальшивити, то краще вже зовсім мовчати. І без ваших концертів обійдеться. Правда ж, Сашку?

Сашко промовчав, але ми зрозуміли, що це він так промовчав, щоб не завдавати нам клопоту. Але про які клопоти може йти мова, коли товариш хворий?!

— Давай, — Митько каже, — ми йому наш сюрприз відкриємо.

— Давай!

І стали ми тут матроський танок виконувати, який на святковий вечір готували. Підспівуємо собі, у долоні в такт плещемо, підборами по паркету — ух! Так добре в нас іще ніколи не виходило. Розчервонілись обоє, вхокалися, але стараємось — для хворого ж товариша.

Чуємо дзвоник у дворі. Наталка побігла відчиняти. Вривається в кімнату дядько якийсь у халаті.

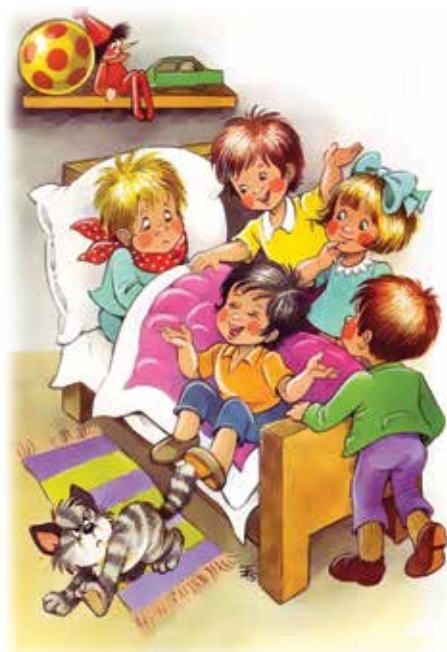
— Це що за неподобство! — кричить. — Я поверхом нижче живу. У мене робота термінова, спеціально додому взяв, щоб не заважав ніхто, так ви отут казна-що виробляєте. Тупаєте по голові вже цілу годину, зосередитись неможливо!

Ми йому почали пояснювати, що прийшли провідати хворого товариша.

А він:

— Нічого собі хворий! Таке витримати — здоров'я як у «слона» треба мати. Припиніть цей тупіт. Книжку йому краще почитайте!

Ми сказали, що книжку він і сам собі читає.

— Ну, то придумайте щось інше, — дядько каже. — Он ви на хлопця подивіться. Йому вже скоро млосно стане од ваших розваг.

І він пішов.

Сашко забивсь під стіну, і ми зрозуміли: йому цей дядько теж не сподобався.

— О! — скрикнув я радісно. — Так у тебе ж магнітофон є. Чого ж ти мовчав?! — І натис на вмикач.

— Зроби голосніше, — гукнув Митько. — Воно, коли голосно, завжди веселіш.

Тут Наталка стала до чогось принохуватись — і прожогом із кімнати.

Вбігає за мить.

— Ой, — кричить, — суп увесь википів і вже згорів.

Побігли ми на кухню. Справді, бачимо — в каструльці щось темне на самому дні залишилось, і пахне зовсім не так, як суп. Ми туди на всякий випадок води долили, але смак у нього виявився ще гіршим, ніж запах.

— Ех, ви! — Наталка зітхає. — Через вас зовсім забули, що мама просила. Чим тепер хворого годувати?

Стали ми харчі якісь шукати. Знайшли цукор, а чай шукали-шукали — ніде нема.

— Яка різниця, — Митько каже, — із заваркою чи без. Однаково вода. Коричнева тільки. І так вип'є.

Скип'ятили ми воду, вкинули цукор у склянку. Приносимо Сашкові:

— Пий.

Сьорбнув він трохи.

— Не хочу, — каже. — Голова болить.

— Це в нього від голоду, — здогадався я. — Ми тобі зараз усі втрьох картоплі почистимо. Ти як любиш, смажену чи варену? А щоб ти поки не нудьгував, включимо магнітофон.

— Не треба, — він нам якось дивно відповідає, — ніякого магнітофона, і картоплі я не хочу вашої.

— Здається, час нам уже додому, — поглянула Наталка на двері.

— Додому! — блимнув на неї Митько. — І полишити хворого товариша? Може, тобі заспівати? — допитується в Сашка.

— І співати не треба!

— Може, затанцювати ще разочок? Нам не тяжко.

Тут Сашко як затруситься.

— Не треба, — кричить, — мені ваших танців і нічого не треба! Облиште мене! Лежала собі людина і горя не знала. У мене і так уже температура піднялась. Я тепер, мабуть, іще місяць лежати буду.

Нарешті ми таки зрозуміли, чого він хоче, і почали вдягатись.

— Ну, ти бачив таке? — мовив Митько вже надворі. — Друзі прийшли до нього, не шкодуючи ні сил, ні часу, розважити, щоб йому сумно не було, нагодувати, а він після цього нас, можна сказати, виганяє. Не буду більше його відвідувати. Хай собі книжки читає. Нахаба та й годі!

Ярослав Стельмах

1. Про що вчителька попередила дітей, які йшли відвідати хворого однокласника?
2. Що робив Сашко, коли прийшли друзі?
3. Що доручила Сашкова мама дітям?
4. Як хлопчики стали розважати Сашка?
5. Який танок виконали хлопці після співу?
6. Як поставився до танцю сусід, що жив поверхом нижче?
7. Що сталося з супом, поки діти співали, танцювали, слухали музику?
8. Що змушений був зробити Сашко через погане самопочуття?
9. Чи зрозуміли хлопчики, що вони винні в погіршенні самопочуття Сашка?
10. Подумайте, як треба поводитися, коли ви відвідуєте хворих друзів, однокласників, рідних.

Татова порада

Хлопчина вбіг із двору в хату,
до тата голосно гука:

— А я провідав у лікарні
свого товариша-друга!

Тож правда, тату, я — чутливий
і маю серце золоте?

Замисливсь тато на хвилину
і так сказав йому на те:

— Коли тебе в тяжку хвилину
людина виручить з біди,
про це добро, аж поки віку,
ти, синку, пам'ятай завжди.
Коли людині щиросердно
ти зробиш сам добро колись, —
про це забудь, аж поки віку,
мовчи й нікому не хвались!

Лідія Компанієць

Щиросердно — правдиво.

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Про що повідомив син татові?
3. Що син сказав про себе? Зачитай.
4. Які дві поради дав батько синові?
5. Чого вчить нас цей вірш?

Мишко

Галина Тихонівна лежала в ліжку і сумно дивилась у вікно, за яким бачила веселих дітей. То учні бігли до школи. А вона сьогодні лежатиме. Хворе серце не дає навіть поворухнутися. Доведеться йти на пенсію. А хотілося ж довести до пуття свій четвертий клас. От хоч би того Мишка. Шибайголова, а не хлопчисько. Уроків не вчить, пустує. От і вчора вірша не знав, у пазусі кота приніс. До чого ж додумався шибеник. Розхвилювалася, вгамовуючи клас. Тепер лежи і не ворухнись...

Лише шестирічна внучка Наталочка біля бабусі.

Десь під обід Наталочка прибігла з новиною:

— Бабуню, під дверима якийсь хлопчик.

«Напевне, Юрась, — подумала. — Це ввічливий, старанний учень».

— Клич, Наталочко.

І як же здивувалася, коли побачила Мишка.

— Доброго дня! — та й заляк, тримаючи в руках кашкета.

— Підходь, Мишко, ближче. На стільчика сідай. Розкажуй, що нового в школі.

Мишко обережно всідається на краєчок стільця. Потім оповідає про шкільні справи. Та весь час його великі очі винувато дивляться на Галину Тихонівну.

Ось і зовсім змовк. І раптом:

— Я зараз.

І зірвався з місця, щез з кімнати. «От шибеник», — тільки й подумала.

... Вже почало смеркати, коли знову прийшов Мишко.

— У лісі вже розцвіли проліски, а ви їх так любите. — І подав кілька квіток, синіх-синіх, як його очі, що дивилися на вчительку.

І знову мене кашкета.

— А я ще вірша вивчив. Того, що вчора не знав. Слухайте, розкажу.

Микола Петренко

Шибеник — бешкетник.

Довесті до пуття — навчити розуму, наставити на добро.

Оповідас — розповідає.

Щез — зник.

1. Ким була Галина Тихонівна?
2. Чому вона лежала в ліжку?
3. Що думала вчителька про свого учня Мишка?
4. Хто раптом прийшов до вчительки?
5. Як Мишко повадився?
6. Чому Мишко раптом щез із кімнати?

Загадка

Він нам, як мама, дорогий,
Він хоче нас навчити
любити край чудовий свій.
Це мудрий наш
(учитель)

Прислів'я

Добре роби — Добре й буде.

Клумачний словник

Тарасик набігавсь,
примчав із двора.
Уже й за уроки
сідати пора.

Ось віршика вивчив,
задачі зробив.
В щоденник заглянув —
тривогу забив.

Гласить неодмінний
шкільний записник:
«Принести до школи
клумачний словник».

Завдання у класі
він сам записав.
А що за словник то —
і досі не взнав.

Прибіг до бабусі,
що прала рушник:
— А що таке, — каже, —
клумачний словник?

— Клумачний? — бабуся
на те хлопчаку. —
Та, мабуть, що носять
його в клумаку!

Сестричка сміється,
швидка на язик:
— Сам, — каже, — доклуймай,
який це словник!

Та це вам не шахи,
це вам не лото:
кого не питає —
не знає ніхто.

Спитав у сусіда —
вже дещо нове:
— В нас, — каже, — в будинку
письменник живе.

По радію мову
веде про слова.
Слова — це перлини,
це дивні дива!

Піди ти до нього —
у нього книжки.
Він знає й розкаже
про всі словники.

Ну що ж, як розради
немає ніде,
в квартиру поета
Тарасик іде.

Ось дзвонить, заходить:
— Будь ласка, — гука, —
клумачного дайте
мені словника!

Поет усміхнувся:
— Ти просиш дарма:
клумачного, — каже, —
в природі нема.

Клумачний... То, мабуть,
почулось... Пробач,
бо той, хто тлумачить,
той зветься — тлумач.

Буває, що слово
відоме давно,
а знає не кожен,
що значить воно.

І тут у пригоді
стає визначник
скарбів наших мовних —
тлумачний словник.

Тарасику, світла
твоя голова,
ану, зустрівач ти,
наприклад, слова:

красуля, красоля?
Словник розгорни —
і зразу побачиш,
що значать вони:

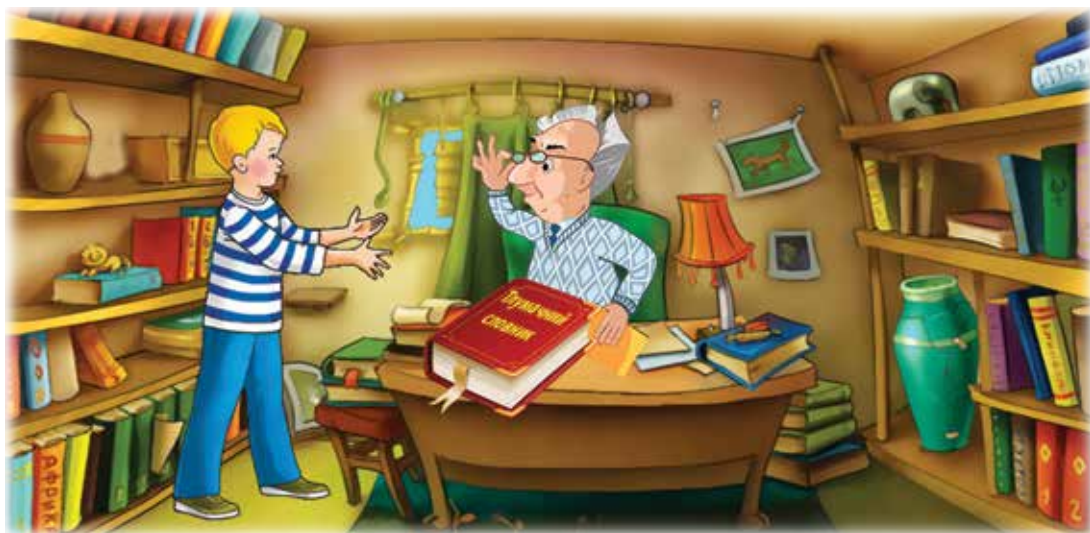
красуля — красуня,
красоля — цвіток.
І тут же: краснуха —
хвороба діток.

Оце ж і тлумачний
словник! Зрозумів?
А є словники ще —
походження слів.

Любити життя —
звідси йде життєлюб.
А шлюб — від слюбитися
слюб — отже й шлюб!

Вивчатимеш мову:
слова — в голові,
любов до них — в серці,
в самому єстві.

— Слова в голові? —
розсміявся хлопчак. —
То, значить, для слів
не потрібний клумак!

Радіє письменник
з тямкого дружка:
— Як любиш, наука
тобі не важка.

— Доклумав! — гукає
сестричці своїй.
А потім біжить
до бабусі мерщій.

Ціннюща в людини
до знань ненасить.
І їх за плечима,
тих знань, не носить.

Примчавши на кухню,
червоний, як мак:
— Бабусю, — кричить, —
не підходить клумак!

— Спасибі! — Тарасик
додому побіг.
І ледве, зраділий,
ступив за поріг:

Ціннюща в людини
до знань ненасить.
І знань за плечима, —
гука, — не носить!

Дмитро Білоус

1. Прочитай уважно вірш мовчки, а потім — уголос.
2. До кого звертався Тарасик, аби йому пояснили, що таке *клумачний словник*?
3. Про які словники розказав хлопчику поет?
4. Яке походження назви *тлумачний словник*?
5. Чи зрозумів Тарасик свою помилку?
6. Як тепер хлопчик буде ставитися до навчання?

П'ятірка з хвостиком

(Скорочений уривок)

Цей рік для школи був дуже знаменний. От-от мав відкритися шкільний табір праці й відпочинку. У лісі за тридцять кілометрів від Києва по дорозі на Обухів.

Допомогли побудувати табір шефи школи — екскаваторний завод, на якому працював Микола Іванович Яременко, тато Івасика й Тіни.

Та не тільки він працював на цьому заводі. У школі вчилосся багато дітей, чиї батьки працювали на екскаваторному заводі.

І от завдяки енергії Вадима Григоровича й активній підтримці батьків удалося побудувати шкільний табір праці та відпочинку.

Вадиму Григоровичу дуже хотілося урочисте відкриття табору приурочити до кінця навчального року і першу зміну «запустити» одразу після іспитів.

Але, як це нерідко трапляється, будівельники трішечки не впоралися, не вклалися в терміни. Тому було вирішено влаштувати батьківський недільник і довести шкільний табір до кондиції, як сказав Вадим Григорович.

Це стало відомо в останній день занять, перед останнім дзвоником.

— Слухайте! — сказала раптом Шурочка. — А давайте й ми попросимось. Старшокласники не можуть — у них екзамени. А ми запросто.

— Ой! Правильно! Давайте! — підхопили всі. — Це ж так цікаво!

Глафірі Павлівні ідея теж сподобалася, але вона вирішила все-таки для певності порадитися з Вадимом Григоровичем. Вадим Григорович ідею п'ятого «А» гаряче підтримав:

— Прекрасно!.. Молодці!.. І п'ятий «Б» загітуємо!.. Четверті, звичайно, ще ранувато, а п'яті, тобто навіть вони вже шості, саме враз. Все! Вирішено! Замовляю автобус із супроводом.

І от у неділю вранці п'ять автобусів, два дитячі (кожному класові по окремому) і три дорослі, рушили по Обухівському шосе.

Автобуси їхали, хоч був сонячний ранок, із засвіченими фарами. Очолювали й замикали автоколону міліцейські машини з «мигалками». Такий порядок — коли везуть велику групу дітей, автобуси за-свічують фари, а попереду й позаду колону супроводжують спеціальні машини.

У їхньому автобусі їхав Іринарх Іванович. Він уже знав, що ідея народилася в п'ятому «А», і дуже за це п'ятий «А» поважав.

— Молодці! Хвалю! Саме за ініціативу. Дуже цінна річ ініціатива — отой детонатор, як я його називаю, без якого ніякого вибуху масової трудової активності бути не може. Частіше виявляйте ініціативу, дорогі товаришочки сини й дочки, якомога частіше. І життя ваше буде цінним, цінним і неповторним.

Автобуси звернули з шосе у ліс і на вибоїстій лісовій дорозі загойдалися, як на хвилях. По вікнах захльоскали гілки дерев.

Аж от і табір.

Білі корпуси з брудними, заляпанними крейдою шибками. Всюди купи різного будівельного сміття — і на алеях, і на доріжках...

До кондиції ще було далекувато.

Хоч і попереджалося малих дітей не брати, позаяк то не розважальна поїздка для відпочинку, а трудовий неділеньник, — дехто все-таки не вдержався. Приходьки взяли Наталоччину п'ятирічну сестричку Лесю («Вона в нас тиха й смирна, як овечка, та й залишити ні з ким, повірте, хоч плач»). І Миркотани Любиного шестирічного брата-першокласника Андрюху прихопили («Ви ж його знаєте, він і до роботи беручий, більш за деяких ваших п'ятиклашок утне»).

Оскільки директорів Вадиму Григоровичу довелося п'ятий «Б» агітувати на неділеньник, то й бригадиром п'ятого «Б» став він сам.

А бригаду п'ятого «А» вже очолив Іринарх Іванович.

Бригадою батьків керував Микола Іванович Яременко.

Бригада батьків доводила «до кондиції» корпуси табору — мили приміщення, фарбували вікна, двері, виправляли різні технічні недоробки (підганяли двері, прибивали шпінгалети, ручки, врізали замки). А також прибирали з території залишки важкого будівельного матеріалу.

Ну, а бригади «бешників» і «ашників» поділили всю територію на дві однакові ділянки, і кожна бригада мала прибрати зі своєї ділянки все дрібне будівельне сміття: різні камінці, тріски, залізачки тощо. Територія була досить велика, тому роботи вистачало.

І, ясна річ, саме собою виникло змагання. Ну, просто не могло воно не виникнути. Де ви бачили, щоб поряд працювали три бригади, — і кожна не хотіла зробити свою роботу краще і швидше!

Відверто кажучи, бригаду батьків можна було б із нашого змагання виключити одразу. Хоч батьки участь брали найактивнішу і теж щогодини бігали до дошки з показниками записувати свої досягнення. Але було ясно з самого початку, що бригада батьків програє і опиниться на третьому призовому місці. Бо де ж таки ви бачили, щоб у змаганнях батьків і дітей батьки коли-небудь вигравали?..

Отже, по-справжньому змагалися тільки бригади п'ятого «А» і п'ятого «Б».

Від усіх трьох бригад були виділені представники у спеціальну комісію з підбиття підсумків змагання. І та комісія щогодини виводила бали кожній бригаді, записуючи їх на спеціальній дошці, що висіла на сцені табірної літньої естради.

Між іншим, бралися до уваги не лише голі показники ходу робіт. Ні! Голі показники ще не свідчили про перемогу. Не менш важливим був іще ряд обставин. Наприклад, дружна весела атмосфера під час роботи протягом цієї години. Відсутність суперечок і, так би мовити, сума сміху.

Або ще був один показник — трудова пісня, тобто пісня, яка допомагала в роботі.

Тут, на превеликий жаль п'ятого «А», показники п'ятого «Б» були значно вищі. Солістка «бешників» Таня Верба своїм чистим, як джерело, і заливистим, як срібний дзвіночок, голоском виводила такі трелі, що їх підхопили у куцах одразу аж двоє соловейків. І це було так прекрасно, що всі — і діти, і дорослі — вмить завмерли і якусь хвилину слухали це чудове тріо: Таню і двох соловейків.

Завдяки Тані Вербі «бешники» сильно рвонули вперед.

Зате за сміхом кращими були «ашники». Тут показали себе справжніми молодцями Кум Цибуля та Боцман Вася. Вони так весело, так дотепно один одного жартома під'юджували, що вся бригада аж вибухала дружним реготом.

У роботі поступово з'ясувалося, що вулканічна енергія директора Вадима Григоровича все ж таки не могла замінити величезного життєвого трудового досвіду Іринарха Івановича.

Вчитель праці, мов полководець, раз у раз міняючи тактику залежно від забрудненості території, то кидав головні сили бригади на лівий фланг, то переносив на правий.

— Молодці! Пишаюсь вами, дорогі товаришочки сини й дочки!.. Завзятюшники-передовушники, як я таких називаю...

Жодна керівна вказівка не могла б захопити їх більше, ніж оте «пишаюь вами».

І кожен із них так старався, так старався, як ніколи, мабуть, у житті.

Можете вірити, можете ні, але шестирічний брат Люби Миркотан Андрюха не тільки не відставав від п'ятиклашок, а був серед найперших. Насупивши брови й закопилівши губу, він вишукував у траві такі дрібні цурочки й залізячки, які не помічали інші.

— Ну, характер! — захоплено розводив руками Іринарх Іванович.

І коли по обіді п'ятирічну сестричку Наталі Приходько Лесю вклали на веранді на годинку поспати, і хтось із батьків заїкнувся: «То, може, і Ан...» — Андрюха так блиснув очима, що той «хтось» проковтнув закінчення, замовк і сховався за чиюсь спину.

Звичайно, і сміх, і пісні — річ потрібна, але все-таки головною в змаганні була праця, те, що бригада зробила.

І сам сонцесяйний директор Вадим Григорович, бригадир бригади «бешників», через дві години після обіду, коли трудовий день учнівських бригад завершувався, чесно визнав перед усіма: — Звісно, нам дуже хотілося бути першими. Що там казати. Або хоча б зрівнятися, тобто коли ото кажуть: «Перемогла дружба...» Але... хоча мій п'ятий «Б» працював відмінно і по піснях був поза конкуренцією... але на цей раз першими доводиться визнати бригаду шановного Іринарха Івановича. І я особисто привселюдно визнаю його керівництво бригадою недосяжним.

Така директорська скромність на всіх справила дуже гарне враження, і навіть «бешники» після цього не так уже переживали свою поразку. Коли сам директор не соромиться другого призового місця, то чого вже їм!

Дорослі ще продовжували працювати, а учнівські бригади відпочивали. Таке було розпорядження начальства.

Хто в піжмурки завівся, хто в квача, хто в сищиків-розбійників, хто в класи, хто у волейбол... Це вже як водиться. А хто просто гуляв собі по лісу... Шурочка Горобенко і Тая Баранюк належали саме до таких.

І от, гуляючи, одійшли вони досить далеченько й вийшли на дорогу, якою приїхали в табір.

І раптом побачили Андрюху.

Сопучи від старанності, він щось креслив затиснутою в кулаку гіллячкою просто на припорошеній пилом дорозі. Причому весь час

сторожко озирався й поспішав. Наче робив щось недозволене або секретне. Дівчата були досить далеко, він їх іще не помітив.

Шурочка приклала палець до губ, і вони з Таєю звернули в кущі, покрадьки наблизились.

На дорозі великими літерами було написано: «Весь». А під ним здоровецька, метра на півтора п'ятірка... з хвостиком.

І от цей незвичайний трудовий день закінчився... Табору не впізнати!

Все кругом чисто. Білі корпуси виблискують ясними вікнами у промінні призахідного сонця.

Над естрадою — червоний транспарант із білими літерами: «Вітаємо першу зміну! Радісної вам праці! Веселого вам відпочинку!» А на величезній клумбі висаджено квітами: «Ласкаво просимо!»

Любо глянути, коли всюди така краса. А особливо — коли це справа твоїх рук.

Автобуси вже заповнені. Он біжить останній пасажир — шестирічний Андрюха, що був десь зав'язався, чим немало схвилював Глафіру Павлівну. Батьки чомусь хвилювалися менше. От уже й він сидить на передньому сидінні біля вікна.

Прощально проспівала сирена міліцейської машини.

Автоколону рушила.

Шурочка й Тая приліпилися до вікна. От зараз... зараз... от...

— Ой! Дивіться! Дивіться! — здивовано вигукнула Оля Татарчук.

Край дороги на припорошеній пилом землі виднівся вже знайомий нам з вами надряпаний гілкою напис: «Весь п'ятий "А"» — і велика п'ятірка з хвостиком.

Всі повитягали шиї, визираючи з вікон. А ті, що сиділи з іншого боку, посхоплювалися з місць, а деякі навіть скочили на сидіння.

По лісовій вибоїстій дорозі автобус коливався повільно, і тому всі встигли помітити.

Та не проїхали вони й сотні метрів, як знову автобус вибухнув здивованими вигуками.

Край дороги було написано: «Весь п'ятий "Б"» — і теж стояла здоровецька п'ятірка з хвостиком.

Автобус п'ятого «А» їхав першим після міліцейської машини. Слідом за ним їхав автобус п'ятого «Б».

І всі «ашники» обернулися назад.

Там уже теж помітили напис, і в їхньому автобусі зчинилася така сама здивована метушня.

Шурочка й Тая глянули одна на одну, а потім на передне сидіння.

Ще ніхто, крім них, не знав Андрюхиної таємниці. І Шурочка голосно, на весь автобус сказала:

— І правильно! Вони сьогодні теж цілком її заслужили...

— Ага! — Правильно!

— Заслужили! — загукали дівчатка.

Хлопці мовчки перезирнулися, Валя Тараненко низав плечима:

— Може, й заслужили... Не будемо злопам'ятними... — Тоді подумав і додав: — Будемо благородними...

І хлопці схвально загули.

Це ж усе-таки приємно — бути благородними.

А Шурочка сказала, знову ж таки голосно, на весь автобус:

— Я не знаю, хто ставить ці оцінки, але це мудра і добра людина.

— Хай живе її мудрість! — підхопила Тая.

— І доброта! — закінчила Шурочка.

Вони знову глянули одна на одну й усміхнулися. Андрюха цього не бачив.

Сидячи на передньому сидінні, він солідно супив брови й закопчував губу.

Глянувши на нього, ніхто б не подумав, що він має якийсь стосунок до тих написів на дорозі...

За Всеволодом Нестайком

1. Чим для школи був знаменний той рік?
2. Чому табір праці й відпочинку не могли вчасно відкрити?
3. З якою пропозицією звернувся директор школи до батьків?
4. Хто запропонував свою послугу батькам?
5. Який порядок перевезення великої групи дітей?
6. Яку роботу в таборі виконували батьки?
7. Що робили діти, аби прискорити табірну зміну?
8. За якими показниками проводилося змагання між «ашками», «бешками» й батьками?
9. Хто переміг у змаганні?
10. Хто мудро «примирив» п'ятикласників?
11. Як ти думаєш, чи правильно вчинив першокласник Андрюха?

Розмова з другом

Ліс зустрів мене як друга
горлиць теплим воркуванням,
пізнім дзвоном солов'їним,
ніжним голосом зозулі,
вогким одудів гуканням,
круглим циканням дроздів.
Ліс зустрів мене як друга
тінню від дубів крилатих,
смутком білої берези,
що дорожчий нам за радість,
кленів лапами густими,
сосни гомоном одвічним,
срібним шемранням осик.
І до друга я звернувся
із промовою такою:
ти рости на втіху людям,
отіняй кохання чисте,
бережи нам світлі ріки,
що полям несуть вологу,
що запліднюють сади.
А за кожну деревину,
що піде нам на будови
чи на щогли корабельні,
ми нові гаї посадим,
щоб земля була весела,
як веселе птаство в лісі,
як веселі дерева.

Максим Рильський

1. Уважно прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Співом яких птахів зустрів ліс ліричного героя?
3. Які дерева були в лісі?
4. З якою промовою ліричний герой звернувся до лісу?
5. Що необхідно робити, аби земля була весела?
6. Як ти турбуєшся про збереження природи?
7. Яке порівняння використовує поет на початку вірша?
8. Які епітети вжито в поезії?

Папуга з осінньої гілки

Вже була осінь.

Він сидів на гілці між великих яблук і верещав:

— Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!

Над яблунею вгорі було нескінченне небо. Там літали всякі птахи, а ще вище над ними — літаки.

У нього аж голова запаморочилася, коли глянув угору.

До землі було ближче.

На землі лежало жовте листя, а між ним — яблука.

Серед яблук ходило допитливе цуценя. Нюхало їх і гидливо відверталось.

— Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!!! — заверещав папуга до цуценяти.

Цуценя здивовано подивилося на зеленобокого папугу і сказало: «Гав!»

Папуга помовчав і теж несподівано для себе гавкнув.

Цуценя від здивування аж сіло. На гілці сидів не собака, а подавав собачий голос.

Цуценя ще трохи посиділо, подумало і побігло по хлопчика. Хай подивиться на цю чудасію.

А до папуги вже почали злітатися горобці.

— Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу! — загукав він до них.

Це були всі слова, яких навчила папугу старенька бабуся, його господарка.

Він не вмів розповісти горобцям про свою біду.

А трапилося ось що. Бабуся пішла з дому й лишила квартиру відчиненою.

Папуга літав-літав по кімнаті. Говорив-говорив сам із собою про кашу. Залетів на кухню. Позаглядав у каструлі. Каші ніде не було. Аж чхнув сердито.

Підлетів до квартирки і вистромив дзьоба.

Там, надворі, було дуже цікаво. По вулиці прогук великий пузатий автобус, пробіг, насвистуючи, спортсмен. Папуга теж свиснув, та спортсмен не почув. Тоді папуга радісно гукнув до нього:

— Пор-ра вставать! Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!

Але спортсмен був уже далеко — тільки майка синіла.

Папуга сумно подивився на ту синю майку й так же сумно сказав:

— Пор-ра вставать...

Посидів-посидів, подивився-подивився і полетів туди, у світ за вікном.

Пролетів над котом у дворі. Кіт побачив його, підстрибнув і нявкнув.

А папуга вже був далеко.

Він летів над річкою, над рибалками і над рибами у воді.

Дивувалися рибалки: і що воно за птаха незвичайна? Не голуб, не дятел, не синиця, не горобець... Просто дивина. І боки в неї зелені.

Ніхто з тих рибалок не бачив папуг, бо біля річки папуги не водяться.

А папуга літав цілісінький день і всього-всього набачився: людей, машин, будинків, стовпів, афіш... І навіть базар побачив та футбол на стадіоні.

Потім він утомився. І сів на цю яблуню перепочити.

Відпочивав і роззирався навкруги. Куди ж це він залетів? І злякався: заблукав!

— Пор-ра вставать, — сказав тихо й мало не плачучи. — Вар-рить кашу.

Але йому ніхто нічого не відповів.

Довкола було тихо, тільки листя безшелесно падало з дерева.

Сидів папуга на гілці і не знав, що йому робити. Треба летіти туди, але забув куди.

Тут і надбігло до дерева цуценя, що гналося за дзвінкою осою.

Оса полетіла, цуценя лишилося.

— Гав!!! — сердито сказало їй услід цуценя і стало гратися яблуком.

— Гав!!! — гукнув до нього згори папуга.

Отоді цуценя здивувалося і побігло по хлопчика.

А горобці вже з усіх боків обсіли гілку й войовниче настовбурчили пір'я.

— Жив-жив! — загукали до папуги.

— Жив-жив! — загукав він до них.

Горобці подумали, що цей дивний птах із зеленим пір'ям на боках задається перед ними. Ще й перекирвляє їх.

— Жив-жив! — закричали на нього грізно.

— Жив-жив! — відповів їм радісно папуга, бо не знав, що вони на нього сердяться.

Тут до нього підлетів гороб'ячий командир і боляче смикнув за зелене пір'я.

— Жив-жив! — мало не плачучи, попрохав папуга, щоб його не чіпали.

Але горобці не знали того і з усіх боків стали смикати з нього пір'я. Кепсько було б папузі, якби цуценя не привело хлопчика.

— Гав! — гукнуло цуценя на горобців, і вони пороснули в усі боки. Знали, що цуценя сердите, якщо його не слухаються.

Хлопчик заліз на яблуню і зняв папугу.

Папуга притулився до його грудей і сказав:

— Пор-ра вставать! Вар-рить кашу!
— Ти молодець! — мовив до нього хлопчик. — Ти говориш!
— Ти молодець! — чітко сказав папуга.
— Пірат молодець, — показав йому хлопчик на цуценя. — Це він тебе врятував од горобців.
— Пір-рат молодець! — погодився папуга.
Тепер він живе у хлопчика. І вже вивчив багато-багато слів.
Щодня грається з хлопчиком і з Піратом.
Часто підлітає до вікна і дивиться туди, в зимовий день. Там літають, збиваючи сніг із гілля, сірі горобці.
І, мабуть, папуга думає, як би з ними подружитися, а потім навчити їх говорити.
Хлопчикові й Піратові папуга про те нічого не казав.
Напевно ж, то його таємниця.
Можуть же бути і в папуг таємниці?

Михайло Слабошпицький

1. У кого жив папуга, що вмів говорити?
2. Як папуга опинився на вулиці?
3. Що побачив папуга, літаючи надворі протягом дня?
4. Де зупинився птах, щоб перепочити?
5. Як до папуги поставилися горобці?
6. Хто врятував папугу від небезпеки?
7. Де він став жити?
8. Яка таємниця з'явилась у птаха?
9. А ти зустрів(-ла) папуг, що вміють говорити?

Гусенятко

(Скорочено)

Гусенятко розплющило одне очко, потім друге, пискнуло і — народилося. Мама подивилась на нього, вкрила його крилом і заплакала: вночі гуси мали відлітати. Її чоловік з табуном і старшими дітьми зранку подався політати над полем і плавнями перед відльотом. Гуска лишалася на пізнім своїм осіннім яйці. Вона ще мала надію, що з цього яєчка нікого не буде, — аж на і є, знайшлося: згорблене, вогке, сумне,

з прилиплою шкаралупкою на дзьобику, гусенятко обсихало під маминим крилом і не знало, що двоє його братів і четверо сестричок народилися ще у травні, весною, коли ї треба, а воно — восени, сьогодні, коли іній цвіте на зеленім лататті і давно вже не чути голосу їхніх найближчих сусідів-деркачів.

Гуска думала: що робити? Летіти з дітьми через три моря і так не легко, а це, сьоме, сьогоднішнє, куди? Під крило його не візьмеш і на спину не покладеш — упаде. А тут на дзьобі уже зима, заплава замерзне — що тоді? Зимувати з малим? А вітер, а сніг, а мороз та лід, а лисиці, тхори, куниці, кібчики, прибудні коти, собаки, а мисливці, а їсти що? Пропали...

Гуска підняла крило і глянула на свого мізинчика: гусенятко кисло кліпнуло на маму і заснуло.

— Горе мені з тобою та й годі...

Між очеретом за лугами при озимині з прощального низького сонця вилетів з дітьми гусак — летів-летів і прилетів. Діти стали чиститись. Їхні набиті вола ходили під молодими жовтими дзьобами, наче діти цю ніч нікуди не збирались.

Гусенятко визирнуло з-під маминої ноги і побачило тата. А тато побачив його.

Він поправив крило і сказав мамі:

— Лети повечеряй. Але дивися, не попади під літак над озиминою.

— Добре, — сказала мама. — Лечу.

— Лети по сірому. По синьому не лети. І не кричи. Над очеретом бери праворуч вище: за очеретом в засідці вже троє.

Гуска полетіла. По ній кілька разів тарахнули, чи по ній, чи по табуну. Табун сів на гніздів'я. Гусак подивився: старих гусей не було — старі літають знизу. От їм і попало. «А де ж моя?»

Гусак випростав крило, випростав друге, обдивився свої крила ще раз і склав.

Крила були в порядку. Старші діти збились до купи, поховали дзьоби до крил, грілися і поговорювали між собою.

— Як-небудь перелетимо і це море, і це, і друге, і третє, якщо не зіб'ють, — сказав їм гусак і глянув на пізню свою осінню дитину.

З горіхового неба стало накрапати. У гусенятка на дзьобику зависла крапельина, і в тій крапельині гусенятко роздивлялося свого тата: у тата були сторожкі очі, висока очеретяна шия, татова шия ходила над

гусенятком, поверталася над ним на кожен найнечутніший порух. Мав тато і високі м'які сірі груди: гусенятко пірнуло під них, і так йому стало тепло, що воно відразу ж заснуло знову.

З поля від озимини тарахнуло, тричі тарахнуло і від очерету, діти висмикнули голови з крил і подивилися на тата:

— Летіти чи сидіти?

— Сидіть, — сказав їм гусак, хоч серце в самого забилося так, що гусенятко проснулося, вилізло з-під татових грудей, подивилося в його жовті очі і спитало:

— Чого так стукаєш своїми грудьми?

«Пропала», — подумав гусак, і цієї ж миті повітря зашуміло і, збираючи волоття очерету, опустилася важко задихана гуска.

— Ой, — сказала вона.

— Ціла?

— Наче... Ой... Що робити?

— Бери дітей, і летіть. Я з малим лишимось тут і якимось плавом будемо добиратись, доки воно підросте та стане на крила.

— Не полечу, — і її жовті, як і в тата, очі по краях взялися чорними обідками. — Буду з тобою і малим. А діти полетять з табуном.

— З яким табуном, куди? Глянь — одна молодь. Ти найстарша. От і лети. Поведеш. З малим ти не виживеш тут. Чула?

— Чула, — сказала гуска. — То що, вже збиратись?

— Збирайтесь. Надходить ніч і мряка. Підіймайтесь у мряці. Крізь мряку вас ніхто не побачить і не дістане.

— А якщо літаки?

— Тутешні літаки у мряці не літають. До ранку доберетесь до заповідника. Там сідайте сміливо і нікого не бійтесь. Підгодуйте. А далі від заповідника — морем. Над морем летіть низько. Над морем вас ніхто не зачепить. А там далі дивіться самі: вибирайте ночі лише дощові і темні.

— А як ти малого не доведеш і сам?

— Не бійся. Ти, головне, бережи табун і дітей. Будь хитра і обережна. А я постараюсь на весну прилетіти до вас з малим. Мале, дивися, в нас яке — тільки народилося, а вже говорить. Гусачок!

Гуска підійшла до гусенятка і, сколупнувши з його дзьобика шкара-лупку від яйця, сказала:

— Краще б ти не родилося і не говорило...

Серед ночі гуси знялися і полетіли. Гуска повела їх крізь мряку в небо і не втрималась, крикнула щось своєму гусакові на прощання. І як тільки крикнула, — відразу ж від озимини й очерету по ній і по табуна затарахкало мокро і сліпо, як-небудь і неприцільно.

Гусак витягнув шию. Було тихо. Шепотів очерет. Потім почувся крик. Гусак дослухався. Ні, той крик був не гусячий, а людський. «Видно, попали по своєму, — подумав гусак, — вночі ж то не видно, де небо, а де земля». Гусак нагнув шию і послухав, чи дихає гусенятко.

З відльотом табуна гусак відчув, як ніч раптом поважчала і стала тиснути своєю мокрою темінню на гніздо, темінь залазила йому в спину і крила, наче хотіла сховатися в ньому і хотіла обсохнути в його пір'ї. Колись веселий, дорогий гусям очерет мовчав тепер над гусаком відчужено і вороже, і темно говорила до когось вода. Перед гніздом з рибиною в зубах випірнула ондатра, ненажерливо подивилася на гусака, бо ондатра знала — гусак лишився з малим сам. Гусак засичав на ондатру: мовляв, мало тобі риби в заплаві, а ти ще й мого гусенятка хочеш? Лише підпливи — вб'ю!

Гусак обгорнув крилами гніздо з гусенятком і, відштовхуючись лапами об ворожу заплавну воду, вивів гніздо на струмінь ріки. На струмені вода була не така, як при очереті. При очереті вода комизиста, вредна, то якийсь корінь чи яма — і вода там вирує, сердиться, вічно щось їй не так; на струмені вона гінка і вільна, вона, ця струминна вода, не питає, хто по ній пливе і до кого, летить вона вільно під осінньою ніччю, аж дно під цією водою дзвенить. І що їй до того, що гусак править по ній крилами своє гніздо з гусенятком посередині?

На струмені гусакові відлягло від серця, і він вів гніздо, не підштовхуючи його лапами: гніздо несло перед очима в бистру темінь, і гусенятко не могло надивитись на свого зграбного тата.

Микола Вінграновський

1. У яку пору року народилося гусенятко?
2. Чого слід було остерігатися гусці, яка летіла вечеряти?
3. Що непокоїло гусака, поки він чекав на гуску?
4. Чому гусак наполог, щоб саме гуска з дітьми летіла у вирій? Знайди відповідь у тексті й зачитай.
5. Де було безпечно табуно перепочити вдень?
6. Яка небезпека чатувала на гусака з гусенятком уночі?
7. Де сиділо гусенятко, як батько плив із ним серединою ріки?
8. Якими рисами гусак, гуска й маленьке гусенятко нагадує сім'ю людей?
9. Проаналізуй, які художні засоби вжито у творі: **епітети** — *горіхове небо, сторожкі очі, очеретяна шия*; **метафори** — *ніч поважчала, стала тиснути, очерет мовчав, вода говорила*; **синоніми** — *гусенятко заплакало, запищало*; **фразеологізми** — *зима на дзьобі* тощо.
10. Чи доводилося тобі спостерігати диких гусей у водоймах?
11. Як необхідно ставитися до дикої природи?

Мисливцям

Не люблю я вас, мисливці,
більше, ніж вовків.
Ви стріляєте з рушниці
у пташиний спів.
Утікає звір без тями,
постріл доганя.
Плаче другий день без мами
бідне зайченя.
Видно, змалку не читає
вам ніхто казок,
і, мабуть, у вас немає
рідних діточок.

Анатолій Бортняк

1. Уважно прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Яке почуття щодо мисливця передає поет?
3. Чому ліричний герой не любить мисливців?
4. Як ти ставишся до лісових мешканців?

Дивний мисливець

Живе у нашому селі дід Максим. Усі кажуть: дід — мисливець. Як тільки починається полювання на зайців чи на качок, дід щодня йде з рушницею до лісу. Виходить із дому рано вранці, а повертається ввечері.

Але що це за дивний мисливець такий! Ніколи не несе додому ні зайця, ні качки. Приходить із порожньою торбою. Одного разу приніс дід Максим зайченя маленьке. Знайшов під кущем. У зайченя була зламана ніжка. Дід зробив із двох гілочок пов'язку, забинтував ніжку. Через тиждень ніжка зрослася, і дід відніс зайченя у поле.

Чого ж це дід Максим такий невдаха? Пішли одного разу слідом за дідом, захотілося подивитись, як же він полює. Бачать: поклав дід рушницю, а сам ходить лісом та й розкладає під кущами сіно зайцям.

Зрозуміли тоді, чому дід Максим дивний мисливець.

Василь Сухомлинський

1. Хто головний герой оповідання?
2. Чому діда Максима вважали дивним мисливцем?
3. Як дідусь урятував маленьке зайченя?
4. Що побачили діти, коли пішли слідом за дідом?
5. Чи доводилося тобі рятувати лісових птахів або звірят?

Двічі поливав

— Дерево — це краса! Це — чисте повітря! Це — життя! — пояснює вчителька. — І якщо кожен із вас посадить і виростить хоча б по деревцю, то незабаром наше місто стане квітучим садом... Завтра, діти, ми будемо садити дерева.

...Минуло літо, настала осінь. На уроці природознавства вчителька сказала:

— Діти, сьогодні ми з вами знову підемо садити дерева. І мені дуже хотілося б довідатись, як ростуть ваші деревця, що садили ми весною. Ну от ти, Васильку, розкажи. Росте твоє деревце?

— Росте! Я його двічі поливав.

— Коли?

— Уранці та ввечері щодня... — відповів Василько.

Вчителька похвалила його і запитала Михайлика:

— А як твоє деревце?

— Засохло, — опустивши додолу очі, відповів Михайлик.

— Ти що, не поливав його?

— Поливав!

— Скільки?

— Теж двічі!.. Один раз у квітні, як посадив, а другий раз, як ішов на канікули.

Микола Колесников

1. Яку користь приносять дерева?
2. Коли вчителька з дітьми вперше садили дерева?
3. Чиє деревце прийнялося і чому?
4. Чому деревце Михайлика засохло?
5. Як треба доглядати за деревами?
6. Чи доводилося тобі саджати дерева, кущі, квіти?

Зламана гілка

Зламав Івасик гілку ясеневу
і кинув геть, коли награвся нею.
Веселий він побіг собі додому,
вона ж лежить на гнилиці рудому.

В самотині зітхає гілка тяжко:
уже на ній не сяде біла пташка,
вже вітерець її не захитає,
«Хитати ще?» — її не запитає.

В її прожилках не бродити соку,
не гріти мрію, ніжну і високу!
Івась у ліжку спить спокійно, тихо,
невже не знає він, що скоїв лихо?

Анатолій Бортняк

1. Прочитай уважно вірш мовчки й уголос.
2. Якої шкоди завдав Івасик ясеню?
3. У якому настрої хлопець повернувся додому?
4. Про що шкодувала кинута зламана гілка на рудому гнилиці?
5. Чи усвідомив Івасик, якої шкоди завдав дереву?
6. А як ти ставишся до живої природи — дерев, кущів, квітів?

Відломлена гілка

Уздовж паркової алеї біг хлопчик. Був ясний весняний день, серед квітів літали барвисті метелики. Хлопчикові було весело. Він біг, розмахуючи руками.

Уздовж алеї росли маленькі липки, їх недавно посадили. На гілочках зеленіли ніжні пахучі листочки. Хлопчик зривав їх і кидав собі під ноги. Потішався. От зупинився біля однієї липки. Та не листочок відірвав, а цілу гілочку відчахнув. Гілочка впала додолу. Хлопчик на хвилю зупинився, глянув на тремтячі листочки. Глянув і на липку. З північного боку зяяла ранка...

Хлопчикові стало жалко липки, та жалість у його серці жила недовго. Бо надворі був такий радісний, сонячний день... Хлопчик переступив через гілочку й побіг далі.

Минуло багато-багато літ. А колишній хлопчик став дідусем.

Ось теплого весняного дня прийшов він до того парку, де бігав у дитинстві малим пустотливим хлоп'ям. Уздовж алеї росли високі, стрункі липи. Тільки одна була мовби поранена з північного боку. У неї ніби руки не було. Замість гілки — глибокий шрам.

Дідусь зупинився. Упізнав липку. Це він давно колись відчахнув її гілочку. І ось тепер на високому стрункому дереві не було великої гілки. Менше листя зеленого, менше цвіту липового, менше співу бджолиного — бо він зламав гілку. Менше й радості в світі. Дідусь

зітхнув. Він стояв на алеї й дивився на рівну доріжку, якою біг маленький хлопчик.

Василь Сухомлинський

Відчахнув — відламав.

З'яяла — виднілася.

1. Що росло в парку вздовж алеї?
2. Як потішався хлопчик, ідучи алеєю?
3. Що він скоїв?
4. Чи довго хлопчик жалів липку?
5. Що побачив старий дідусь, підійшовши до пораненої липки?
6. Яке почуття охопило дідуся?
7. Яка головна думка оповідання?

Молодий кленок

Круто повернувши на розі біля скверу, машина зачепила молоде деревце. Воно пригнулося, затремтіло кожним листочком і знову випросталося. Лиш на тонкому стовбурі забіліла рана. Обідраний шмат кори звис униз.

Це був кленок. Лапатий кленок, може, тільки п'яте літо, як пустив коріння в землю. Напевне, йому було весело тут, серед шумливого міста, і він щосили тягнувся вгору.

Молода жінка, що переходила вулицю, бачила, як машина зігнула кленок.

— Ой-ой! — скрикнула вона, і судорога побігла її лицем, наче гострий біль.

Жінка підійшла до дерева, обережно торкнулася пальцем зеленуватої кори, яка лисніла свіжим соком.

Зі скверу виходив старий чоловік. Він сердито і голосно сказав:

— Їздять, не бачать куди...

Опинився тут цікавий на пригоди школяр із портфельчиком. Він трохи злякано поглядав то на деревце, то на похмурі обличчя дорослих і думав: «Ох, якби спіймався той шофер...»

— Їздять отакі, — вголос, ні до кого не звертаючись, обурювався старий. — Немає того, щоб самому посадити, живе калічить...

Ще кілька перехожих на мить зупинилися біля дерева і, висловивши кожен по-своєму почуття жалю й гніву, прямували далі. Тільки жінка та старий чоловік усе ще стояли тут, про щось тихо перемовляючись.

А трохи віддалік стояв чоловік, нервово переступав з ноги на ногу і все поглядав у той бік, немов чекаючи, коли всі розійдуться. Він двічі витер піт із чола і, мабуть, сам не помічаючи того, м'яв у стиснутій руці маленьку хустку.

Та ось він хитнув головою, немовби кладучи край своїм ваганням, швидко підійшов до дерева, притулив шматок надірваної кори до стовбура, міцно забинтував хусткою, потім витяг з кишені мотузку і став обв'язувати поранене місце. Руки в нього були міцні, рухливі, певно, звичні до всякої роботи.

— Ну от, хоч один догадався, що треба робити, — задоволено сказав старий. — Дивіться, як ловко! Заросте, обов'язково заросте! — і він закоханими очима дивився на міцну людину, яка схилилася біля дерева, зав'язуючи останній вузлик.

— Справді, ловко, — усміхнулася жінка, намагаючись зазирнути в обличчя того, хто так захоплено лікував дерево. Але він не підвів голови, тільки дуже побагровів.

— Ну от, рости на здоров'ячко, — промовив старий, торкаючись рукою блідо-зелених лапятих листочків. — Рости, кленок, і дякуй добрій людині.

— Нема чого дякувати! — раптом спалахнув невідомий. — Це ж я його покалічив...

Тільки тепер він випростався і глянув у вічі старому та жінці. Діло своє він уже закінчив, але йти зразу після цих слів йому, мабуть, було ніяково. Помацав рукою пов'язку, переступив з ноги на ногу, а потім кивнув головою і пішов.

— До побачення, — сказав старий і зняв свій широкий капелюх.

А жінка м'яко усміхнулась і теж кивнула головою, хоч невідомий цього вже не міг бачити. Він швидким кроком попрямував до дороги, де стояла вантажна машина.

За Семеном Жураховичем

1. Що сталося з молодим кленом?
2. Як відреагувала молода жінка на те, що сталося?
3. Що зробили перехожі, щоб допомогти кленку?

4. Як почувався шофер після того, як покалічив молоде деревце?
5. Знайди і зачитай, як чоловік полікував дерево?
6. Як ти вважаєш, чи засуджували шофера старий із жінкою після того, як він полікував кленок?

Диво-дерево

Спробуйте відгадати загадку: «Навесні я тебе радую, влітку прохолоджую, восени годую, а взимку зігріваю».

Що б це могло бути? Ви вже, мабуть, здогадалися? Так, це дерево. Навесні, завітчане біло-рожевим цвітом, воно зачаровує нас пахощами і красою. Улітку приваблює затінком, приємною прохолодою. А вже під осінь щедро обдаровує плодами. Узимку ж ми зігріваємося теплом від дров чи вугілля, яке теж утворилося з деревини.

А скільки пісень складено про вишню, ясена, тополю, вербу!.. І все це наші дерева. Вони з людиною від самого її народження, починаючи з дерев'яної колісочки, з вікна, крізь яке вона вперше побачила сонце. І далі в житті її оточують необхідні речі з дерева: меблі, книжки, олівці й багато іншого.

У давнину люди з великою шанобою ставилися до лісу, вони обожнювали дерева. Коли треба було зрубати, скажімо, дуба, клена чи березу для якоїсь господарської потреби, то той, хто підступався до них із сокирою, спочатку дякував їм, просив у них пробачення. А зрубавши, насаджував нові дерева.

Тож і ви, друзі, подякуйте дереву за щедрі плоди, підв'яжіть надлану вітром гілку, полийте в спеку. І неодмінно посадіть своє дерево. Кожна людина повинна мати про себе добру пам'ять на землі.

З журналу

Приваблює — притягує до себе.

Обожнювали — дуже любили, шанували.

1. Як допомагає нам дерево в різні пори року?
2. Як ставилися люди до лісу в давнину?
3. Знайди і зачитай, які поради дає нам автор.
4. Які речі з дерева є в тебе вдома?
5. А ти доглядаєш дерева? Як саме? Розкажи.

Легенда про Золоте Зернятко Істини

У батька було два сини. Коли вони вирости й могли вже тримати в руках заступу, батько сказав їм: «Беріть заступи, підемо копати поле».

Копають вони й копають, і видалася праця братам важкою і незрозумілою.

— Для чого ми копаємо? — питають вони. — І взагалі, для чого ми живемо на світі?

Батько й каже синам:

— Бачите цю велику гору? — І показав рукою на величезну гору, вершина якої вкрилася хмарами.

— Бачимо, — відповіли сини.

— У цій горі — Золоте Зернятко Істини. Можливо, десь у глибині, можливо, на поверхні — ніхто не знає. Кажуть люди: хто знайде це Зернятко, той зрозуміє, для чого людина живе на світі, для чого працює, для чого копає землю і сіє хліб, споруджує будинки і думає про зірки. Ідіть, сини, шукайте Золоте Зернятко Істини.

Підійшли брати до гори, а вона величезна й висока, за день не обійдеш навколо, за три дні не зійдеш на вершину. Як же шукати Золоте Зернятко Істини?

Стали брати біля підніжжя гори. Старший — з одного боку, молодший — з іншого. Почали копати гору, пересипаючи землю жменя за жменю. Золотого Зернятка не було.

Молодший брат підійшов до старшого і каже:

— Я більше не буду копати. Не хочу стати рабом цієї гори.

Старший відповідає:

— Хоч і все життя доведеться копати, а я все-таки знайду Золоте Зернятко Істини. Тому що я не раб, а вільна людина. А ти раб, бо не хочеш дізнатися, для чого ми живемо на світі, для чого копаємо землю і сіємо хліб, споруджуємо будинки й думаємо про зірки.

Пішов молодший брат, поселився на березі річки — курінь збудував, рибу ловить і юшку варить. А старший брат копає і копає, кожна жменьку землі у порох розтирає. Золоте Зернятко Істини шукає.

Десять років копав старший брат гору, жодного дня не відпочивав. Нарешті, на одинадцятий рік, коли вся гора була розкопана й пересипана на нове місце, знайшов старший брат на самому дні гори Золоте Зернятко Істини. Воно було маленьке, як мачинка. Поклав старший брат Зернятко на долоню, і яскраве світло Істини осяяло весь світ. Дізнався старший брат, для чого людина живе на світі, землю копає і ниву засіває, споруджує будинки й про зірки думає.

Пішов старший брат по землі, побудував Щастя для всіх людей. І став Могутнім і Непереможним. Тому що він — Вільна Людина.

А молодший брат живе в убогому курені, одяг на ньому порвався, відро, в якому він юшку варив, продірявилось, їсть він сиру рибу і водою болотною запиває. Тому що він безвільний раб — раб свого ледарства, неробства і невігластва. Тому що справжня свобода — в умінні працювати день і ніч для того, щоб пересунути гору з місця на місце, побудувати Щастя для людей.

Василь Сухомлинський

З́а́ступ — звужена донизу залізна лопата для земляних робіт.

1. Яку роботу загадав батько своїм синам?
2. Як поставився до завдання молодший брат? Де він оселився?
3. Скільки років шукав Золоте Зернятко Істини старший брат?
4. Знайди і прочитай, що зрозумів старший брат, знайшовши це Зернятко.
5. Чому життя старшого сина склалося щасливо?
6. Чи добре живуть люди, які стають рабами своїх лінощів?
7. У чому полягає справжня свобода? Відповідь знайди в останньому абзаці.

Прислів'я

Тяжко тому жити, хто не хоче робити.

* * *

Праця чоловіка годує, а лінь марнує.

Робота

Радійте роботі,
любіте роботу
до самого поту,
до сьомого поту.

Душею, вогнем
незглибимого серця
шануйте усе,
що роботою зветься.

Робота — це ми,
в нашій крові і плоті.
Любіте роботу,
радійте роботі!

Євген Летюк

Незглибимий — дуже великий.

1. Прочитай уважно вірш мовчки й уголос.
2. Як поет закликає ставитися до будь-якої роботи?

Чого усміхалися шибки

Вся школа з нетерпінням позирала з вікон трьох тісних хат на нову велику будівлю, що поволі росла вгору. І не лише позирала. Хлопці возили цеглу з заводу, місили розчин, підносили воду, навіть стіни мурували. Дівчата допомагали мазати стелю й стіни...

Та ось торік у липні стало тихо на будівництві.

Тоді й прийшов дядько Степан з чималим ящиком, повним блискучого скла. Поставив його, обережно прихиливши до стінки, мовчки обійшов школу, пильно розглядаючи темні провалля вікон, перекреслені жовтими, ніби восковими, рамами.

Василь та ще кілька хлопців, що прибирали сміття, облишили граблі, широко розкритими очима дивилися на скляра. Як він урочисто приміряється, мов збирається склити палац!..

А коли дядько Степан, взявши легеньку драбинку, підступив до одного з вікон, хлопці наввипередки гайнули до нього.

Даремно. Скляр і не глянув на добровільних помічників. Почав длубатися стамескою в рамі, щось там підправляти в пазах. Забурмотів якусь пісеньку, де не розбереш ні слів, ні мотиву.

Дядько поволеньки зліз на землю. Врешті глянув на хлопців.

— Ну, чого стовбичите? Виміряйте он те й те вікно, — сказав Петрикові й Миколі, хоч усі вікна були однакові. Перевіряв.

Василь зопалу й собі смикнувся. Та на другому кроці зів'яв — третього вікна дядько не вказав. Значить, він зайвий.

Повернув до граблів, похнюпивши голову й зсутуливши плечі.

Коли це скляр:

— А ти, хлопче, куди тікаєш?

Він тікає? Ну й скаже дядько!

— На алмаз, спробуй з цього шматка вирізати квадрат.

Шматок нерівний, пощерблений. Та Василь і гадки не мав ображатися. Це ж на спробу. А хто на спробу дасть псувати нове скло?

Кляті руки тремтіли, мов по них пустили електричний струм. Василь аж розсердився, ледь не зіпсував справи. Але вчасно згадав батькову примовку: «Злість роботі не подруга». Провів язиком десять разів по піднебінню, подивився пильно на руки. Наче минулося.

Вирізав. І боявся глянути на блискучий квадрат.

Тільки тоді глипнув, як дядько Степан, промугикавши свою невиразну пісню, сказав, зиркнувши одним оком на квадрат:

— Зійде. Ну, товаришу перший і останній замісник... Вперед!

Тут саме вернулися Петро й Микола. Засапані, червоні, наче наввипередки бігали. Змагалися, хто перший обміряє вікно.

Дядько Степан витяг свого пошарпаного блокнота, звірив виміри хлопців зі своїми.

— Що ж, молодці! Спасибі.

— А тепер... куди? — з надією поспитав Микола.

— Тепер повертайтеся до своєї основної, так мовити, кваліфікації. Бач, он скільки всякого валяється!

Хлопці жалісно закліпали повіками.

Та дядько — нуль уваги.

— Ну, пішли, — врешті зітхнув Петро й смикнув Миколу й Василя за рукав.

А Василь — ні з місця. Наче прикипів до стола, на якому дядько Степан устиг порозкладати скло й інструменти.

— Е, цей зі мною, — взяв скляр Василя за другий рукав.

Петро й Микола понуро побрели до граблів, що вищипали до неба рідкі зуби, ніби насміхалися зі своїх господарів.

Василь озирнувся крадькома, і йому стало шкода друзів. Та хіба він винен, що так обернулося? Він же зовсім не набивався...

Дядько Степан, певно, усе зрозумів, бо збентежено пошкрябав по-тилицю. Потім гукнув услід:

Хлопці, не журіться — скоро й вам буде діло: вікна замазкою замазувати!

Хлопці, мов не почули, поволі тюпали далі. Та й справді — хіба то діло — вікна замазувати?

Василь ще трохи поспівчував товаришам. Та скоро йому підвалило стільки роботи, що й годі було сушити голову чимось стороннім. Лише вряди-годи він поглядав, як швидко й красиво орудує дядько Степан біля вікна.

Роботу скінчили третього дня надвечір, у гарний лагідний час. Скінчили, обтрусили червону порохняву, що поналипала на одяг.

— От ми, так ми, — сказав хрипко.

І Василеві вдарила в голову тепла, приємна хвиля. Скільки там він помагав? Трохи скла нарізав, кілька шибок вставив, а більше просто підносив скло, інструмент подавав... І без нього міг обійтись дядько... А все ж — «ми». І цілком серйозно.

Випадково оглянувся і побачив чималий натовп. Коли вони надійшли?

Учні стояли мовчки, зачаровано дивилися на школу, що грала шибками, мовби усміхалася весело й заклично.

Віктор Кава

Гайну́ли — швидко побігли, помчали.

Длу́баться — тут: повільно робити щось.

Зо́палу — необачно.

Гліпнув — поглянув.

Заса́пані — які важко дихають від швидкої ходи.

1. Чим діти допомагали будувати нову школу?
2. Хто прийшов у липні, щоб склити вікна?

3. Яку роботу дядько Степан довірив Петрикові й Миколі?
4. Як Василько виконав доручення скляра?
5. Ким став Василько після випробування?
6. До якої роботи мусили повернутись Микола й Петро?
7. З яким настроєм Василь допомагав скляреві?
8. Знайди абзац і зачитай рядки, в яких ідеться про вдячність хлопчика за науку й довіру.
9. Як учні поцінували результати праці дядька Степана й Василя?

Прислів'я

Не все одразу дається, а потроху та помалу,
то зробиш користі чимало.

Скляр

Він нарізав різцем
світлих шибок скляних
так, щоб сонце ясне
уміщалося в них.
І не бути біді
у будинку отім, —
пропускає вікно
тільки сонце у дім!

Юрій Гойда

1. Прочитай уважно вірш мовчки й уголос.
2. Яку професію возвеличує поет у вірші?

Як у дзвіночка з'явився язичок

(Казка)

Колись ліпив господар із глини посуд для себе, й залишився в нього шматочок ні туди ні сюди. Замотав господар у вологу тканину залишок глини, поклав гарненько на стільчик, щоб не пересох, і пішов у своїх справах.

Стало сумно Ковалику, сплигнув вниз і побіг по двору гуляти. Зустрів він качку. Біжить вона: «Кря-кря-кря! Який гарний Ковалик. Давайте його з'їмо, дітки». Пощипали качки, аби не ганчірка, всього би з'їли. Біжить далі. Зустрілася свиня. «Хрю-хрю. Який гарний Ковалик, — говорить, — треба в ньому поваляться». І впала на нього. Аби не ганчірка, розчавився би зовсім. Ледве-ледве виліз з-під свині й гайда бігти до діда по захист. Тварини вслід Ковалику і бекають, і мекають, і гавкають, і нявчать. А Ковалик біжить не озирається, боїться, що його з'їдять або роздавлять.

Підбіг він до господаря та від страху шепоче:

— Діду, зліпи з мене щось таке, щоб у мене свій голос був, і щоб я міг і тебе покликати, і про себе сказати.

Подумав дід і зліпив із Ковалика дзвіночок та язичок підвісив, тепер далеко голос його чути: «Дзень-дзень, дзен-дзень-дзень!»

Ковалик — шматочок глини.

1. Що зробив гончар із залишком глини?
2. Кого першим зустрів Ковалик?
3. Що зробила свиня з Коваликом?
4. До кого за порятунком побіг Ковалик, боячись, що його з'їдять або роздавлять?
5. Зачитай, із яким проханням звернувся Ковалик до діда?
6. Що гончар зліпив із Ковалика?

Казка про глину

Жила собі Тверда Глина, і нікому не було від неї радості. Тверда, черства, скоріше трісне, ніж зробить комусь добре. Прийшла до Твердої Глини її сусідка Вода.

— Треба, — каже, — тобі бути трохи м'якішою, лагіднішою. Тоді зможеш робити людям добро, радіти, а не сердитись на себе від злості. Поплакали сусідки над жіночою долею. Вода пригорнула до себе Глину та й пішла собі. Глина пом'якшала від таких слів та ніжних

дотиків води, стала пластичною, гнучкою, піддатливою. Побачила людина таку глину та зробила з неї гарненький кухоль. Приходить наступного ранку Вода до Глини, а сусідка вже не така, як учора: у неї пишні форми, вона щаслива, задоволена від свого вигляду. Зраділа Вода та й каже:

— Будемо з тобою разом добро робити — людей поїти! А поки мені треба від тебе йти.

— Чому, подружко? Ти ж казала «будемо разом», а сама тікаєш!

— Поки йду, — говорить Вода. — Щоб поїти людей, кухлик має бути твердим. Ти не достатньо міцна, а я можу зруйнувати тебе, Глино.

— Ти ж казала «треба бути м'якою, щоб робити добро». А тепер говориш: «Треба бути міцною...»

— Подружко, поки ти була просто глиною, треба було бути м'якою, щоб з тебе можна було щось виліпити, а коли стала кухликом, тобі треба стати твердою, міцною.

Вода пішла, а Тверда Глина задумалась: «Однак, щоб робити добро, необхідно знати, коли треба бути м'яким, а коли — твердим».

1. Чому від Твердої Глини нікому не було радості?
2. Що порадила Глині сусідка Вода?
3. Що зробили з Глини, коли вона стала пластичною, гнучкою, піддатливою?
4. Яким має бути кухлик, щоб поїти людей?
5. Прочитай останній абзац і поясни, яким треба бути, щоб робити добро.

Гончар

Неговіркий, сміятися не вміє.

Лиш зрідка кидає слова круті...

Подивисься — відразу зрозумієш:

горшки і справді ліплять не святі.

Якось ліниво, наче від принуки,

сідає вранці він за звичний круг,

і тільки руки, дивовижні руки,

неначе птиці, пурхають навкруг.

Хапають швидко місиво оладка,
і глина нагрівається в руці,
і виростають на кругу доладні
горшки й макітри, глеки й куманці.

Нервові пальці, мов чутливі вальці,
і мнуть, і місять, й форми стережуть,
оті невтомні гончареві пальці,
що ремесло продавне бережуть.

Оті, що тільки-тільки не говорять,
оті, що всі ми любим діло їх,
оті, що майстра із людини творять —
великого, єдиного на всіх.

Місити глину, звісно, міг би кожен,
Крутити круг — таким нема числа,
та тільки той зліпити горщик може,
хто осягнув священність ремесла.

Євген Летюк

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Який характер має гончар?

3. Яке перше враження від роботи майстра?
4. З ким поет порівнює руки гончара?
5. Як працюють пальці гончара?
6. Кому під силу зліпити горщик?

Прислів'я

Ремесло на плечах не висить і хліба не просить, а хліб дає.

Скільки ж ранків я проспав!

Третьокласник Василько запитав у батька:

— Тату, а що я робитиму влітку?

— Відпочиватимеш і працюватимеш, — відповів батько. — Завтра поїдемо зі мною в поле. Добре?

— Добре! — зрадів Василько.

Васильків батько працював агрономом. Він вставав удосвіта і їхав у поле.

Василько крізь сон почув, як хтось доторкнувся до його плеча. Ой, як не хочеться вставати! Але пригадав Василько, що сьогодні вони з батьком їдуть у поле. Підвівся, подивився довкола. Надворі ще темно. На небі зірки сяють, а на сході червоніє.

Василько вмився, поснідав із батьком. Ось вони вже й на подвір'ї. Василько показує на рожеве небо на сході й питає:

— Тату, що воно таке? Чому небо червоне? Невже там пожежа?

Батько усміхнувся:

— А хіба ти ніколи не бачив, як сонце сходить?

— Не бачив, — відповів Василько.

— Дивись, — сказав батько. — Побачиш раз — захочеться бачити щодня.

Потім вони стояли на околиці села. Перед ними зеленіло пшеничне поле. Сонячні промені блищали в крапельках роси. У блакитному небі співав жайворонок. Василько стояв, мов зачарований.

— Ой, красиво ж! — тихо промовив він. — Невже щодня так красиво?

— Щодня! — відповів батько.

— Скільки ж ранків я проспав! — з жалем промовив Василько.

Василь Сухомлинський

1. О якій порі батько з сином зібралися в поле?
2. Що помітив хлопчик, коли вийшов на подвір'я?
3. Знайди й прочитай опис пшеничного поля.
4. Про що пожалкував Василько?

Старий агроном

Старечі зморшки на руках і на чолі.
О, скільки він не спав, лиш рився у землі.
І скільки пережив напружених хвилин,
шукаючи пшеничний колос в сто зернин.
Він сорок літ в шуканні впертому провів,
щоб виростити сніп добірних колосків.
Говорять так, що він для себе і не жив,
Що силу життєву він в колоски вложив.
І, мабуть, через те ніколи він не вмре,
що із його зернин народ життя бере.

Юрій Гойда

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Скільки років старий агроном присвятив пошукові пшеничного колосу в сто зернин?
3. У чому безсмертя агронома?

Від чого хліб росте

Біля села — поле. Широке-широке, оком не окинеш.

Дивилися дітлахи вранці, як люди орють його.

Дивились опівдні — як засівають добірним зерном.

А ввечері, коли з поля додому йшли натомлені люди, спитали в них:

— Навіщо від зорі до зорі працювати? Адже на землі й травичка зелена й квіти гарні самі ростуть.

Люди усміхнулись і так відповіли дітям:

— Тому ми весь день у полі робили, що одну мудрість знаємо: «Не земля родить хліб, а руки».

Юрій Ярмиш

1. Коли діти спостерігали за працею людей у полі?
2. Яку роботу виконували люди вранці й опівдні?
3. З яким запитанням звернулися діти до дорослих?
4. Яку мудрість повідали люди дітям?

Загадка

Там, де впаде каскадами,
росте й цвіте смарагдами.
Зросте в теплі і в холоді,
брильянт ясний у золоті.
Усі його ми маємо
і край ним свій вінчаємо.
(Пшениця)

Трактористу

На скибі застигли: шматок павутини
й багровий обтрушений осінню лист.
Під синіми схилами гір, край долини,
сидить за рулем молодий тракторист.

Вклади всю любов свою в серце мотора!
І дай йому силу живого творця!
Цією любов'ю засієш простори
та нею зігрієш людські серця!

Юрій Гойда

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Знайди і прочитай рядки, які наголошують, що робота тракториста творча, сповнена любові до людей.

Загадка

Металевий кінь у полі пасеться,
де пройде — земля ореться.

(Трактор)

Борщ зі скибкою свіжого хліба

В однієї матері було два сини — Працьовитий і Ледачий.

Одного разу поїхав Працьовитий у поле — землю орати. А Ледачий пішов у садок під грушею лежати...

Мати думає: «Що б його смачне на обід синам зварити?»

Зварила борщу зі свіжою капустою. Зі сметаною, з кропом і буряками. А до борщу спекла хліба свіжого, пахучого.

Сіла мати біля столу, жде синів. Ось уже й сонце стало на вечірньому пружі, а Працьовитого немає. Ледачому вже під грушею не лежить-ся, хочеться їсти, та знає, що обідати мати дає обом разом.

Ось і приїхав Працьовитий. Умився, переодягнувся, сів за стіл, і Ледачий сів.

Насипала мати дві миски борщу, нарізала хліба.

Їсть Працьовитий та дякує матері:

— Ой, смачного ж ви борщу наварили, — виїв Працьовитий миску й ще попросив. А Ледачий з'їв одну ложку — скривився, другу — зажурився, а як третю з'їв — на стіл схилився, ложку поклав і питає матері:

— Мамо, чого це борщ такий недобрий?

— Їдь, сину, завтра в поле, — каже мати, — то й борщ буде добрий, і хліб пахучий буде...

Василь Сухомлинський

1. Якими були сини?
2. Що робив Працьовитий у полі?
3. А що в цей час робив Ледачий?
4. Чому Працьовитому борщ був дуже смачний, а Ледачому ні?
5. Яка головна думка оповідання?

Прислів'я

Гірка робота, а солодкий хліб.

Матусине щастя

Є турбота в сонця —
людям помагати,
яблука і вишні
соком наливати.

А моя турбота —
мамі помагати,
братика малого
в колисці гойдати.

І на щастя неньці
швидше виростати,
щоб завжди пишалась
Батьківщина-мати.

Микола Сингаївський

1. Прочитай вірш мовчки й уголос.
2. Яка найголовніша турбота у сонця?
3. А яка турбота в ліричного героя?
4. Які почуття викликає в тебе вірш?

Прислів'я

Маленька праця краща за велике безділля.

Бабусина пригода

(П'єса-казка на одну дію)

Дійові особи

Бабуся.	Песик.
Ведмідь.	Каченя.
Лис.	Каченята.

Гай. Лука. За лукою річка. Бабуся з лозиною і клуночком у супроводі Песика жене каченят на луку і спиняється під деревом.

Бабуся

Пасіться, любі каченятка,
скубїть собі м'яку травичку,
купайте в сонечку крилятка
та поринайте у водичку.
Ловїть метеликів і мушок,
але наставте добре вушка:
там, бачите, синїє лїс.
Живе в тїм лїсі хитрий Лис.
Ану ж бо всі запам'ятайте:
як Лиса вгледите — тїкайте!

(До Песика.)

А ти, чорненький, не лежи:
малих пильненько стережи!
Коли б десь Лис чи Вовк скавав,
що ти робитимеш?

Песик

Гав, гав!

Бабуся

(киває головою і гладить Песика)

Гаразд! Дивись мені пильніше
та гавкай дужче, голосніше!

Песик

(весело скаче й голосно гавкає)

Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Бабуся

Та я ж не Лис — чого пристав?

Песик біжить до каченят, які вже розсипалися по луці й пасуться.

Як любо, мило серед гаю!..

Спочину, ляжу задрімаю.

Лягає на траву й кладе клучочок під голову. Виходить Ведмідь, розглядається навкруги і враз спиняється, побачивши Бабусю.

Ведмідь

А хто це тут лежить та спить?

Хто смів ногою тут ступить?

Тут все моє — і луг, і гай.

Я з'їм тебе! Ану, вставай!

(Будить лапою Бабусю.)

Бабуся

(прокинувшись)

Ой лишенько! Ведмідь! Боюся...

Ведмідь

Ти хто така?

Бабуся

Та я — Бабуся.

Там, під горою, в мене хатка...

А тут пасу я каченятка.

Ведмідь
А що то в клуночку у тебе?

Бабуся
Та це ж медку взяла для себе.

Ведмідь
(облизуючись)
Медку? Медку! Люблю медок!
Але ненавиджу бджілок!
(До Бабусі лагідно.)
Коли медку мені даси,
хоч і щодня качат паси.

Бабуся
Чому ж Ведмедику не дати,
коли він хоче ласувати...
На хліб намазати — чи так?

Ведмідь
І сам не знаю, краще як...
Бабуся бере ложку й набирає з горнятка меду. Ведмідь нетерпляче тупцює
й похапливо їсть, облизуючи ложку й лапи.

Песик
(здаєка)
Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Бабуся
Ой Боженьку, це ж Лис напав!

Ведмідь
Не бійсь, Бабусю, захищу,
а Лиса хитрого провчу!
Біжать каченята, за ними женеться Лис. Він ловить Каченя. Ведмідь забі-
гає збоку й хапає Лиса.

Ага! Попався! Не пручайся!
Кажи всю правду, признавайся:
чого ти гнався за малими?

Л и с

Та я хотів пограти з ними...

В е д м і д ь

Ой, будеш, Лисе, у мішку...
Чого це ніс твій у пушку?

Л и с

То Каченя мене напало
і яюсь в рот саме попало...

В е д м і д ь

Не вірю, Лисе!

(До Песика.)

Він сказав неправду, Песику?

П е с и к

(притакуючи)

Гав-гав!

К а ч е н я

(до Ведмедя)

Неправду каже Лис,
що я його напало...
Чого б я в рот скакало?!
Щоб голову одгриз?

К а ч е н я т а

(гуртом)

Так-так! Ках-ках, так-так, ках-ках...

Ведмідь
Кажі негайно, признавайся,
а коли ні, то в торбу пхайся.

Песик
(завзято)
Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Ведмідь
(до Песика)
А може б, ти вже перестав?
(До Лиса.)
Не сором гнатись за малими?

Лис
Та я хотів пограти з ними...

Ведмідь
Бабусю, маєш ти лозину?
Ану, почухай Лису спину.
Бабуся, усміхаючись, бере лозину.

Песик
(до Лиса)
Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Лис
(до Бабусі)
Скажіть, щоб він хоч не лякав.
(Стає навколішки.)
Пустіть, у мене діточки...
Всі золоті, як зірочки.

Вони мене додому ждуть,
без мене не їдять, не п'ють.
Я вже не буду, присягаю...

Бабуся
(до Ведмедя)

Пустіть! І я вже вас благаю,
він більш не буде...

Ведмідь
(до Лиса)

Ну, дивись!

А попадешся — не просись.

Пускає Лиса. Песик, завзято гавкаючи, кидається за Лисом. Усі стають
навшпиньки й дивляться. Песик за хвилину повертається.

(До Песика.)

Чому ж ти Лиса не впіймав?

Песик винувато стає перед Ведмедем, склавши передні лапки й похиливши
голову.

Бабуся
(до каченят)

Напаслися? Наїлися?
На Лиса надивилися?

Каченята
(киваючи головами)

Так-так! Ках-ках, так-так, ках-ках...

Бабуся
Ходімте вже до хатки.
Вже вечір. Час і спатки.
Подякуйте ж, маленькі,
Ведмедеві гарненько.

Каченята
(вклоняються Ведмедеві)
Так-так! Ках-ках, так-так, ках-ках...

Ведмідь
Коли б щось трапилось, кричіть:
«Біжіть, Ведмедику, біжіть!»
Хай нападе чи Вовк, чи Лис —
вже не сховається у ліс.

Бабуся
(бере клуночок і лозину)
То ми вже підемо до хати...
(До Ведмедя.)
Хотіла б я вам щось сказати.

Ведмідь
Кажіть, Бабусю: наперед
я вам віддячуся за мед.

Бабуся
Чи не могла б я вас просити
колись до мене загостити?
Зробіть цю ласку: завітайте!

Ведмідь
Чи ж то безпечно? Уважайте!..
Щоб там до лиха не прийшло.
Це ж вам не праліс, а село!

Бабуся
Та й близько там села немає!
Гора, а з неї ліс збігає,
та десь потік шумить здалека —
оце й уся вам небезпека.

Побачите мою хатинку
й таку
(показує)
з горішками торбинку.

Ведмідь
А ви горіхів не їсте?

Бабуся
Мої вже зуби не на те.

Ведмідь
А в мене зуби — подивіться!
(Широко роззявляє рота.)

Бабуся
Ой лишенько! Та не трудіться!

Ведмідь
Та я відверто вам скажу,
що я і камінь розкушу!

Бабуся
А я... Ось я, стара Бабуся,
а вас і стільки
(показує)
не боюся.

Ведмідь
(піднімає лапи й кидається на Бабусю)
Гам-гам! А що, Бабусю, налякав?

Бабуся, злякавшись, хапається за серце. Песик, як м'ячик, стрибає вбік.

Песик
(на Ведмедя)
Гав-гав, гав-гав! Гав-гав, гав-гав!

Бабуся
(отямившись)
Аж з переляку піт облив!
Гаразд, що Песик захистив.

Ведмідь
(ніяково)
Простіть... Я тільки жартував,
а ти вже, Песику, «гав-гав»?!

Бабуся
То що ж... заглянете до хати?

Ведмідь
Я вже не буду жартувати.
Прийду! Кажу: прийду і край!

Бабуся
А я до вас!.. Такий звичай.

Ведмідь
Та ви ж не втрапите до мене...
Там ліс, як море те зелене...

Бабуся
(показуючи на Песика)
А це ось хто? Хай молоде,
та має носа — й доведе!

Ведмідь
Це може статись: добрі пси,
ой, мають капосні носи!
Що ж... придуть, може, й каченятка?
Я покажу їм ведмедятка.
(До каченят.)
Вас не злякає довгий шлях?

Каченята
Так-так! Так-так, ках-ках, ках-ках...

Ведмідь
Ой, я люблю таночки...
Ану, малі, хоч трошки...

Бабуся
Беріться за крилятка...
Танцюйте, каченятка!

Каченята
Так-так, ках-ках, так-так, ках-ках...

Каченята танцюють. Ведмідь, пританцьовуючи, запрошує Бабусю і з нею прилучається до загального танцю.

Олександр Олесь

Горня́тко — маленький горщик.

Напа́ло — раптово застало.

Пра́ліс — незайманий віковий ліс.

Уважа́йте — тут: беріть до уваги.

1. Назви дійових осіб п'єси-казки.
2. Розподіліть ролі й прочитайте п'єсу-казку в особах.
3. Що робила Бабуся на луці та хто їй допомагав?
4. Кого побачила Бабуся, коли прокинулася?
5. Як змінився настрій ведмедя, коли він поласував медом?
6. Чи вдалося Лису обманути Бабусю і Ведмедя?
7. Хто напав тим часом на каченят?
8. Як Бабуся і Ведмідь хотіли віддячити одне одному?
9. Чим завершується п'єса-казка?
10. Що в п'єсі-казці схвалюється, а що засуджується?

Прислів'я

У гості ходить, треба й до себе водить.

Дивовижні пригоди в лісовій школі

(Уривок)

I

Жив на світі їжачок Колько Колючка.

І жив на світі зайчик Кося Вухань.

Гарні були хлопці, але боягузи страшенні. Всього на світі боялися. Боялися темряви і боялися сонця. Боялися блискавки і боялися грому. Боялися вітру і боялися дощу. Навіть тіні власної боялися.

А найдужче боялися хуліганів.

То прибіжить Колько Колючка до мами-їжачихи:

— Ой мамо, мамо! До нас у двір хулігани вдерлися!

Вийде мама-їжачиха на ґанок, — а у дворі дві маленькі жабки стрибають.

То Кося Вухань прибіжить до мами-зайчихи:

— Ой мамо, мамо! За мною хуліган женеться!

Мама-зайчиха визирне у віконце, а там метелик літає.

Ну що ти з тими страхополохами зробиш!..

І вмовляли їх батьки, і соромили, і сварили — нічого не допомагало. Так і жили їжачок Колько Колючка та зайчик Кося Вухань боягузами. За мамині спідниці ховалися та звідти на білий світ з острахом позирали. Всі лісові діти бавляться, пісень веселих співають, а вони сидять за маминими спідницями і тремтять. Навіть один з одним не гралися, хоч і жили по сусідству.

Та от якось ясного сонячного ранку зустрілися біля перелазу мама-зайчиха з мамою-їжачихою.

— Здрастуйте, тітонько Вухань, — сказала мама-їжачиха. — Ви чули новину? На Великій Галявині відкривається спеціалізована лісова музична школа з ведмежою мовою викладання. Борсучиха вже записала туди свого Борю.

— Ах, що ви кажете, кумасю Колючко! — сплеснула мама-зайчиха лапами. — Спеціалізована музична школа? Та ще з ведмежою мовою викладання? Побіжу чоловікові скажу.

Тато-заєць сидів на ґанку і читав «Лісову газету».

— Гм, — сказав він, почувши новину. — Спеціалізована музична школа? З ведмежою мовою викладання? Це цікаво. Треба й нашого

страхополоха записати. Може, хоч школа допоможе його у звірі вивести. А то ж тіні власної боїться.

Зайченя Кося, що тремтіло тут же біля ґанку і все чуло, здригнулося й заскиглило:

— Ой!.. Я не хочу-у!.. Я боюсь...

— Тебе ніхто не питає! — суворо сказав тато-заєць. — Запишемо, й ходитимеш.

— Ну що ти, синку, — лагідно сказала мама-зайчиха. — Всі ж дітки ходитимуть. Не бійся.

Мама-зайчиха тут же причепурила Косю, вдягла йому новенькі штанці, білу сорочечку й повела на Велику Галявину.

Вийшли за ворота, гульк — а з сусіднього двору мама-їжачиха вже Колька Колючку веде.

Записував у школу сам директор Бурмило Михайлович Ведмідь.

Він сидів за березовим столом і суворо позирав на майбутніх учнів.

— Прізвище!

— Вухань! — чемно сказала мама-зайчиха.

— Прізвище! — не глянувши на неї і наче не чуючи, повторив директор.

— Вухань! — знову сказала мама-зайчиха.

— Прізвище! — підвищивши голос, утретє сказав Бурмило Михайлович.

— Та Вухань же! — розгублено пролепетала зайчиха.

— Я вас, мамо, не питаю! — сердито обернувся до неї директор. — Хай сам скаже. Він що у вас — глухий? А ще хоче у музичну школу!

— Та що ви! Що ви! У нього абсолютний слух! Подивіться, які в нього вушка!

— Так чого ж він мовчить?

— Він... він у мене... дуже скромний. — Мама-зайчиха підштовхнула сина: — Ну, кажи, Косю, кажи!..

Та Кося Вухань тільки прищулив вуха і сховався за мамину спідницю.

— Гм... — насупився Бурмило Михайлович. — Гм... Скромний!.. Ну, добре, перевіримо його здібності до ведмежої мови. А скажи-но, Вухань, «р-р-р» по-ведмежому.

Кося безпорадно подивився на маму, швидко-швидко закліпав очима й скривився.

— Ну! — нетерпляче сказав директор.

Кося розтулив рота, але з рота не вилетіло ані звуку.

— Що? — схилився й приставив лапу до вуха Ведмідь. — Повтори. Не чую!

— А-а-а!.. — не витримав і заридав на всю галявину зайчик, притискаючись до мами.

— Ой, вибачте, — забідкалась мама-зайчиха. — Він у мене такий вразливий, такий вразливий...

— Розумію, — лагідно сказав директор Ведмідь. — Але й ви зрозумійте: у нас школа не звичайна, а спеціалізована. З ведмежою мовою викладання. Вчителі — зі столичного зоопарку. У нас вимоги.

— Він буде вчитися. Я вас запевняю. Це він від незвички. Він буде гарно вчитися. От побачите...

Не кращі справи були й у Колька Колючки. І він не міг сказати «р-р-р» по-ведмежому. Замість «р-р-р» у нього виходило чогось «хрю». І зі слухом у Колька було погано, вушка в нього були маленькі, за голками ледь помітні. Але й Кося, і Колька все ж прийняли. Незважаючи на суворість, Бурмило Михайлович мав добре серце.

— Ой, і нащо мені ота спеціалізована музична школа! — ридав Кося Вухань, ідучи з мамою додому. — Та ще й з ведмежою мовою викладання! Ой, я нещасний! Горе мені з тобою і з твоєю школою!..

— Мовчи, синку! Мовчи, дурненький! — казала мама-зайчиха. — Нічого ти не розумієш. Усі зараз оддають своїх дітей у спеціалізовані школи.

Колько Колючка теж ридав, ідучи додому. І його мама-їжачиха казала, що він дурненький і нічого не розуміє і що без знання іноземних мов нікуди зараз не поткнешся.

Заперечувати щось було пізно.

Наступного дня вранці Кося Вухань та Колько Колючка узяли в лапи портфелики, букети лісових квітів і почеберяли на Велику Галявину.

II

Біля школи вже зібралися учні.

Вони скупчилися перед ґанком, попідбирали хвости (в кого такі були) й чекали появи директора.

Що й казати, завжди якимось лячно починати у житті щось нове.

А якщо ти взагалі боягуз, то й поготів.

Жив ти біля маминої спідниці, за все відповідала мама, оберігала тебе від усіх небезпек, тривог і неприємностей, а ти тільки їв, спав і розважався.

І от раптом мама лишилася десь за парканом, а ти сам — один вперше йдеш у ще не знаний, сповнений несподіванок світ. Ноги в тебе підгинаються і тремтять. У роті сохне, у грудях пече, а в животі тенькає і холоне.

Кося Вухань стояв поряд із Кольком Колючкою і так голосно цокотів зубами, що Колько раптом повернувся і злякано спитав:

— Ой, що це?

— З-зуби, — затинаючись, чесно признався зайчик.

— Боїшся? — спитав Колько.

— Б-боюсь, — признався Кося.

— І я боюсь, — сказав Колько. — Давай разом боятися.

— Давай!

І такий він раптом став дорогий, цей їжачок Колько, що Кося обняв би його зараз (якби не оті колючки!).

«От із ким я дружитиму!» — одразу вирішив він. І йому стало трохи легше.

Нарешті на ґанок вийшов директор Бурмило Михайлович Ведмідь. За ним учителі — пантера, жирафа, лисиця, слон, мавпа і бегемот.

— Здрастуйте, діти! — урочисто сказав Ведмідь. — Вітаю вас із початком навчального року в нашій школі. Дозвольте представити вам ваших учителів. От! Будь ласка! Класним керівником у вас буде Пан-

тера Ягуарівна. Вона викладатиме лісову математику. Лісознавство викладатиме Лисавета Патрикіївна. Лісторію, тобто лісову історію, — Мамонт Африканович. Лісографію, тобто лісову географію, — Жирафа Жирафіївна. Фізкультуру — Макак Макакович. Спеціальний музичний предмет сольфеджіо — Бегемот Гіпопотамович. А ведмежу мову викладатиму я сам... Сподіваюсь, що всі ви будете вчитися старанно і сумлінно, не завдаватимете клопоту вчителям і мені не доведеться викликати в школу ваших батьків... А тепер — у клас! Починаються уроки.

Бурмило Михайлович закапатав у великий лісовий дзвоник.

На першому уроці Пантера Ягуарівна знайомилася з класом.

Крім зайчика Косі Вуханя та їжачка Колька Колючки, у класі були: з хлопчиків — лисеня Рудик Лисовенко, ведмежа Михайлик Ведмеденко, вовченя Вовчик Вовченко і борсученя Боря Сук; з дівчаток — рисеня Раїска Мняу, лісове козеня Зіна Бебешко, лосеня Соня Лось та білченя Вірочка Вивірчук.

Кося Вухань, звичайно, сів за одну парту з Кольком Колючкою. Але де ви бачили, щоб у першому класі вас одразу посадили з ким ви хочете? Познайомившись з учнями, Пантера Ягуарівна почала усіх пересаджувати... Косю Вуханя посадила з Вовчиком Вовченком, а Колька Колючку — з Раїскою Мняу.

Не минуло й п'яти хвилин, як Вовчик Вовченко вкусив Косю за вухо.

— Т-ти чого?! — сахнувся Кося.

— Просто так, — вищирився Вовчик і знову вкусив Косю за вухо.

— Перестань! — стиха зойкнув Кося.

— Ги! Не перестану, — знову вищирився Вовчик. — Хіба можна таке вухо не вкусити! Колосальне вухо! Спеціально для того, щоб кусати. Ги-ги-ги!

— Ти що — хуліган?!

— Хуліган! — гордо сказав Вовчик. — А ти хто — заєць?

— Заєць...

— Ги-ги!.. Заєць! Заєць! Боягуз!

— Чого це б-боягуз?.. — почервонів Кося. — Я просто... просто собі заєць.

— А от і не просто! Заєць — значить боягуз. Усі зайці — боягузи. І ябеди. От я знаю: ти зараз піднімеш лапу і скажеш Пантері, що я тебе за вухо вкусив. Скажеш!

Кося не встиг нічого відповісти, бо в цей час Пантера Ягуарівна повернулася до них і сказала:

— Вухань і Вовченко! Ви чого розмовляєте на уроці? На уроках розмовляти не можна. Ану піднімися, Вухань, і розкажи всьому класу, про що це ви говорили. Нам усім цікаво послухати.

Кося підвівся, похилив голову і втупився в парту, не кажучи ні слова.

— Ну, чого ж ти мовчиш? — спитала Пантера Ягуарівна. — Ану ти, Вовченко, розкажи, якщо він соромиться.

Вовчик підвівся, шморгнув носом і сказав:

— А... а він укусив мене за вухо.

— Що?! От тобі й на! Чого це? — здивувалася Пантера Ягуарівна.

— Не знаю, — знизав Вовчик плечима. — Я його сам питав. А він каже: «Просто так. Захотілося — і вкусив». Я йому кажу: «Не можна кусатися на уроках». А він: «Мовчи, — каже, — бо ще за носа вкушу. І скажу, що не я тебе, а ти мене вкусив». От.

— Це правда? — звернулася Пантера Ягуарівна до зайчика.

— Це... це в-він мене вкусив, — ледве стримуючи сльози, вимовив Кося, вражений Вовчиковою підступністю.

— От бачите! Що я казав! — вигукнув Вовчик.

У класі засміялися.

— Ну, гаразд! Сідайте! І поведіться так, як належить учням спеціалізованої лісової школи, — суворо сказала Пантера Ягуарівна.

На перерві їжачок підбіг до похнюпленого зайчика.

— Що? Що там у вас трапилось?

— Та от... вкусив мене... Ще й ославив на весь клас. От! — Кося показав сліди вовчикових зубів на своєму вусі й схлипнув. — Як я тепер із ним сидітиму? От горе!..

І такий розпач, такий відчай був у зайчиковому голосі, що в їжачка аж сльози на очі навернулися.

— От же ж хуліган Вовчик! Ну, не плач, не плач, Косю! Треба зроби́ти так, щоб нас знову з тобою разом посадили.

— А як?

— Я зроблю. От побачиш.

Щойно почався наступний урок, як Раїска Мняю, що сиділа поряд з їжачком, піднесла вгору лапу.

— Пантеро Ягуарівно! Скажіть йому! Він колеться.

— Колючко! Ти чого колешся?

— Я ненавмисне. Я більше не буду.

Та минуло кілька хвилин, і Раїска знову піднесла лапу:

— Пантеро Ягуарівно! Він знову колеться!

— Колючко! Припини негайно! — суворо сказала Пантера Ягуарівна.

— Я ж ненавмисне. Ненавмисне я.

Минуло ще кілька хвилин, і рисеня вискочило з-за парти:

— Пантеро Ягуарівно! Я не буду з ним сидіти! Він весь час колеться.

— Колючко! Ти що собі дозволяєш?

— Ну, хіба я винен, що в мене... що в мене голочки?.. Хіба я винен? — жалібно шморгнув носом їжачок.

— Пантеро Ягуарівно! Пересадіть мене! Будь ласка, пересадіть! Я не можу з ним сидіти, — загундосила Раїска Мняу.

— Що ж робити? — замислилась класна керівничка. — Всі парти зайняті. І ніхто ж, мабуть, не захоче пересідати...

— Мене! Мене пересадіть до Колючки! — підскочив з витягнутою лапою Кося. — Я голочок не боюсь.

— Ну що ж! Для дисципліни це буде навіть корисно. І ви з Вовченком перестанете розмовляти. І взагалі... Пересідайте!

— У-у, зрадник! Тепер через тебе я зі спідницею сидітиму, — просичав Вовчик Вовченко, коли Кося Вухань забиравав з парти свої речі.

Та зраділий зайчик тільки пхикнув у відповідь...

За Всеволодом Нестайком

1. Якими були Колько Колючка і Кося Вухань?
2. Чи щось допомогло зайчикові та їжачкові не бути боягузами?
3. Яку новину повідомила мама-їжачиха мамі-зайчисі?
4. Хто був директором лісової школи?
5. Чи були у Вуханя й Колючки здібності до ведмежої мови?
6. З яким настроєм зайченя та їжачок вирушили на перше заняття?
7. Що запропонував Колючка Вуханю, коли почув, як той від страху цокотів зубами?
8. Знайди і зачитай, які вчителі викладали в лісовій школі.
9. Ким виявився сусід по парті в Косі Вуханя?

10. Як Колько Колючка допоміг другові позбутися зухвалого сусіда по парті?
11. Подумай, а чи не зустрічаються серед людей учні, подібні до Вовчика.
12. Якими мають бути стосунки між учнями в школі?

Казка про яян

Колись пастушок, переплигуючи зі скелі на скелю за козою, що відбилася від решти, посковзнувся й упав у глибочезне провалля. Коли він розплющив очі, то побачив, що лежить на площі великого міста, яке складається з вузьких довгих веж, що їх кожен будує на свій лад, бо ці вежі весь час завалюються.

Пастушок підійшов до найближчого чоловіка, який порпався з кельмою серед купи каміння, і запитав, що це за місто, хто його мешканці й чи не можна було б щось попоїсти, бо він дуже зголоднів, наче кілька днів пролежав без їжі. Однак на запитання пастушка ніхто навіть не глипнув у його бік, дарма що козопас обійшов мало не все місто. Врешті вже зовсім зневірившись, що хтось дасть йому тут бодай крайчик хліба, пастушок набрів на кволого дідуся, що порався біля найнижчої, напівзруйнованої вежі, й повторив своє запитання.

— Тут живуть самі яяни, — відповів нарешті старий. — Кожен яянин знає тільки своє «я» і тому запитань іншої людини просто не чує. Я ж почув тільки тому, що мене здолали немощі, і внутрішні підпори, які досі тримали мене, як вони тримають усіх яян цього міста, передчасно струхли й завалилися, як і моя вежа, направити яку мені бракує сил.

— Я вам охоче допоможу, — радісно вигукнув пастушок, — аби тільки трохи щось попоїсти.

— Яянинові годі допомогти, — скрушно мовив дідок. — Ніхто не може догодити яянинові, бо тільки він сам усе знає і вмє, і то найкраще.

— Але ж людина мусить їсти, аби втриматися при житті!

— Усі тут харчуються власним «я». Коли воно вичерпується, яянин умирає, проте «я» кожного з яян таке невичерпне, що всі тутешні меш-

канці майже вічні. Мене опали немоці тільки тому, що я чужинець і справжнім янином так ніколи й не став, хоч і прожив тут майже весь свій вік. Я ледве пам'ятаю, що на початку свого життя під час сварки на кораблі, де я виконував обов'язки юнги, я випав за борт і опинився в цьому місті.

— Але я зовсім не хочу ставати янином!

— За рогом моєї вежі лежать кельми для новоприбулих, бери собі якусь і починай будувати свою вежу.

— Невже з цього міста немає виходу?

— Ще на початку, коли я щойно сюди потрапив, я здибав одного юродивого, який сидів біля каміння цієї вежі, котру я оце марно будую. Він повідав мені, що місто має сім брам і з кожної можна вийти, хоча досі жоден мешканець цього міста не міг відчинити брами з тієї простої причини, що ніхто з тутешніх насельників не спроможний вимовити коротесенького слова, що відчиняє ці брами.

— Яке ж це слово?

— Це слово знають усі яни: звичайнісіньке «ти». Але коли хтось із яян, — а це стається так рідко, що про це ходять лише легенди, — отож коли хтось із яян пробує вимовити «ти», в устах яянина це чомусь завжди обертається на «я», і тому брами не відчиняються.

— Я спробую, — мовив пастушок. — Ходімо разом, бо я тобі дуже вдячний за пораду, в мене померли батьки, і я хотів би подбати про тебе.

— Я вже застарий, і ноги вже не тримають мене.

— Я візьму тебе на плечі, і ми разом подамося далі.

— Я не пристосований до іншого світу, і час, відпущений мені вищими силами, добігає кінця.

— Я хочу, аби ти бодай перед смертю дихнув свіжим повітрям, — мовив пастушок, обережно садовлячи собі старого на плечі й простуючи до найближчої брами. Перед брамою він низько вклонився й промовив: — Вельмишановна брамо, чи була б ти така ласкава й випустила нас на волю, бо тільки ти можеш нас випустити.

І брама вперше за все своє існування навстіж відчинилася, адже ніхто до неї так не промовляв, хоч цього вона чекала відтоді, як її вставили в мури цього міста, і пастушок побачив себе серед знайомих скель.

— Тепер ти бачиш, який гарний цей світ! — вигукнув козопас і торкнувся старого, аби обережно зсадити його з плечей на землю. Та замість дідуся він намацав тільки мішок, по гузир наповнений самоцвітами.

Емма Андрієвська

Скру́шно — з сумом.

Кельма — ручний будівельний інструмент (металева трикутна лопаточка на держаку).

Гузир — місце, де зав'язано мішок.

1. Куди несподівано потрапив пастушок?
2. Зачитай, з якими запитаннями звернувся хлопець до найближчого чоловіка.
3. Що пояснив пастушку старий?
4. Якими були яяни?
5. Чи був вихід із міста яян?
6. Чому жоден з яян не міг відчинити брами?
7. Чому брама відчинилася перед пастушком?
8. Як хлопець хотів віддячити старому?
9. Що виявилось у мішку, коли пастушок хотів зсадити дідуся з плечей?
10. Вибери та запиши в зошиті, якими рисами характеризуються яяни, а якими — пастушок.

Яяни: благородні, байдужі, щирі, самозакохані, відверті, егоїстичні, вдячні, самовпевнені, шанобливі.

Пастушок: благородний, байдужий, щирий, самозакоханий, відвертий, егоїстичний, вдячний, самовпевнений, шанобливий.

11. Якими, на твою думку, мають бути люди: такими, як яяни, чи такими, як пастушок?

Жива «пошта»

— Мамо, — тихенько пискнуло шпаченя. — Що там надворі? Чуєш?.. Хтось грюкає...

— А ти вже й злякалось? — спитала шпачиха. — То буря, синку. Вітер гілля старе ламає...

Юрко причинив за собою хвіртку, привалив її камінцем. І раптом завмер на місці: щось пискнуло тоненьким голоском. Мабуть, миша. І як проникла вона, Шилохвоста, у володіння kota Пірата!

Не знайшовши нічого, Юрко подався у двір, де стояла пуста недобудована хата — майбутня майстерня художника. Круг неї — свіжі ями, кучі глини й піску. Без господаря, дяді Максима, все це здається покинутим, приишклим.

Кілька днів тому дядя Максим покликав Юрка і сказав:

— Я їду в місто, Юрасю. Тижнів, мабуть, на два. Призначаю тебе комендантом козинського хмарочосу.

Хмарочосом художник називає свою майстерню. Можливо тому, що над голими стінами її стирчать високі дерев'яні палі. І хмари, виповзаючи на берег Дніпра, розчісують об них сиві розкуйовджені бороди.

Ходить Юрко по подвір'ю, нудьгує. Ех, коли б швидше повертався дядя Максим! З ним завжди весело. Взагалі — дивний він чоловік. Навіть вигляд у нього кумедний. Велика лиса голова, руда борідка і окуляри на самому носі. І хода якась незвичайна. Зігнувшись, біжить кудись підтюпцем, пильно приглядається до всього, що зустріне на шляху.

Юрко з Іллюшкою пізнають його ще здалеку. Тільки з'явиться він у Козині, з галасом летять назустріч. І відразу ж чіпляються за пузатий портфель.

— Ану, покажіть, покажіть!..

Дядя Максим, низенький, кремезний, згребе хлоп'ят в оберемок і несе у своє подвір'я. Тут же, прямо на піску, всі троє сідають і схилиються над портфелем. Бородатий художник, як казковий чародій, починає примовляти:

— Відкрийся, скринько, відкрийся, коштовна...

Клацає застібка — і перед хлоп'ятами виростає ціла купа малюнків. Яких тільки звіряток тут немає! І пухнаті зайчата, і злючий вовк, і полохливі синички, і винахідливий їжачок.

І це не просто малюнки. З пташками і звірами дяді Максима завжди трапляються веселі пригоди. Ну, ось хоча б на стадіоні. Болільник козел спіймав м'яча і давай його гризти. Думає, дивак, що то капуста! Лінько бегемот задрімав біля воріт, і йому вже десятий гол забили.

Санітарка мавпа, розгубившись, перев'язала не руку потерпілого, а телеграфний стовп... Отаку чудасію показував художник!

— Тепер гляньте на цих рибалок, — каже дядя Максим і задоволено усміхається крізь окуляри.

Вп'ялися хлопці оченятами в малюнок. Бач, як вмостились на березі річки заєць з котом! У руках — справжні вудки, поряд — баночки з черв'яками.

— Юрко! — регоче Іллюшка. — Глянь на зайця! Їй-богу, на тебе схожий. Дивись, такі ж вуха довгі, і шия тонка, і губи, як ти, копилить...

— А кіт?! Це ж ти, Іллюшко! Біленький, товстенький і навіть ластовиння на щоках...

— А цей товариш на кого схожий? — виймає дядя Максим ще один аркуш паперу.

Під деревом сидить огрядний ведмідь. Руда борідка, окуляри на носі. Щось зосереджено малює...

Глянули хлопці на Мишку-художника, на дядю Максима — і аж зайшлися від сміху.

— От здорово! Як викапаний!

Художник ховає картинки в портфель, і хлопці разом зітхають: жаль розлучатися з веселими звірятами!

— Ви давно малюнки робите? — питає Юрко.

— О, давненько вже...

І дядя Максим, примруживши очі, розкажує... Жив отут під Києвом, у Козині, сільський хлопчина. Цілими днями блукав у лісі, ночував на березі Дніпра. Прислухався до шуму сосен, до співу пташок, придивлявся до звіриних слідів. І знав, де гніздяться синички, де зимують кажани, де влаштовують ігри лисенята. А потім, куди не кидала його доля — по фронтових окопах, по дорогах Сибіру, по великих містах, — ніде і ніколи не розлучався з олівцем і блокнотом. Усе, що оточувало його в дитинстві, спливало в пам'яті й просилося на папір...

Іллюшка дивився на сусіда закоханими очима.

— То ви теж, виходить, козинський...

— Жив недалечко звідси. І на старості вирішив тут поселитися. Кращого місця ніде немає!

Хлопці задирають голови. Десять за Дніпром народжуються легенькі хмарини; вони ростуть, темнішають і, немов казкові човни під вітрилами, гордо плывуть над лугами, а потім ховаються в широкій

гавані, за гострими зубцями соснового бору. Дійсно, кращого місця ніде не знайти!

* * *

По піску Юрко з'їхав у глибоку яму. Дядя Максим казав, що тут буде у нього басейн. Справжній басейн із живою рибою. І ще говорив художник:

— Ось побачите, хлопці: тільки побудуюсь, злітатиметься до мене в гості все птаство, всі мешканці лісу ходитимуть. Вони давно дружать зі мною.

Змірявши яму (води буде з головою йому), Юрко виліз нагору. І тут він побачив на огорожі шпака. О, уже перший гість прилетів до художника!

Шпак підозріло глянув на хлопця, стріпнув крильцями і зник за тинном. Цікаво, що він там знайшов? Юрко тихенько прокрався на вулицю. А де крилатий гість? Пропав, ніби корова язиком злизала!

Хлопець заліг у рівчаку, причаївся. І раптом помітив: шпак висунувся з отвору поштової скриньки, прибитої до хвіртки. Оце дивина! Жива «пошта» прийшла дядькові Максиму! Мабуть, велика фанерна скринька здалася птахові шпаківнею.

— Іллюшко! А йди-но сюди! — гукнув Юрко.

Розсунулись дошки паркану, і в щілині показалася білява хлопчача голова.

— Що таке?

— Дивись...

Шпак випурхнув зі скриньки і примостився на хвіртці. Побачивши близько двох малюків, крикнув пронизливо, ніби пригрозив: «Геть, шибеники! Чого тут лазите?» У ту ж мить дві голівки пірнули в зелені зарості, і птах, заспокоївшись, полетів за здобиччю.

З кущів знов блиснули цікаві до всього оченята.

— Юрко! Давай глянемо, що він робить у скриньці...

— Не треба. Узнає — не повернеться.

— Ну, трішечки. Подивимося — і все.

Ох, і нетерплячий оцей Іллюшка! Прямо біда з ним. Чесно кажучи, і Юркові кортить скоріше розгадати шпачиний секрет, але ж він уміє тримати себе в руках.

— Добре, пішли, — нарешті погоджується Юрко. — Тільки слухай — руками не чіпати!

Вони обережно відхилили кришечку скриньки, а звідти: чик-чик-чик...

— Пташенята!

— Дзьобики повідкривали!

— Бідні, їсточки хочуть...

Іллюшка порився в кишенях.

— У мене яблуко є. Солодке-солодке!

Іллюшка ткнув шматочок яблука німечному, в чорному пушку шпаченяті.

— Не хоче...

— Постій тут, я за пиріжком збігаю. Мати сьогодні спекла.

Юрко метнувся додому, прибіг назад захеканий і тиць кусок пиріжка в гніздо. Пташенята — ніякої уваги. Збилися в купку, сховали дзьобики і спокійно дрімають.

— Шпак летить! — крикнув Ілля.

Хлопці, мов їх кропивою вжалили, кинулись геть від тину і з розгону — шелесть у рівчак!

Шпак відчув щось недобре. Подивився в один бік, у другий, оглянув свою хатку і, не знайшовши чогось підозрілого, стрибнув до свого гнізда.

Із засідки почувлися притишені голоси:

— Ілько, ти помітив, що в нього в дзьобі?

— Якийсь гачок...

— Не гачок, а черв'як. Дивитись треба!

— То давай і ми черв'яків накопаємо!

Хлопці вилізли з рівчака і, пригнувшись, шмигнули повз огорожу. Чик-чик-чик — донеслось із скриньки-шпаківні. «Он хто попискував!» — здогадався Юрко.

* * *

— Мамо, що ми бачили! — випрямило тоненьку шийку шпаченя. — Піднялась криша, і над самісіньким гніздом засвітились чиїсь очі. Великі-великі очі!

«Невже оті хлопці сюди полізли?» — з тривогою подумала шпачиха.

— А вас ніхто не чіпав?

— Ні, мамо. Тільки їсти приносив. Таке несмачне, таке кисле...

— Ну, бачите, нічого страшного не трапилось. Спіть спокійно, мої чорняві!

* * *

Хлопці поверталися з берега. Іллюшка ніс лопату, а Юрко — баночку з черв'яками. Те, що вони угледіли, стривожило їх: біля хвіртки терся здоровенний чорний котяра; він ласо облизувався, зиркаючи хижим оком на шпаківню.

— Юрко, ваш Пірат усе рознюхав!

— Тпруськи, проклятущий! — крикнув Юрко і жбурнув у ката грудкою. Пірат, мов тінь, прослизнув під тином.

«Що він там накоїв?» — схвилювався Юрко. Він добре знав Пірата. Спритний і сильний, кіт виловив усіх мишей і пацюків не лише в своєму дворі, а й у сусідів. За це шанувала його бабуся. І прощала котові будь-які грішки: поласує той сметаною чи принесе пташеня з лісу, — тільки полає для виду.

Не гаючи часу, хлопці кинулися до гнізда. І полегшено зітхнули: не встиг нашкодити! Усі п'ятеро шпаченят були на місці!

— Як будемо годувати? — звернувся Іллюшка до друга. — Черв'яки он які довгі, ще подавляться малюки...

— Знаєш що? Принеси ножиці!

Товстий, неповороткий, Ілля на диво швиденько метнувся додому. А по хвилині повернувся з довгими садовими ножицями.

Розрізали черв'яка на п'ять кусочків.

— Дивись, Юрко, їдять! Навіть не пережовують!

Дійсно, шпаченята довірливо підставляли роззявлені дзьобики. Одержавши свою частку, миттю ковтали її. Смішні, галасливі, тяглися одне перед одним до хлопчачих рук. Та скоро стомились і, знеможені, опустили голівки, заснули.

— Пішли звідси, — шепнув Юрко. — Хай подрімають.

— А що з Піратом робити?

Юрко насупив чорні бровенята, задумався.

— Може, чергуватимемо? До обіду я, а після обіду ти.

— А вночі?

— Тоді так: прив'яжемо Пірата мотузкою. До пакола, як телят припинають...

* * *

— Мамо, знаєш, хто до нас приходив? Сам чорний, вуса довгі й кігті на лапах...

— Вусатий, з кігтями? — жажнулась шпачиха. — Стережіться його, дітки!

* * *

Хтось настирливо тарабанив у шибку. Прокинувшись, Іллюшка побачив за вікном свого друга. Юрко стояв блідий і ледве стримував сльози. Ілля накинув сорочку, штанці й прожогом вилетів у двір. Злякано закліпав очима:

— Що трапилось?

— Пірат одне шпаченя украв. Дивлюсь, наминає щось, злодюга... Тільки пір'ячко лишилось.

— З пакола зірвався?

— Та ні. Вночі страшенно нявчав. Бабусі жаль стало — відпустила. Хлопці стояли один проти одного, розгублені, мовчазні.

— Що ж тепер робитимемо? — з гіркотою мовив Іллюшка.

— Дядю Максима треба знайти.

— У Києві? Заблудимось...

— Давай листа напишемо!

* * *

Відправивши листа, хлопці по черзі сиділи біля хвіртки до самого вечора. Виглядали вони сусіда і весь наступний день, і другий, і третій. Нарешті, четвертого дня, коли вже сутеніло, між соснами замаячила знайома постать.

— Дядю Максиме! Дядю Максиме! — загаласували хлопці й помчали йому назустріч.

— Розкажіть, що за біда тут сталася, — баском загудів художник. — Не міг ніяк второпати з вашого листа.

Юрко з Іллюшкою навперебій загомоніли про те, як знайшли гніздо, як годували пташат і який злочин вчинив кіт.

Дядя Максим приклав вухо до скриньки, прислухався:

— Живенькі, шарудять! — обличчя його посвітлішало. — Шпак поселився у скриньці! Просто неймовірно!

Друзі з нетерпінням чекали, що ж придумає художник для врятування пташиної сім'ї.

Дядя Максим повісив на кілок плащ, портфель і скомандував:

— Несіть молоток, гвіздки! І дроту пошукайте!

Сам пішов за хату, притяг стареньку драбину.

До паркану міцно прибив високу жердину, потім обережно зняв з гачків скриньку і дротом прикріпив її вгорі.

— О, тепер справжня шпаківня! — сказав задоволено. — Пірат уже не залізе туди.

Дядя Максим спустився на землю.

— До речі, а де цей розбійник?

— Ми арештували його, — сказав Юрко і загадково підморгнув Ілюшці.

— Як то — арештували?

— Ходіть, покажемо.

Усі троє пішли в Юрків сад. Тут, під грушею, стояла догори дном розсохла дерев'яна діжка. Юрко навалився плечем, перекинув діжку — і з-під неї, як очманілий, вискочив Пірат. Кинувся до груші і — раз-раз-раз! — видряпався на саму верхівку. А тоді як закричить: «Мя-я-у!» Мовляв, більше не буду, простіть мене, людоньки!

— Отож дивись, злодюго! — пригрозив йому Юрко.

* * *

— Іллюшо! Юрасю! — гукнув через тин художник. — Скоріше сюди! В одну мить хлопці були у дворі дяді Максима. Господар метушився біля хати, схвильовано поправляв окуляри на носі:

— Шпаченята вилетіли! Он вони!

На осоковій гілці, що нависла над тином, сиділи молоді шпаченята. Мати-шпачиха перескочила на вищу гілку і щось скоромовкою загомонила до дітей, ніби підбадьорювала їх, запрошувала до себе.

Одне шпаченя присіло, напружилось і пурхнуло до матері. Ось воно повисло на гілочці, злякано затріпотіло крильцями, а коли твердо стало на ноги, переможно запищало на весь двір. За сміливцем потяглося друге, потім — третє і четверте шпаченя. А мати забралася ще вище і знову кликала до себе малюків.

Хлопці, нібито вони самі вчилися літати, стрибали й верещали від радості. І поки вони носилися круг осокара, дядя Максим щось спішно черкав олівцем у блокноті.

— Гей, козаки, оцініть роботу! — і простяг аркуш паперу.

Глянули хлопці — аж у долоні сплеснули. На малюнку — двоє шпаченят. Ну просто живі! І чимось схожі на них, Юрка та Іллюшку. Такі ж веселі, меткі, невсидючі!

Хлопці стояли посеред двору, захоплені красою життя і його відблиском — простенькою картинкою художника. А на верхів'ї осокара співала, аж захлиналась, дружна сім'я шпаків.

* * *

— Мамо, то це вони — рятівники наші? Це вони підняли шпаківню аж до хмар?

— Вони, дітки, вони.

— А літати вони вміють?

— І літати, і плавати, і будувати — все вміють. А чого не вміють — вчаться.

— А хто ж вони такі?

— Люди. Найкращі друзі наші.

Віктор Близнець

1. Назви героїв оповідання.
2. Чому шпаченята боялися будь-якого грюкоту?
3. Ким призначив Юрка художник дядя Максим на час свого від'їзду?
4. Знайди й зачитай опис зовнішності художника.
5. Чому дядя Максим обрав професію художника?
6. Що малював художник і чим особливі були його роботи?
7. Що, замість миші, знайшов Юрко у дворі дяді Максима?
8. Як Юрко та Іллюша годували пташенят?
9. Від кого хлопці намагались їх уберегти?
10. Яку шкоду все-таки зробив Пірат?
11. Що придумав художник, аби врятувати пташине сімейство від Пірата?
12. Що несподівано побачив художник, а потім — і друзі-хлопчики?
13. Яку оцінку вчинкові своїх рятівників дала шпачиха?

Пригоди голубого папуги

(Скорочено)

Папугу звали Антось, жив він на останньому поверсі найвищого в місті будинку в дивному помешканні старенької пані Магди. Антосю її подарував онук-моряк. Він завжди привозив зі своїх мандрів щось цікаве: були в квартирі величезні рожеві мушлі з Червоного моря, був японський пузатий божок, який хитав головою, коли до нього торкнутися, був справжній бумеранг з Австралії. І всі ті речі пані Магда дуже любила й навіть час від часу розмовляла з ними.

Таке трапляється зі старими самотніми людьми, коли їм буває сумно.

Коли ж у квартирі з'явився голубий папуга, пані Магда вирішила будь-що навчити Антосю людської мови. І одного ранку папуга таки озвався. Бабуся саме підмітала кімнату, коли несподівано почула:

— І нащо воно тобі здалося?

— Що? — розгублено спитала пані Магда, не вірячи своїм вухам.

— Та ото прибирати з ранку до ночі. Краще б дала мені зернят.

— Господи! Я ж казала! А мені ніхто не вірив. Та це не папуга, а просто фенóмен! — Бабуся любила різні розумні слова.

Тепер у затишному помешканні балачки не вщухали з ранку до ночі. Антось виявився дотепним оповідачем, та й бабуся бачила на своєму

віку багато цікавого. Отак вони й жили б собі весело та безжурно, якби не трапилась одна, здавалося б, незначна подія. Якось до їхніх дверей приблукав безпритульний рудий котяра.

Того дня надворі шуміла злива — і вітер, здавалося, от-от відірве від землі їхній будинок і закрутить-понесе світ за очі. Кіт так жалібно занявчав під їхніми дверима, був такий мокрий і так тремтів од холоду, що пані Магда лишила його в себе жити. Назвала вона kota Чаком, бо дуже любила дивитися бойовики з Чаком Норрісом. Бабуся бавилася з котярою, як з новою іграшкою, а той терся їй об ноги й нявчав, мов мале кошеня. Та Антось раз у раз ловив на собі хижий погляд жовтих котячих очей. І від того погляду йому ставало моторошно.

Однієї ночі Антосеві приснився страшний сон. Чак з пані Магдою сидять на кухні за столом, п'ють чай із блюдечок, і кіт говорить людським голосом, тільки піднявкує трохи:

— М'яса не хочу, хочу м'якеньку пташечку. Я ще ніколи не куштував голубих папуг. Їв голубів і горобців, та папуга, мабуть, смачніший. Яка з нього користь? Мишей ловити не вміє, а розмовляю я краще за нього.

Після цього Антосеве життя стало зовсім нестерпне.

Він і хотів би забути жахливий сон, та жовті котячі очі невідступно стежили за ним. І папуга замислив втечу: «Повернуся до Африки. Все-таки батьківщина. А вона хай лишається сама. Хай говорить із цим рудим котярою. Хай йому розповідає свої багатосерійні кольорові сни».

Той день пані Магда запам'ятала надовго. Був понеділок, тринадцяте число. Вона тяжко зітхнула — від її онука-моряка вже три місяці не було жодних звісток. Нашвидкуруч поснідала, відрізала котові чайної ковбаси, папузі сипонула зернят, взяла сітку й пішла до крамниці. Бабуся була така засмучена, що, виходячи, забула причинити двері до кімнати, де стояла Антосева клітка. Вони немовби запрошували Чака:

«Ну, скоріше! Хапай цього пихатого папугу! Теж мені феномен! Подумаєш, розмовляти він уміє!» А папуга в цей час так поринув у свої мрії про Африку, що нічого навколо не помічав. І коли зовсім поруч побачив котячу морду, то мало не зомлів із переляку.

«Ні, я так просто з'їсти себе не дам!» — подумав папуга й щосили зарепетував:

— Рятуйте!!! — у нього самого заклало вуха, а котисько від несподіванки підстрибнув аж до стелі й прожогом вилетів із кімнати.

Тепер Антосеві треба було діяти швидко й рішуче — він підлетів до квартирки й випурхнув на вулицю. Звідси, згори, видно було безліч кубиків-будинків. Ген далеко мерехтіла ріка, а люди здавалися маленькими, несправжніми, як ляльки. Під самим будинком світилася велика зелена літера «М».

Антось опускався все нижче і нижче, аж поки опинився біля блискучої літери, а тоді над головами людей пірнув у загадкові двері. Те, що трапалося далі, було схоже на химерний сон. Голубий папуга побачив, як до просторого залу, куди він прилетів разом із людською юрмою, в'їхали довжелезні блакитні вагони. Біля дверей вагонів утворилися суцільні живі клубки. І ті величезні людські клубки, пульсуючи, смикаючись і зойкаючи, якимось дивом увіпхалися всередину.

Неначе велетенська риба ковтнула тих людей, а тоді голосно клацнула пащекою-дверима, вдоволено зітхнула і рвонула вперед, у морок тунелю.

Голубого папугу, немов пір'їнку, підхопило й понесло за вагонами, і, хоч як він пручався, стріпуючи своїми маленькими крильцями, нічого вдіяти не міг. Його тягло з шаленою швидкістю темними коридорами, що їх де-не-де освітлювали ліхтарі. Вони блимали з боків прудкими жовтими зірочками.

Від тієї круговерті в голові в Антося замакітрилося, і він уже не міг зрозуміти: чи то ліхтарі, чи тисячі котячих очей видивляються-пильнують за ним із темряви.

Коли Антось отямився, його здивувала тиша. Так, після гуркоту вагонів і свисту вітру навколишня тиша видавалася дивною й підозрілою.

«Нічого собі подорож до Африки! — подумав Антось. — Не встиг відлетіти від дому, як потрапив у пастку. Якби хоч знати, що воно таке. Куди поділися потяги, чому не видно ліхтарів, і взагалі — як я сюди потрапив?»

Поступово Антосеві очі звикли до темряви, і він побачив, що лежить у маленькій нірці чи печері, встеленій м'якими папірцями. Вони зашаруділи, коли Антось спробував розправити крила. Тієї ж миті почулося швидко дріботіння, і до нірки забігла руда миша. Вона кумедно стрибала на задніх лапках, а в передніх тримала тьмянний ліхтарик.

— Як ви себе відчуваєте? — пропищала руда миша й уважно подивилася на Антося.

— Нормально, — ледве прошепотів украй розгублений папуга.

— Ну, тоді летіть за мною. Але, глядіть, не відставайте. Коридори в нас довгі й покручені. Стежте за моїм ліхтариком, бо загубитесь.

Антось пропхався за мишею крізь отвір, нарешті зміг розправити крила й полетів за світлом ліхтарика, озираючись навкруг.

«Де ж це я опинився? — вже вкотре запитував себе Антось. — І чому ця миша розмовляє?!»

Раптом миша шаснула кудись убік, Антось кинувся за нею і відчув якусь перепону — то були старі рипучі дверцята.

Наступної миті він завмер на порозі довгої зали, мружачись від яскравого світла, що його випромінювала величезна кришталева люстра, підвішена до стелі.

Антось озирнувся. Під стінами зали сиділо кілька десятків різних тварин. Були тут коти й собаки різної масті й породи, кілька сімей морських свинок та хом'яків. Особливо великий був гурт білих мишей. Вони сиділи зовсім близько біля Антося, порозкладавши позад себе довгі рожеві хвости, і напружено дивилися на нього блискучими намистинками очей.

Посеред зали на ящику з-під помаранчів сиділа зморшкувата мавпа. Вона підперла голову лапою й уважно розглядала папугу. Врешті промовила тихим застудженим голосом:

— Ну от, у нашому товаристві з'явилася перша пташка. Так би мовити, перша ластівка. Даруйте, дорогий папуго, за гру слів, — мавпа вишкірила зуби у ввічливій посмішці. — А тепер розкажіть нам, як ви потрапили в метро? Що вас спонукало полишити наземний світ і спуститися в морок невідомості?

— А ви? Як тут опинилися ви й чому розмовляєте? — Антось зовсім розгубився під пильними поглядами десятків очей.

— Е, ні, дорогенький, перепрошую, спершу новачок має розповісти свою, так би мовити, життєву повість, а тоді вже ми вирішуємо. Не соромтеся — можете ось на люстру злетіти.

Папуга злетів на велетенську люстру. В сяєві тисяч кришталевих шкелець кожна пір'їнка на ньому вигравала-мінилася блакиттю. Антось відчув, що звірі милуються ним, і це його трохи збадьорило. Але тепер, коли голубий папуга спробував описати всі свої злигодні, вони почали видаватися йому не такими вже й страшними. І вся його історія зайняла лише кілька хвилин.

— Оце й усе? — спитала маленька сіра кішечка з сумними очима. Решта звірів обурено зашуміла.

— Тихіше! — зморшкувата мавпа, яка весь цей час мовчки сиділа на ящику, підвела лапу, і всі замовкли. — Тепер нема чого повчати папугу. Радити всі вміють. А хто б із вас згодився жити поруч із хижакком, який будь-якої миті може тебе з'їсти?! Мавпа обернулася до папуги:

— Ти на них не ображайся. Розумієш, нам усім не пощастило з господарями. Тому ми й опинилися тут. Мене ось також привезли з Африки. Деякі люди чомусь вважають, що коли не привезти з Африки папугу або мавпу, то нічого туди й їздити, — мавпа безнадійно махнула лапою. — Знаєш, у мого господаря була дочка. Мене й досі дрижаки хапають, як про неї згадаю. Не думай, вона мене не била, не смикала за хвоста й не припинала до ніжки стола. Ні! Зате вона ціліснінькі дні пхала мені до рота шоколадні цукерки, зав'язувала бантики і поливала парфумами. Тьфу! І досі гидко згадати, як від мене тхнуло. І все намагалася поцілувати мене просто в ніс! — Від самої згадки про це мавпу пересмикнуло.

— Ну, і що я мала робити? — вела вона далі. — Спершу тікала від неї на шафу, та вона мене й там діставала. Потім я вилазила по фіранках на карниз. То вона пристосувала спеціальну драбинку, щоб мене звідти знімати. А одного разу я з розпачу стрибнула на люстру. Висіло там кришталеве одоробало, схоже на цю нашу підземну, тільки менше. Як я на неї з розгону скочила, люстра не витримала, зірвалася з гака й так торохнула об підлогу, що мало її не провалила. Сусіди думали — землетрус... — Мавпа тяжко зітхнула:

— Я поламала лапу, але мене й не подумали лікувати. А от люстру жаліли всі. І в усьому була винна я. Думали вони, думали, куди мене подіти, і знаєш, до чого додумалися? — мавпа з гіркою посмішкою глянула на Антося. — Вирішили віддати мене для дослідів! А я в цей час сиділа під столом і уважно прислухалася. Гадаєш, лише ти такий розумний? Умієш розмовляти, дивишся телевизор... Ха! Та це вміють усі звірі! Просто ти такий дурний, що про це розповів! Хіба можна довіряти людям? Треба знати все, що вони роблять і збираються робити. Так і чекай якоїсь капості не сьогодні, то завтра!

Антось спробував щось сказати на захист людей, але мавпа випередила його й майже закричала:

— І не заперечуй! Ти, певно, хочеш сказати, що твоя бабуся не така! Можливо, хоч я в цьому сумніваюся. Мені такі люди не траплялися.

А втім, виняток, як то кажуть, лише підтверджує правило. Де б я була зараз, коли б вірила людям?

Цього разу голубий папуга навіть не намагався заперечувати.

— Коли мене захвали в господарську сумку й повезли на метро до медінституту, я зрозуміла, що це мій єдиний шанс утекти. Я сиділа в сумці тихо, як мишка, а коли ми почали опускатися рухомими сходами, потроху відкрила її — вистрибнула і щодуху пострибала по плечах і спинах людей униз. Туди, звідки долинав шум потягів. Поламана лапа боліла страшенно, але я таки дошкутильгала до тунелю й утекла від усіх!

На цьому місці мавпа урвала свою розповідь і поглянула на Антося уважно й підозріло. Папуга озирнувся. Усі звірі, які зібралися навколо мавпи, теж пильно дивилися на нього.

— Невже ви мені не довіряєте? — від образи в папуги затремтів голос.

— Лише ти розмовляв з ними, — озвалася сумна сіра кішечка. — Усі ми постраждали через людей. Кожного з нас колись маленькими люди взяли до себе жити, кожен полюбив свого господаря. І навіть мавпа любила свою дівчинку, хоч та її й мучила.

Мавпа спробувала заперечити, але кішечка сумно поглянула на неї, і та змовкла.

— А потім, коли ми людям набридли, нас прогнали або просто «забули» перевезти на нову квартиру... — сіра кішечка сумно похилила голову — видно, згадувала щось своє.

У цей час велетенська люстра почала блимати, бліднути й за мить погасла. Навколо запанувала цілковита темрява.

— Слухайте, а ви не могли б мене вивести звідси? — папуга спитав про це захриплим від хвилювання голосом.

Звірі мовчали. Він лише чув хекання, сопіння й шарудіння. Серед суцільної темряви моторошно світилися лише жовті й зелені котячі очі. Та враз заговорила мавпа:

— Ні, дорогенький! Не такі ми дурні, щоб відпустити тебе до людей. Ти ж їм усе розбовкаєш. Знаємо ми таких вундеркіндів! Сидітимеш під землею разом із нами! — мавпа засміялася хрипким голосом, а тоді враз урвала сміх і суворо наказала: — Заберіть цього боягуза й замкніть у найтемнішій норі! — ляснула в долоні, й Антося відчув, як хтось міцно схопив його за лапки й потяг коридором.

— Заждіть! Ви не зрозуміли! Я нічого про вас не розкажу!

Та все було марно. Рипнули дверцята, й Антося грубо ввіпхнули до якоїсь вогкої й холодної нори.

Скільки він просидів там у темряві, Антось не знав.

Страшенно хотілося їсти, а головне — пити. Та враз він стріпнувся й прислухався — хтось швидко дріботів коридором.

Кроки спинилися біля дверей, і той хтось пошкрябав у двері.

Антось наполохано мовчав.

— Це я, не бійтеся! — Папуга упізнав писк рудої миші й полегшено зітхнув. — Зараз я спробую витягти вас звідси, але стережіться. Нас можуть кожної хвилини схопити, і тоді мавпа запає нас у таке підземелля, звідки ми ніколи не вийдемо. А тепер — у дорогу! Тримайтеся за мого хвоста.

Миша встромила йому до дзьоба свого хвоста й щодуху побігла темним покрученим підземним коридором. Урешті зупинилася й пропущала:

— Зараз ви побачите, чим займається наша вельмишановна мавпа. Не лякайтеся, ми вийдемо на станцію метро. Тепер саме година пік, і нас ніхто не помітить.

Миша подріботіла вперед і поманила папугу лапкою.

Вони стояли на рейках. Здалеку чувся шум поїзда, тож миша шаснула до невеличкого ледь помітного отвору. Антось пірнув за нею і, ступивши кілька кроків, опинився на холодній мармуровій підлозі. Навколо сновигали заклопотані люди, а під стіною на розкладеній газеті сиділа мавпа.

Тільки тепер вона була зовсім не схожа на себе. На голові мала пожмаканий кашкет з поламаним козирком, одягнена була в застальцьовані штани й куфайку, а в лапах тримала стару гармошку. Враз мавпа прокашлялася, розтягла міхи гармошки й заспівала хрипким, застудженим голосом дуже жалісну пісню:

Ніхто мене не любить,
ніхто не поважає,
піду я у садочок,
наїмся хробачків.
Великих та маленьких,
червоних та біленьких,
товстеньких та тоненьких,
огидних хробачків.

Мавпа схилила голову на гармошку, голос її затремтів, а плечі здригалися в удаваних риданнях. Біля мавпи почали збиратися люди. Якесь жаліслива тітонька кинула на простелену газету дві гривні, хтось поклав булочку, а маленька дівчинка сумно глянула на банан, який щойно збиралася з'їсти, і простягнула його мавпі.

Антось помітив, як мавпа задоволено вишкірила зуби — посміхнулася, дивлячись на банан. Та миша вже тягла Антося назад у потайний хід.

Коли вони знов опинилися в темному тунелі, миша пропищала:

— Ось тут таємний вихід нагору. Далі ви зможете летіти без мене.

Антось не знав, що казати. Він лише вдячно схилив голову, а тоді висмикнув зі свого хвоста найкрасивішу блакитну пір'їну і простягнув рудій миші:

— Це вам від мене на згадку!

На цьому, власне, і закінчуються пригоди голубого папуги Антося. От тільки хочеться, щоб ви знали, якого листа написала пані Магда своєму онукові-моряку через кілька днів після цих подій.

«Дорогий онучку!

У понеділок, 13-го числа, мала я велику радість і велику біду. Вранці, як повернулася з крамниці, знайшла у дверях телеграму, з якої довідалася, що ти живий-здоровий, пливеш на своєму кораблі й за якісь півроку будеш удома. Так мені стало радісно, що я мало не заспівала. Вбігла до кімнати, щоб розповісти про це Антосеві, і побачила, що клітка порожня! Я прожогом кинулася на кухню, де живе у мене кіт Чак, але той сидів тихо-мирно, і жодної голубої пір'їни не знайшла я коло нього. Коли це раптом чую якесь шарудіння — бачу, сидить мій Антосик на своєму звичному місці.

Мокрий весь, бо дощ надворі, а крила в нього не голубі, а сірі якісь, наче землю присипані.

Аж тут він випурхнув із клітки, підлетів до кота й сів йому просто на голову. Я від подиву залякла на місці. Антось нахилив голівку і почав щось нашіптувати Чакові на вухо!

Я розумію, що ти можеш мені не повірити — вирішиш, що я зовсім з глузду з'їхала, але це — щира правда!

І знаєш, відтоді кота немов підмінили. З кухні до кімнати він взагалі не заходить, до Антося й близько його не підведеш, і, головне, він став... вегетаріанцем! Вживає лише молоко та сметану. А оце нещодавно вподобав моркву й помідори. Тепер двері моєї квартири не замикаються.

Усім кортить почути папугу-феномена й побачити кота-вегетаріанця. Так що сумувати мені тепер ніколи.

Приїжджай, онучку, скоріш. Побачиш і почувеш усе сам.

Цілую тебе. Не забувай вдягати теплі шкарпетки!»

Леся Воронина

Бумеранг — зброя у формі зігнутої палиці, яка сама повертається до того, хто її кинув.

Фенóмен — рідкісне, особливе явище чи людина з незвичайними здібностями.

Замакітрилося — запаморочилося.

Одорóбало — великий, громіздкий предмет.

Вегетаріáнець — той, хто не вживає м'яса, а харчується тільки рослинною й молочною їжею.

Вундеркінд — надзвичайно обдарована дитина.

1. Кого пані Магда вирішила навчити людської мови?
2. Який сон приснився Антосеві?
3. Куди з вулиці потрапив голубий папуга?
4. Кого зустрів у метро Антось?
5. Яку історію розповіла мавпа голубому папузі?
6. Чим займалася мавпа в метро?
7. Хто допоміг Антосеві вибратися з тунелю?
8. Що голубий папуга залишив на згадку про себе рудій миші?
9. Знайди і зачитай, якого листа написала пані Магда своєму онукові-моряку.
10. Чи є в тебе домашні тварини? Як ти поводишся з ними?

ЗМІСТ

Осінь настала, до школи пора

До школи. <i>Павло Грабовський</i>	4
Урок розпочинається (<i>Уривок</i>). За <i>Аллою Коваль</i>	5
Осінь (<i>Уривок</i>). <i>Павло Грабовський</i>	6
Дощова осінь. <i>Анатолій Качан</i>	7
Крилате насіння. <i>Анатолій Качан</i>	8
Хто? <i>Євген Пермяк</i>	9
Найкраща лінійка. За <i>Василем Сухомлинським</i>	10
Здивовані квіти. <i>Ліна Костенко</i>	11
«Красива осінь вишиває клени...». <i>Ліна Костенко</i>	11
Вже брами літа замикає осінь... <i>Ліна Костенко</i>	12
Я хочу сказати своє слово... <i>Василь Сухомлинський</i>	13
Останній листочок. <i>Анатолій Камінчук</i>	14
Лист батька. За <i>Іваном Цюпою</i>	14
«Буду я навчатись мови золотої...». <i>Андрій Малишко</i>	15

Давно це діялось

Наша Батьківщина. <i>Роман Завадович</i>	16
Катерина малювала півники (<i>Оповідання з книги «Дитинство Тараса»</i>). <i>Дмитро Красицький</i>	18
Золоті в тебе пальчики (<i>Оповідання з книги «Дитинство Тараса»</i>). <i>Дмитро Красицький</i>	20
Чабан, маляр, кухар (<i>Скорочений уривок із книги «Тарасові шляхи»</i>). За <i>Оксаною Іваненко</i>	21
Вставало сонце з-за Дніпра. <i>Антоніна Литвин</i>	25

«Україна...» (Уривок з оповідання «В бур'янах»).	
Степан Васильченко	26
«Тече вода з-під явора...». Тарас Шевченко	26
«...Світає, край неба палає...» (Уривок із поеми «Сон»).	
Тарас Шевченко	27
«Зацвіла в долині...» (Уривок). Тарас Шевченко	28
«За сонцем хмаронька пливе...». Тарас Шевченко	29
«Село! І серце одпочине...» (Уривок із поеми «Княжна»).	
Тарас Шевченко	30
«На зеленому горбочку...». Леся Українка	30
«Літо краснее минуло...». Леся Українка	31
Серед краси. Олександр Олесь	31
«Білі гуси летять над лугами...». Олександр Олесь	32
«Все навколо зеленіє...». Олександр Олесь	33
Люби свій край. Надія Красоткіна	34
Не забудь! Віктор Терен	35
Рідна мова. Віктор Терен	35
Рідна мова (Скорочено). За Аллою Коваль	36
Я був на далекій чужині... Василь Сухомлинський	38
Ластівка над вікном. Василь Сухомлинський	38
Україні. Марко Лукинюк	39
До тебе, рідна Україно, я серцем лину.	
За Надією Красоткіною	40
Найкраща в цілім світі. Лідія Компанієць	40
Наш прапор — синьо-жовтий	41
Прапор України. Павло Дубів	41
Гімн України	42
Державний Гімн України. Слова Павла Чубинського.	
Музика Михайла Вербицького	43
Народний одяг. Леся Храплива	43
Український віночок. За Ольгою Кириченко	44
Верба — мов дівчина золотокоса.	
Василь Сухомлинський	47

Скільки днів — стільки свят

Про Новий рік. За <i>Василем Скуратівським</i>	48
Колядник. <i>Дмитро Білоус</i>	49
Щедрівки	50
Засівальна	51
Золотий павучок. (<i>Скорочено</i>). <i>Іван Малкович</i>	52

Будьмо справжніми людьми!

Іменинний обід. <i>Василь Сухомлинський</i>	55
Бо я — людина. <i>Василь Сухомлинський</i>	56
Ластівка і Шуліка. <i>Леонід Глібов</i>	57
Добрі брати (<i>Казка</i>)	58
Важко бути людиною. <i>Василь Сухомлинський</i>	60
Ожеледь на дорозі. <i>Іван Білий</i>	61
Макароніна (<i>Скорочений уривок із повісті</i> <i>«Одиниця з обманом»</i>). За <i>Всеволодом Нестайком</i>	62
Урок. <i>Анатолій Дімаров</i>	65
Вовка Онищенко (<i>Скорочений уривок із повісті</i> <i>«Одиниця з обманом»</i>). За <i>Всеволодом Нестайком</i>	67
Нахаба. <i>Ярослав Стельмах</i>	75
Татова порада. <i>Лідія Компанієць</i>	78
Мишко. <i>Микола Петренко</i>	79
Клумачний словник. <i>Дмитро Білоус</i>	81
П'ятірка з хвостиком (<i>Скорочений уривок</i>). За <i>Всеволодом Нестайком</i>	83

Бережімо природу

Розмова з другом. <i>Максим Рильський</i>	90
Папуга з осінньої гілки. <i>Михайло Слабошпицький</i>	91
Гусенятко (<i>Скорочено</i>). <i>Микола Вінграновський</i>	94

Мисливцям. <i>Анатолій Бортняк</i>	98
Дивний мисливець. <i>Василь Сухомлинський</i>	99
Двічі поливав. <i>Микола Колесников</i>	99
Зламана гілка. <i>Анатолій Бортняк</i>	100
Відломлена гілка. <i>Василь Сухомлинський</i>	101
Молодий кленок. <i>За Семеном Жураховичем</i>	102
Диво-дерево. <i>З журналу</i>	104

Землю красить сонце, а людину — праця

Легенда про Золоте Зернятко Істини. <i>Василь Сухомлинський</i>	105
Робота. <i>Євген Летюк</i>	107
Чого усміхалися шибки. <i>Віктор Кава</i>	107
Скляр. <i>Юрій Гойда</i>	110
Як у дзвіночка з'явився язичок (<i>Казка</i>)	110
Казка про глину	111
Гончар. <i>Євген Летюк</i>	112
Скільки ж ранків я проспав! <i>Василь Сухомлинський</i>	114
Старий агроном. <i>Юрій Гойда</i>	115
Від чого хліб росте. <i>Юрій Ярмиш</i>	116
Трактористу. <i>Юрій Гойда</i>	116
Борщ зі скибкою свіжого хліба. <i>Василь Сухомлинський</i>	117
Матусине щастя. <i>Микола Сингаївський</i>	118

У світі фантастики й пригод

Бабусина пригода (<i>П'єса-казка на одну дію</i>).	
<i>Олександр Олесь</i>	119
Дивовижні пригоди в лісовій школі (<i>Уривок</i>).	
<i>За Всеволодом Нестайком</i>	129
Казка про яян. <i>Емма Андрієвська</i>	136
Жива «пошта». <i>Віктор Близнець</i>	138
Пригоди голубого папуги (<i>Скорочено</i>). <i>Леся Воронина</i>	147

Навчальне видання

Дмітрієва Маріанна Валеріївна

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник
для 6 класу спеціальних закладів
загальної середньої освіти (Н 70)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Головний редактор *А. С. Мнишенко*
Головний художник *М. Б. Гутман*
Редактор *К. Д. Протасова*
Коректори *А. В. Дрожжина, Л. Ф. Іванова*

Формат 70х100/16.
Ум. друк. арк. 13,00. Обл.-вид. арк. 10,00.
Тираж 7128 пр. Зам. № .

Державне підприємство «Спеціалізоване видавництво “Либідь”»,
вул. Пушкінська, 32, м. Київ, 01004

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3055 від 12.12.2007

Віддруковано в ПП «Видавництво “Фенікс”»,
вул. Шутова, 136, м. Київ, 03067

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000